

NBP – JOURNAL OF CRIMINALISTICS AND LAW

NBP – ŽURNAL ZA KRIMINALISTIKU I PRAVO

UDC 343.98

ISSN 0354-8872

ACADEMY OF CRIMINALISTIC AND POLICE STUDIES, BELGRADE – THE REPUBLIC OF SERBIA
KRIMINALISTIČKO-POLICIJSKA AKADEMIJA, BEOGRAD – REPUBLIKA SRBIJA

NBP

JOURNAL OF CRIMINALISTICS AND LAW

ŽURNAL ZA KRIMINALISTIKU I PRAVO

KRIMINALISTIČKO-POLICIJSKA AKADEMIJA
Beograd, 2017

PUBLISHER

Academy of Criminalistic and Police Studies, Cara Dušana 196, 11080 Belgrade

EDITORIAL BOARD

Milan Škulić, Ph.D., University of Belgrade, Faculty of Law, **President**
skulic@ius.bg.ac.rs

Dragana Kolarić, Ph.D., Constitutional Court of the Republic of Serbia
dragana.kolaric@ustavnii.sud.rs

Wang Shiquan, Ph.D., National Police University of China, Shenyang, People's Republic of China
Gorazd Meško, Ph.D., University of Maribor, Faculty of Criminal Justice
and Security, Republic of Slovenia
gorazd.mesko@fvv.uni-mb.si

Jozef Meteňko, Ph.D., Police Academy, Bratislava, Slovak Republic
jmetencko@hotmail.com

Slobodan Jovičić, Ph.D., University of Belgrade, Faculty of Electrical Engineering
jovicic@etf.rs

Sima Avramović, Ph.D., University of Belgrade, Faculty of Law
sima@ius.bg.ac.rs

Milan Žarković, Ph.D., Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade
milan.zarkovic@kpa.edu.rs

Đorđe Đorđević, Ph.D., Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade
djordje.djordjevic@kpa.edu.rs

Saša Mijalković, Ph.D., Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade
sasa.mijalkovic@kpa.edu.rs

Brankica Popović, Ph.D., Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade
brankica.popovic@kpa.edu.rs

Smilja Teodorović, Ph.D., Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade
smilja.teodorovic@kpa.edu.rs

Zorica Vukašinović Radojičić, Ph.D., Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade
zorica.vr@kpa.edu.rs

Nenad Milić, Ph.D., Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade
nenad.milic@kpa.edu.rs

EDITORIAL COUNCIL

Editor-in-Chief

Biljana Simeunović-Patić, Ph.D., Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade
biljana.sp@kpa.edu.rs

Editors

Darko Simović, Ph.D., Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade
darko.simovic@kpa.edu.rs

Slaviša Vuković, Ph.D., Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade
slavisa.vukovic@kpa.edu.rs

Aleksandra Ljuština, Ph.D., Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade
aleksandra.ljustina@kpa.edu.rs

Nikola Milašinović, Ph.D., Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade
nikola.milasinovic@kpa.edu.rs

English Language Editor and Proof-Reader

Dragoslava Mićović, Ph.D., Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

Serbian Language Editor and Proof-Reader

Jasmina Miletić, Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

Computer typesetting

Jovan Pavlović, Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

Printed by

Univerzal, Čačak

Impression

300 copies

PDF VERSION OF THE JOURNAL

www.kpa.edu.rs

TABLE OF CONTENTS

Original Scientific Papers

Dragan M. Mitrović

PROCEDURAL JUSTICE, TRUTHFULNESS AND RIGHTNESS.....1

Marko Trajković

COEXISTENCE OF LAW AND EVIL.....21

Valentina Baić, Oliver Lajić

ANALYSIS OF CRIMINAL BEHAVIOUR OF SERIAL PERPETRATORS
OF THE CRIME OF RAPE.....33

Zoran Kesić

FORMS OF CORRUPTION IN THE POLICE.....53

Slobodan Miladinović

DETECTION OF DETAILS IN TOPOGRAPHY OF GENERALIZED
CONTOUR LINES AS A CONDITION OF POLICE OFFICERS'
COMPETENCE TO ASSESS AND USE TERRAIN.....75

Radivoje Janković, Nenad Koropanovski

TREND OF CHANGES OF STUDENT RESULTS AT THE ACADEMY
OF CRIMINALISTIC AND POLICE STUDIES ENTRANCE EXAM.....93

Milan Gligorijević, Milica Bošković, Aleksandar Maksimović

THE ROLE AND IMPORTANCE OF THE
“NATIONAL ROAMING” IN EMERGENCIES.....111

Review Papers

Marija Popović Mančević, Maja Ružić

INDIVIDUAL SECURITY IN ACADEMIC DISCOURSE.....127

Stephen Grossman

EFFECTIVE INVESTIGATIVE INTERVIEWING:
TURNING INTERROGATIONS INTO CONVERSATIONS.....141

Book Review

Marta Tomic

Dragoslava MIĆOVIĆ: *Police Woman Through the Language of Serbian Police Journals*
(1910–2016), ANDREJEVIĆ Endowment, 2017, 107 pages.....157

IZDAVAČ

Kriminalističko-poličijska akademija, Cara Dušana 196, 11080 Beograd

IZDAVAČKI ODBOR

Prof. dr Milan Škulić, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, **predsednik**
skulic@ius.bg.ac.rs

Prof. dr Dragana Kolarić, Ustavni sud Republike Srbije
dragana.kolaric@ustavnii.sud.rs

Prof. dr Wang Shiquan, Nacionalni policijski univerzitet Kine, Šenjang, Narodna Republika Kina
Prof. dr Gorazd Meško, Fakultet bezbednosti Univerziteta u Mariboru, Republika Slovenija

gorazd.mesko@fvv.uni-mb.si
Prof. dr Jozef Meteňko, Policijska akademija, Bratislava, Slovačka Republika
jmetencko@hotmail.com

Prof. dr Slobodan Jovičić, Elektrotehnički fakultet Univerziteta u Beogradu
jovicic@etf.rs

Prof. dr Sima Avramović, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu
sima@ius.bg.ac.rs

Prof. dr Milan Žarković, Kriminalističko-poličijska akademija, Beograd
milan.zarkovic@kpa.edu.rs

Prof. dr Đorđe Đorđević, Kriminalističko-poličijska akademija, Beograd
djordje.djordjevic@kpa.edu.rs

Prof. dr Saša Mijalković, Kriminalističko-poličijska akademija, Beograd
sasa.mijalkovic@kpa.edu.rs

Prof. dr Brankica Popović, Kriminalističko-poličijska akademija, Beograd
brankica.popovic@kpa.edu.rs

Prof. dr Smilja Teodorović, Kriminalističko-poličijska akademija, Beograd
smilja.teodorovic@kpa.edu.rs

Prof. dr Zorica Vukašinović Radojičić, Kriminalističko-poličijska akademija, Beograd
zorica.vr@kpa.edu.rs

Doc. dr Nenad Milić, Kriminalističko-poličijska akademija, Beograd
nenad.milic@kpa.edu.rs

IZDAVAČKI SAVET

Glavni i odgovorni urednik

Prof. dr Biljana Simeunović-Patić, Kriminalističko-poličijska akademija, Beograd
biljana.sp@kpa.edu.rs

Urednici

Prof. dr Darko Simović, Kriminalističko-poličijska akademija, Beograd
darko.simovic@kpa.edu.rs

Prof. dr Slaviša Vuković, Kriminalističko-poličijska akademija, Beograd
slavisa.vukovic@kpa.edu.rs

Prof. dr Aleksandra Ljuština, Kriminalističko-poličijska akademija, Beograd
aleksandra.ljustina@kpa.edu.rs

Prof. dr Nikola Milašinović, Kriminalističko-poličijska akademija, Beograd
nikola.milasinovic@kpa.edu.rs

Lektor i korektor za engleski jezik

Doc. dr Dragoslava Mićović, Kriminalističko-poličijska akademija, Beograd

Lektor i korektor za srpski jezik

Jasmina Miletić, Kriminalističko-poličijska akademija, Beograd

Kompjuterska priprema sloga

Jovan Pavlović, Kriminalističko-poličijska akademija, Beograd

Štampa

Univerzal, Čačak

Tiraž

300 primeraka

PDF VERZIJA ČASOPISA

www.kpa.edu.rs

SADRŽAJ

Originalni naučni radovi

Dragan M. Mitrović

PROCEDURALNA PRAVDA, ISTINITOST I ISPRAVNOST.....1

Marko Trajković

KOEGZISTENCIJA PRAVA I ZLA.....21

Valentina Baić, Oliver Lajić

ANALIZA KRIMINALNOG PONAŠANJA VIŠESTRUKIH IZVRŠILACA
KRIVIČNOG DELA SILOVANJA.....33

Zoran Kesić

POJAVNI OBLICI KORUPCIJE U POLICIJI.....53

Slobodan Miladinović

DETEKCIJA DETALJA U RELJEFU KOD GENERALIZOVANIH
IZOHIPSI KAO USLOV OSPOSOBLJENOSTI PRIPADNIKA POLICIJE
ZA PROCENJIVANJE I KORIŠĆENJE TERENA.....75

Radivoje Janković, Nenad Koropanovski

TREND PROMENA REZULTATA NA PRIJEMNOM
ISPITU STUDENATA KRIMINALISTIČKO-POLICIJSKE AKADEMIJE.....93

Milan Gligorijević, Milica Bošković, Aleksandar Maksimović

ZNAČAJ I ULOGA „NACIONALNOG ROMINGA“
U VANREDNIM SITUACIJAMA.....111

Pregledni radovi

Marija Popović Mančević, Maja Ružić

INDIVIDUALNA BEZBEDNOST U AKADEMSKOM DISKURSU.....127

Stiven Grosman

EFIKASNO ISTRAŽNO INTERVJUISANJE:
KAKO PRETVORITI ISLEĐIVANJE U RAZGOVOR.....141

Prikaz

Marta Tomić

Dragoslava MIĆOVIĆ: *Žene policajci kroz jezik srpske policijske periodike (1910–2016)*,
Zadužbina ANDREJEVIĆ, 2017, 107 strana.....157

Originalni naučni rad
Primljen: 9. 2. 2017.
Revidirana verzija: 29. 3. 2017.
Prihvaćen: 29. 3. 2017.

UDK: 340.114
340.134
doi: 10.5937/nabepo22-13148

PROCEDURALNA PRAVDA, ISTINITOST I ISPRAVNOST¹

Dragan M. Mitrović²

Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu

*„Mora da je strašno verovati u neki autoritet
kao istinu umesto u istinu kao jedini autoritet.“*

Sažetak: Cilj ovog rada nije da podrži postojanje proceduralne pravde, za šta se zalažu najpoznatiji zagovornici shvatanja o postojanju proceduralne pravde (Dž. Rols i O. Hefe, a zatim L. Fuler, H. Hart, R. Dvorkin, P. Koler, M. Van den Bos i drugi), već da proceduralnu pravdu razmotri iz ugla istinitosti i ispravnosti. Budući da se ne radi o istim već povezanim pojmovima, može se zaključiti da se istinitost i ispravnost ne podudaraju, isto kao što se ne podudaraju pravda i pravo. Nešto što je istinito ne mora da bude ispravno. I obrnuto, nešto što je ispravno ne mora da bude istinito. Očigledno, reč je odsnosu cilja (istinitosti, pravde i pravičnosti) i sredstva (ispravnosti, korektnosti, preciznosti, pouzdanosti itd., rečju solidnosti).

Razmatranje odnosa istinitosti i ispravnosti na primeru stvarno postojeće pravde i stvarno nepostojeće proceduralne pravde, po kreće druga važna pitanja, npr. odnosa materijalnih (supstancijalnih) i formalnih (proceduralnih) pravnih pravila, pravičnosti kao

¹ Ovaj članak je rezultat rada na istraživačkom projektu Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu za 2017. godinu pod nazivom „Identitetски preobražaj Srbije“ koji finansira Ministarstvo za nauku i tehnološki razvoj Republike Srbije..

² Dr Dragan M. Mitrović, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu, draganm@ius.bg.ac.rs

mesta susretanja pravde, prava i procedure itd. U još dubljoj senci nalazi se pitanje odnosa prirodnog i pozitivnog prava.

Može se zaključiti da proceduralna pravda ne postoji. Ali, pravda postoji, samo ona nije proceduralna, što nije ni pravičnost. Procedura je jedino ispravno sredstvo prava, ali pravo nije jedino ispravno sredstvo pravde.

Ključne reči: pravda, pravičnost, istinitost, ispravnost, proceduralno pravo, proceduralna pravda.

Uvod

Pravda (*iustitia*) predstavlja vrhunsku društvenu i pravnu vrednost. Ona je vrednost zbog toga što je jedna vrsta srazmernosti i sklada, sve do postizanja harmonije, koja je drugi naziv za apsolutnu pravdu. Pored te apsolutne, božanske ili prirodne pravde, postoji i društvena pravda sa svojim izvedenim vrstama (moralna, religijska, pravna), koja je relativna u ljudskim razmerama.³

Posebnu vrstu predstavlja *pravna pravda*. Ona je važna vrsta društvene pravde jer se smatra sinonimom ili za srazmerno, ili za jednak. Određuje se prema dva *formalna* pravna obrasca, zbog čega se govori o dve vrste pravne pravde. Prva je *distributivna pravda* (*iustitia distributiva*: „svakome srazmerno“), koja je prvobitna, položajna i nalaže da se „nejednakost postupa s nejednakima“. Druga je *komutativna* (*iustitia commutativa*: „svakome jednak“), koja je razmenska i nalaže da se „jednakost postupa s jednakima“. U najužem značenju, pravna pravda označava saobražavanje zakonu (*zakonska pravda / iustitia legalis*). Može se govoriti i o sudske pravde (a ne samo o pravičnosti) kao posebnoj vrsti ispoljavanja pravde tamo gde su sudske presude izvori prava. Ali na pitanje u čemu se sastoji *materijalna* pravda, ne može se odgovoriti nikakvim sličnim obrascem, osim najstarijim, antičkim, da je pravedno služiti opštem dobru.⁴ Na primer, najnoviji pokušaji da se odredi solidarna pravda, po kojoj od zajedničkih dobara više treba dati slabim i siromašnim a manje jačim i bogatim (pravda Robina Huda), nisu obrasci materijalne pravde kakvim se predstavljaju, već Aristotelove distributivne pravde. A ona je formalna.

Pravna pravda, budući da je vrsta društvene pravde, nije savršena. Ali to nije ni pravo. Zbog toga između nesavršene pravne pravde i još nesavršenijeg prava uvek postoji manja ili veća napetost.⁵ Pravdu je lakše osetiti nego odre-

3 Vid. P. Holbah, *Sistem prirode*, Beograd, 1950; Aristotel, *Nikomahova etika*, Beograd, 1970.

4 H. Kelzen, *Elementi teorije pravnih normi. Pozni izabrani spisi*, Beograd – Podgorica, 2003, str. 122.

5 T. Živanović, *Sistem sintetičke filozofije prava*, III, Beograd, 1959, str. 675–679.

diti ili postići, jer pravo nikad ne može da postane sama pravda. Zbog toga je svako pravo u određenoj meri nepravedno. Ali, ono ne sme da postane izopćeno i da ostvaruje *krivdu*. Imajući upravo to na umu, Ciceron (Marcus Tullius Cicero) odredio je svrhu prava kao veština prave mere pri podeli dobara među građanima (*Sit ergo in iure civili finis hic legitimae atque usitatae in rebus causisque civium aequabilitatis conservatio*). Time je osvežio stariju Platonovu i Aristotelovu ideju o postizanju opšteg dobra kao najvećeg postignuća materijalne pravde. To znači da „normalno pravo“ mora sadržati barem „minimum pravde“, koja se preko opštih pravnih principa uliva u pravo (kako predlaže R. Dworkin / R. Dworkin). Ali, ni takva pravda nije proceduralna.⁶

1. Rolovo i Hefeovo shvatanje proceduralne pravde

Budući da je od sredine prošlog veka obnovljeno a zatim i pojačano interesovanje za prirodnopravna istraživanja,⁷ sve češće je počelo da se govori o vrstama pravde: međunarodnoj, političkoj, korporativnoj, solidarnoj, organizacionoj, transakcionalnoj, kompenzacionoj itd.,⁸ različitim od tradicionalnih oblika religijske, moralne i pravne pravde. Šta više, sve češće je počelo da se zagovara postojanje proceduralne pravde kao posebne vrste pravne pravde, pored zakonske i sudske pravde.

Takvo zalaganje je prihvaćeno sa izvesnim olakšanjem u pozitivistički usmerenoj jurisprudenciji na Zapadu. Ono se može smatrati njenim zakasnim odgovorom na renesansu prirodnopravnih učenja u drugoj polovini XX veka. Neobično je da se za proceduralnu pravdu zalažu i pisci koji pripadaju suprotnoj orijentaciji. Takvo zalaganje se može smatrati neodmerenim odgovorom pripadnika prirodnopravne jurisprudencije. Ali, to olakšanje prvih i zalaganje drugih nije ni umesno ni korisno, jer proceduralna pravda ne postoji. Ona je samo jedan misaoni konstrukt (konstrukcija) i eksperiment u pravnoj filozofiji i teoriji.

⁶ Budući da glavna tema nije pravda, već njena izvedenica, tzv. proceduralna pravda, to o brojnim shvatanjima pravde dodatno vid. njihov pregled u *Encyclopaedia Britannica. Ultimate 2014 Free Download*.

⁷ Do toga je došlo zahvaljujući filozofsko-naučnom učinku G. Radbrucha (Gustav Radbruch), izloženom pre svega u njegovom čuvenom delu *Filozofija prava*, a zatim je pojačano u nemačkoj pravnoj filozofiji i anglosaksonskoj jurisprudenciji. Vid. G. Radbruh, *Filozofija prava*, Beograd, 1980 (2016).

⁸ Vid. R. T. Di Džordž, *Poslovna etika*, Beograd, 2003; R. Nozik, *Anarhija, država, utopija*, Zagreb, 2003; B. B. Sovilj, *Put kroz pravo do pravde*, Petrovaradin, 2004; Ž. Vučković, *Bi-znis i moral*, 2006; I. Kant, *Zasnivanje metafizike morala*, Beograd, 2008.

Najpoznatiji zagovornici učenja o postojanju proceduralne pravde su Džon Rols i Otfrid Hefe. Pored njih, i drugi pisci, pretežno anglosaksonski (L. Fuler / L. Fuller, H. Hart / H. Hart, R. Dvorkin, F. Hajek / F. Hayek i M. van den Bos / M. van den Bos) zagovaraju slično učenje.

Kada je reč o učenju Džona Rolsa (John Rawls) o proceduralnoj pravdi, „princip otvorenosti položaja“, izložen u njegovom čuvenom delu *Teorija pravde*,⁹ sadrži zamisao o idealnom početnom društvenom uslovu ili položaju kao i uverenje da „svi položaji“ pojedinaca u društvu nisu „otvoreni“ (iako neki ipak jesu). Ovo drugo, Rolsovo uverenje, pokazuje da pojedinci nisu jednaki čak ni u pogledu raspolaganja mogućnostima. Uostalom, poznato je da društvena utakmica nikad nije nepristrasna i pravedna, jer je nameštena pre samog početka. Čak ni u Rusoovom idealizovanom opisu prirodnog stanja ljudskog roda „bez utakmice“ ne postoji takva sasvim „poštena“ jednakost – ljudi su različiti, a samim tim i nejednaki.¹⁰ Tu činjenicu, na koju je već ukazao Žan-Žak Ruso (Jean-Jacques Rousseau) govoreći o „plemenitim divljacima“, Rols prihvata kao očiglednu, ali uprkos tome, i dalje smatra odlučujućom svoju idealizovanu viziju nužne nepristrasnosti u pogledu „jednakosti mogućnosti“, a time i nužne ispravnosti pojedinaca u društvu. Naravno da takva nepristrasnost i ispravnost kod osvešćenih pojedinaca može da proizvede samo osećaj lične osuđenosti i nepravde.¹¹

Takva „otvorenost položaja“, od koje Rols polazi govoreći o proceduralnoj pravdi, odnosi se i dalje prenosi na sve čisto proceduralne situacije u kojima pojedinci mogu da se nađu (od vrste i način korišćenja proceduralnih pravila prilikom određivanja početnog položaja pojedinca u društvu ili zaposlenog u preduzeća, sve do položaja okriviljenog ili svedoka u postupku pred sudskim organima). Šta više, nepostojanje nužne nepristrasnosti u društvenom i pravnom smislu, kao i ishodeće ispravnosti u pogledu društvenog ponašanja i pravilne primene pravnih propisa¹² (reči koje Rols pominje kao neku vrstu mante) ne samo da pojedince lišavaju rezultata njihovih pregnuća već im oduzimaju mogućnost da dožive lično „iskustvo samooštarenja“ koje je jedno od nekoliko „glavnih oblika ljudskog dobra“ uopšte. Time Rols potvrđuje, možda nesvesno, opštu teodicejsku tragičnost ljudskog bića, jer sve što tvrdi ide u prilog zaključku suprotnom njegovim početnim postavkama. Ovaj svet se zbilja menja zbog uticaja podsticajnih i prihvatljivih ideja, ali ovom svetu same ideje i zamisli nisu dovoljne.

Kada se razmotri Rolsovo shvatanje o proceduralnoj pravdi, može se zapaziti da se glavni nedostatak u njegovom učenju sastoji u tome što društvena

9 Dž. Rols, *Teorija pravde*, Beograd – Podgorica, 1998, str. 91.

10 Vid. Ž. Ž. Ruso, *Rasprava o porijeklu i osnovama nejednakosti među ljudima*, Zagreb, 1978.

11 Dž. Rols, *Opus citatum*, str. 93.

12 *Ibidem*, str. 92 i dalje.

i pravna pravila pomoću kojih određuje postavke i merila za uspostavljanje pojma proceduralne pravde (on) unapred proglašava proceduralnim iako ona to nisu. To su pre svih pravila kojima se određuje „princip otvorenosti položaja“ kao i pravila koja utvrđuju način nepristrasnog i ispravnog sprovođenja proceduralnih normi, a ona su materijalna iako se odnose na način izvođenja procedure. Već ta činjenica pokazuje da je Rolsova glavna postavka, sadržana u njegovom „principu otvorenosti položaja“, virtuelna i fiktivna, kao i Kelzenova „pranorma“. Ta postavka ne postoji i ne može se koristiti kao polazište za određivanje proceduralne pravde. Kao što je pomenuto, razlog je očigledan: „princip otvorenosti položaja“, kao i „princip nepristrasne mogućnosti“ (kao načina za postizanje) „jednakosti“, materijalnog je a ne proceduralnog karaktera. Reč je o materijalnim pravilima koja određuju način na koji će se sprovidi čisto proceduralna društvena i pravna pravila.

Isto se može reći i za Rolsove „nezavisne kriterijume“, tj. merila ili standarde koji treba da uspostave proceduralnu pravdu.¹³ Ni oni nisu proceduralnog već materijalnog karaktera. Oni, čak, mogu da budu pravedni, ali ne kao sa-stojak proceduralne pravde. Treba naglasiti da takva jasna merila i standardi uopšte ne postoje – zbog čega nisu jasno određeni ni u Rolsovom učenju, niti postoji izvodljiva procedura koja neizostavno dovodi do ispravnog ishoda, tj. do proceduralne pravde. Ali sve to nije sprečilo Rolsa da ustvrdi kako nepristrasna procedura „prenosi“ svoju nepristrasnost na ispravan, tj. pravičan „ishod“. Dakle, opet je reč o njegovom uverenju da može da se ostvari proceduralna pravda.

Rols takođe tvrdi da više nije nužno voditi računa o beskrajno različitim okolnostima i stalnim promenama relativnih položaja određenih osoba, kao što je nekad činjeno u građanskim ugovorno-prirodnopravnim teorijama, jer je dovoljno da je sistem (državni, a naročito pravni) ispravno postavljen („strukturiran“). Kao da sistem može ono što priroda nije uspela. Tom prilikom je zanemario da su Žan-Žak Ruso i Džon Lok (John Locke) mnogo pre njega uspostavljanje državnog sistema i sistema prava izvodili iz prirodnog i društvenog stanja, a ne prirodno i društveno stanje iz istog takvog državnog i pravnog sistema. Kao što je pomenuto, ni u tom konstruktu ili simulakru mu prvobitnog stanja, kao i kasnijeg društvenog stanja, pojedinci nisu jednaki.¹⁴ Umesto tog putokaza, Rols uslove (koje sam unapred postavlja) organizuje u veštački stvorenu virtuelnu zamisao „prvobitnog položaja“.¹⁵ Tvrdeći da je pogrešno usmeriti pažnju na promenljive relativne položaje pojedinaca i očekujući da svaka takva promena bude po sebi pravedna, Rols sam osporava vlastitu početnu postavku i priznaje da je ona fiktivna, da je takođe reč o jednom

13 *Ibidem*.

14 *Ibidem*, str. 119 i dalje.

15 T. Glintić, *Pogovor knjizi Dž. Rolsa Teorija pravde*, str. 526–527.

konstruktu i simulakru. Slični problemi su svojevremeno prisilili Ronalda Dvorkina da razvije svoju političku teoriju prava, posle svoje pravne teorije (koja nije mogla da odgovori na vrhunска pravna pitanja koja je sebi stavio u zadatak da reši).¹⁶ Ni u ovoj drugoj, političkoj, Dvorkin takođe nije uspeo da pronađe merila i standarde za prelivanje prirodnog u pozitivno pravo. Umesto njih, uspeo je samo da izloži uputstva, a slično postupa i Rols kada govori o proceduralnoj pravdi.

Rolsovo shvatanje „principa otvorenosti položaja“ i postojanja „nezavisnih kriterijuma“, očigledno, stvar je njegovog ličnog uverenja. Ali, to je slučaj i sa Rolsovim shvatanjem savršene i nesavršene proceduralne pravde. Jednostavno, nije moguće odrediti postupak koji sigurno pruža željeni rezultat u smislu postizanja proceduralne pravde, pogotovo ne automatski. To priznaje i sam Rols, koji je u pravu kada kaže da savršena proceduralna pravda ne postoji, ali greši kada tvrdi suprotno za nesavršenu proceduralnu pravdu, jer proceduralna pravda uopšte ne postoji.¹⁷ I jedna i druga su himere. Pravda nije himera, ali nije ni proceduralna.

Kada je reč o shvatanju Otfrida Hefea (Otfreid Höffe), koje je izloženo u njegovoj knjizi *Pravda. Filozofski uvod*,¹⁸ prvo treba primetiti da Hefe svoje izlaganje o proceduralnoj pravdi započinje tvrdnjom da su za pravno obavezujuće odluke „neophodni definisani postupci“. To nije sporno, ali je sporno nešto drugo: njegova tvrdnja da se ti postupci „zasnivaju na principima pravde“ (npr., kakve veze ima postupak za naplatu poreza od građana sa principima pravde?; ko to tvrdi, mora da prizna da je svaka država koja naplaćuje porez od svojih građana pravedna ili da barem počiva na principima pravde).¹⁹

Sporna je i sledeća Hefeova tvrdnja. On kaže: „Kada je reč o postupku, ne radi se neposredno o sadržajima ili rezultatima, već o nadležnostima, rokovima i formama“ koje nisu same sebi svrha već „proizvode onu opštu spremnost da se prihvate odluke zakonodavca koje još nisu sadržinski određene“ (tu Hefe brka spremnost građana da imaju zakonodavca sa njihovom spremnošću da prihvate zakonodavčevu „mačku u džaku“, u obliku svakog budućeg zakona čiju sadržinu unapred ne mogu da upoznaju). I dalje, „postupci moraju biti otvoreni za potrebe i interesе onih kojih se oni tiču“ (to samo u slučaju da su odnosni subjekti telepate kada je reč o budućim zakonima – naknadno upoznavanje sa takvim zakonima, kada su već doneti, štetno je za građane i opasno). Uz to, dodaje Hefe, sami postupci moraju biti „takvi da se mogu naučiti“ (zašto i od koga?)... „i, pored toga, oni se moraju oslanjati na prethodne

16 Vid. R. Dvorkin, *Carstvo prava*, Beograd, 2003; *Shvaćanje prava ozbiljno*, Zagreb, 2003.

17 Vid. Dž. Rols, *Opus citatum*, str. 90–95.

18 Vid. O. Hefe, *Pravda. Filozofski uvod*, Novi Sad, 1998. O ovoj Hefeovoj knjizi vid. sa držajan prikaz: I. Jovanov, *Pravda. Filozofski uvod*, *Zbornik Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, br. 2/2014, str. 495–500.

19 O. Hefe, *Opus citatum*, str. 47.

datosti koje su, sa svoje strane, takođe pravedne – koje, u najmanju ruku, nisu nespojive sa supstancijalnom pravdom“ (?!).²⁰

Zatim Hefe razlikuje tri vrste proceduralne pravde, za razliku od Rolsa koji se zadovoljava sa dve njihove vrste. Reč je o „čistoj“, „nesavršenoj“ i „savršenoj“ proceduralnoj pravdi. Samo „čista“ proceduralna pravda predstavlja nešto više od „puke supsidijarne legitimacije“, koju Hefe vezuje za „nesavršenu pravdu... koja preovlađuje u pravu i državi“. Propustio je da zapazi da je „nesavršena pravda“ od one vrste od koje je „gvožđe drveno“. Kako god bilo, čak ni Hefeova nesavršena pravda (za koju on sam priznaje da preovlađuje u pravu i državi) ne može da bude lišena ispravno vođenog postupka, nepristrasnosti itd.²¹ U protivnom, važila bi Ulpijanova (Domitius Ulpianus) izreka „Zakon važi jer tako hoće vladalač“ (*Quod principi placuit, legis habet vigorem*).

Hefe tvrdi i da „čista“ pravda „leži u samom postupku, dok o kriterijumu za pravedan rezultat, koji bi bio nezavisan od postupka, ne može biti reči“.²² On time pojам pravde izvodi iz proceduralnih normi i tvrdi da se proceduralna pravda može izvesti iz sebe same, iz vlastitih merila koja ne mogu unapred da obezbede pravedan rezultat (što je njegov originalni „orobourus“). Na taj način, on relativizira pravdu, kao i Majkl Volzer (Michael Voltzer), i dozvoljava da se pravednim smatra i ono što je nepravedno. Jedino Volzer pravdu izvodi iz promenljivosti društvenih uslova i odnosnog kulturnog miljea društva,²³ dok Hefe to direktno čini iz proceduralnih pravila koja ne moraju da obezbede pravedan rezultat u obliku zakonske ili sudske pravde ili pravičnosti. Uz to, Hefe ne objašnjava zašto su proceduralna pravila uopšte pravedna, osim što ih on takvim smatra. Ako je uverenje argument u filozofiji, to nije slučaj u nauci.

Druge dve vrste proceduralne pravde ostvaruju se „putem postupka“. Kod tzv. savršene proceduralne pravde „postoji neko nezavisno merilo za pravedan rezultat, kao i postupak kojim se taj rezultat ostvaruje sa približnom izvesnošću“. Zatim Hefe daje primer jednake podele kolača, što se odnosi na komutativnu a ne proceduralnu pravdu. Propustio je da zapazi da je za (komutativnu, a ne za proceduralnu) pravdu važno da su delovi jednak, a ne na koji način i kojim sredstvom se kolač seče na jednake delove (što bi, valjda, trebalo da važi za nepostojeću proceduralnu pravdu).²⁴ Takođe, Hefe tvrdi, kada je reč o „nesavršenoj proceduralnoj pravdi“, da i tada „za pravedan rezultat postoji jedan nezavisani kriterijum“. Njega Hefe ilustruje primerom iz krivičnog prava i tvrdi da je krivična proceduralna pravda postignuta kada su svi pravi krivci, ali samo oni, kažnjeni srazmerno svojoj krivici.²⁵ Ali, takav nezavisani kriterij-

20 *Ibidem*.

21 *Ibidem*, str. 48.

22 *Ibidem*.

23 M. Volzer, *Područje pravde*, Beograd, 2000, str. 16 i dalje.

24 O. Hefe, *Opus citatum*, str. 48.

25 *Ibidem*.

rum ne postoji. A ne postoji ni pravni sistem koji nepogrešivo kažnjava samo krivce. Tim primerom Hefe samog sebe osporava: prvo, zato što brka materijalna sa proceduralnim pravilima, i drugo, zato što brka pravedan ishod (da su samo krivci kažnjeni) sa ispravno izvedenom procedurom (koja dozvoljava da se postigne takav pravedan cilj u obliku sudske pravičnosti). To i sam uviđa, kada priznaje da je „očigledno da ne postoji nikakav postupak koji isključuje sudske zablude i koji sprečava kažnjavanje nevinih kao i nekažnjavanje krivaca... suviše preoštro ili suviše blago“. Jasno je da takva relativna pravda nije ni pravna ni proceduralna.

Treba skrenuti pažnju i na činjenicu da Hefe ne pravi jasnu razliku između proceduralne pravde²⁶ (koja ne postoji) i *prava na pravično suđenje*²⁷ (koje postoji). On, istina, navodi izreke „Da se čuje i druga strana“ (*Audiatur et altea pars*) i „Niko nije sudija u sopstvenoj stvari“ (*Nemo ex iudex in causa sui*), ali zanemaruje činjenicu da je pravo na pravično suđenje zbirni naziv za niz materijalnih pravila i preporuka o sprovođenju istražne i sudske procedure, a ne skup formalnih proceduralnih pravila koja ulaze u sastav proceduralne pravde. Takođe, on zanemaruje da se pravo na pravično suđenje odnosi na zaštitu prava ljudi u svim fazama postupka pred sudskim ili drugim državnim organima, kao i da se radi o materijalnim a ne proceduralnim pravilima. To potvrđuju najvažniji međunarodni dokumenti u kojima jasno стоји da ово pravo predstavlja osnovno ljudsko pravo i da je jedno od opštevažećih načela. Kao takvo, ono ne može da bude samo proceduralne prirode. Na primer, pravo na pravično suđenje sadržano je u Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima, Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima Generalne skupštine UN, Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima i drugim sličnim međunarodnim ugovorima, pa čak i u normama međunarodnog običajnog prava. U svim dokumentima, a posebno u čl. 6 Evropske konvencije o ljudskim pravima, određeni su međunarodni standardi vezani za pravo na pravično suđenje. Njihovo određivanje i razrada su zasnovani na ideji da kada se ljudska prava ne poštuju u policijskoj stanici, sobi za saslušavanje, pritvoru, суду ili zatvorskoj celiji, da tada vlast očigledno ne ispunjava svoje obaveze. Očigledno, ta pravila su nadahnuta pravdom, možda i jesu pravedna, ali nisu proceduralna.²⁸

26 *Ibidem*, str. 49.

27 Vid. N Mole, C. Harby, *Pravo na pravično sudenje. Vodič za primenu člana 6 Evropske konvencije o ljudskim pravima*, Beograd, 2003.

28 Međunarodni standardi za pravično suđenje mogu da se podele u dve grupe: na *prava pre suđenja* (pravo na slobodu, pravo pritvorenika na informaciju i kontakt sa spoljnjim svetom, pravo na advokata pre suđenja, pravo na izvođenje pred sudiju ili drugi sudske organ u najkraćem mogućem roku, pravo na osporavanje zakonitosti pritvora, pravo na suđenje u razumnom roku ili na puštanje iz pritvora, pravo na adekvatno vreme i mogućnosti za pripremu odbrane, prava tokom saslušanja, pravo na humanitarne uslove pritvora i zabrana torture) i *prava na suđenju* (pravo na jednakost pred zakonom i sudovima, pravo

Na kraju, Hefe zaključuje da se „mora voditi računa o poštenom postupanju prema učesnicima“, da se mora imati u vidu stvarna i lična nezavisnost sudija, javnost postupka, pravni lekovi, procesni rokovi itd., jer „bez pravne sigurnosti, kojoj oni služe, nema ni stvarne pravde“. Ali, ni tada se ne radi o proceduralnoj pravdi, već o pravilima koja treba da obezbede pravično suđenje. Njihov prvenstveni cilj nije pravednost već pravna sigurnost.

2. Istinitost i ispravnost

Kao što je nagovešteno, cilj ovog rada nije da podrži ideju o postojanju proceduralne pravde, za šta se zalažu Džon Rols, Otfrid Hefe i drugi pisci, već da je ospori. To će biti pokazano pozivanjem na očigledno: da je pravda sinonim za istinitost, a ne za nepristrasnost i ispravnost na kojima pisci pogrešno zasnivaju svoj pojam proceduralne pravde.

Da pravdu treba izvoditi iz prirode, tj. istinitosti, potvrđuju brojni pisci koji pojam pravde izvode iz same prirode, od antičkih do savremenih. To važi i za Srbe, kod kojih je pravda uvek izvođena iz onog što „jeste“, što je prirodno i istinito. Pravda je „osnov svega“ (sv. Sava). Ona je istina jer „pravedno je samo ono što je istinito“ (D. Obradović). U protivnom, mora da je strašno verovati u neki autoritet kao istinu umesto u istinu kao jedini autoritet.²⁹

Takvo tradicionalno metafizičko gledište ne dele svi pisci.³⁰ Na primer, prema Peteru Koleru (Peter Koller) pravda je najvažniji deo moralu, jer njeni standardi ne izražavaju samo ono što je dobro ili loše već i ono što je *ispravno i pogrešno* u našim odnosima sa drugim ljudima. To znači da Koler pojam pravde, koji se tradicionalno izvodi iz istinitosti, proširuje uvođenjem pojma ispravnosti.³¹ Drugi pisci, naročito u oblasti društvenih nauka, prihvataju

na suđenje pred kompetentnim, nezavisnim, nepristrasnim i zakonom ustanovljenim sudom, pravo na pravičnu raspravu, pravo na javnu raspravu, pretpostavka nevinosti, pravo da osoba ne bude prinuđena da svedoči protiv sebe ili da prizna krivicu, zabrana upotrebe dokaza iznuđenih torturom ili prinudom, zabrana retroaktivne primene krivičnih zakona i dvostrukе ugroženosti /ne bis in idem/, pravo na suđenje bez nepotrebnog odlaganja, pravo da se osoba brani sama ili uz pomoć advokata, pravo osobe da prisustvuje suđenju i žalbenom postupku, pravo da se pozivaju i ispituju svedoci, pravo na tumača i na prevod, pravo na žalbu). Navedeni standardi takođe podrazumevaju da presude moraju da budu izrečene javno, da svako kome je suđeno mora da dobije obrazloženje sudske odluke, da mogu da sude samo sudije koje su učestvovalle u postupku, da izrečene kazne moraju da budu individualne (a ne kolektivne), srazmerne, saglasne navedenim međunarodnim standardima itd. Vid. N. Mole; C. Harby, *Opus citatum*, str. 34–65. Nav. prema D. Mitrović, *Teorija države i prava*, Beograd, 2010, str. 534.

29 D. Mitrović, *Opus citatum*, str. 530.

30 Vid. M. Trajković, *Etička dimenzija prava – pravnoteorijski aspekt*, Novi Sad, 2008.

31 P. Koler, O socijalnoj pravdi, *Analji Pravnog fakulteta u Beogradu*, br. 1/2005, str. 8, 11.

„zdravo za gotovo“ da proceduralna pravda postoji i taj konstrukt umnožavaju izmišljajući različite simulakrume, tj. različite vrste proceduralne pravde koje takođe ne postoje (npr., krivične proceduralne pravde, a zašto ne i građanske proceduralne pravde, upravne proceduralne pravde itd.).

Možda je zbog toga pravi trenutak da se iznese nekoliko zapažanja o odnosu istinitosti i ispravnosti uopšte (koji postoji), a zatim i o odnosu pravde i proceduralne pravde (koji ne postoji).

Pre svega, proceduralna pravna pravila mogu da obezbede samo ispravnost u smislu pravilnosti, predvidljivosti i pouzdanosti (npr., u skladu sa primenom materijalnih pravila nepristrasnosti i poštenja, fer-pleja), ali ne mogu da obezbede istinitost i pravednost. Ispravnost je pravilno postupanje. Nešto je ispravno urađeno zato što je izvedeno na pravilan, sistematski i stručan način, a ne zato što je istinito ili pravedno. Tu se istinitost pojavljuje samo kao mogući cilj ili poželjan rezultat, a ne kao sastojak odnosne procedure koja je samo sredstvo za moguće postizanje tog željenog cilja. Ispravnost je naročito važna za pravo, koje je ispravno kada je pogodno za rad, odnosno neispravno kada nije pogodno za rad.³² Dakle, proceduralna pravda ne može da bude ništa više osim „primjenjivačke ispravnosti“. Takva ispravnost je korisna jer može da posluži kao „pouzdano merilo“ i „rukovodno načelo“.³³ Ali, to nema nikakve veze sa pravdom koja ima svoju vlastitu svrhu („nadsvrhu“), naročito kada je nadahnuta milosrdem.

Isti odnos je moguće razmatrati na drugačiji i moderniji način, iz ugla prirodnih nauka, koje istinitosti više ne određuju kao apsolutan već kao relatičan pojam. Danas mnogi filozofi prirode i teoretičari verovatnoće smatraju da umesto izraza „istina“ i „pravda“ treba koristiti izraze „verovatnoća“ i „konkretnost“.³⁴ Po njima, može se govoriti samo o „stepenima istinitosti“. Njima odgovaraju „različiti stepeni verovatnoće“ koja teži da na kraju postane potpuna, apsolutna istina. To znači da raspravljanje o istini u tradicionalnom i apsolutnom smislu treba zameniti raspravljanjem u modernom i relativnom smislu o „stepenima istinitosti“, „stepenima racionalne vere“ ili „stepenima verovatnosti“ (Dž. M. Kejns / J. M. Keynes).³⁵ Saglasno sa tim, istina se ne smatra samo relativnom već i nedostiznom vrednošću, osim u jednom slučaju, kada je zbilja dostižna. To je slučaj kada se istina ostvari (utvrди i potvrdi). Dotle se može govoriti samo o „stepenima istinitosti“ (H. Rajhenbah / H. Reichenbach, H. Džefriz / H. Jeffris, K. Popper / K. Popper)³⁶ izražene u obliku

32 H. Jeffreys, *Theory of Probability*, Oxford Un. Press, 1948, str. 17–18.

33 A. Ros, *Pravo i pravda*, Beograd – Podgorica, 1996, str. 57 i dalje.

34 *Filozofiski riječnik*, Zagreb, 1965, str. 190–194, 381, 431.

35 Vid. J. M. Keynes, *A Treatise of Probability*, London, 1957, str. 71–78.

36 H. Reichenbach, *The Rise of Scientific Philosophy*, Un. of California Press, Barkley, 1968, str. 411; H. Jeffris, *Theory of Probability*, Oxford 1948, str. 341; K. Popper, *Traganje bez kraja. Intelektualna autobiografija*, Beograd, 1991, str. 93.

„skalirane izvesnosti“ da je nešto istinito. Na suprotnom kraju iste skale nalazi se „pogrešnost“. Dakle, kada tvrdimo da je nešto istinito, smatraju navedeni pisci, tada kažemo samo to da lično prepostavljamo da je nešto istinito. I nikada ne možemo da ustvrdimo da to nešto zbilja jeste potpuno istinito, osim u pomenutom izuzetku. To je razlog zašto pisci predlažu „pogodnost za rad“ kao osnovno istraživačevo rukovodno načelo, a ne istinitost dobijenih iskaza koji u krajnjem pripadaju našem referencijalnom sistemu (L. Vitgenštajn / L. Vittgenstein).³⁷

Na ukratko izložena shvatanja o istini i pravdi u prirodnim naukama nadovezuje se novi deskriptivni pristupi naučnika iz različitih društvenih oblasti. I oni se više usredsređuju na individualno shvatanje istine i pravde, dakle, na ono što pojedinci smatraju pravednim, a manje na definitivna ili istinita apstraktna metateorijska određenja pravde. Na primer, neki pisci svoja istraživanja usmeravaju na istraživanje pravednosti i ispravnosti u oblastima društvene razmene, ugovaranja, kupovine itd., tj. u poslovnim odnosima uopšte (Dž. Grinberg / J. Greenberg) dok se drugi bave pravdom sa stanovišta posedovanja bogatstva i društvene moći (R. Nozik / R. Nozick), mogućnosti za obrazovanje, dostupnosti medicinske zaštite (F. d'Agostino / F. d'Agostino). Takođe, preispituju se priroda organizacione pravde, procedure pravednog prosuđivanja u organizacijama (R. Korpanzano / R. Corpanzano, B. Ambroz / B. Abrose) ili oblici kontrole u organizaciji (R. Šapiro / R. Shapio, E. Bret / E. Brett). Istražuju se i efekti pravde prema posledicama ispravnog ili neispravnog tretmana na radnom mestu (M. Van den Bos, G. Konlon / G. Konlon). Najzad, oživljavaju se pitanja određivanja pravde u međunarodnim odnosima (R. Dž. Bajes / R. J. Bies).³⁸ Izgleda da su navedena istraživanja u prirodnim i društvenim naukama dala zamah autorima u pravnim naukama da se sve češće i upornije zalažu za postojanje proceduralne pravde (npr., u slučaju „normi i postupaka alokacije dobara“).³⁹

Kako god bilo, ono što važi za istinu, treba da važi i za pravdu. Ipak, tvrdnja o pravdi kao nedostižnoj vrednosti, kao i tvrdnja o istini kao nedostižnoj vrednosti, nije prihvatljiva, jer se istina ipak saznaje a pravda uliva u pozitivno pravo, tj. povremeno se ovaploćuje u njemu u obliku pravičnosti. To dozvoljava da se zaključi kako pravda ipak postoji (kao i istina, i to ne samo u perfektu, kao nešto što je dostignuto ili ostvareno), dakle, ne samo onako kako predlažu savremeni pisci. Takođe, ne može se smatrati tačnom ni tvrdnja da je pravda relativna u smislu skaliranja. Tu je pre reč o stepenu ostvarivanja nastojanja (uspešnosti) da se dostigne pravda. Uz to, pitanje je da li relativna pravda uopšte može da bude pravedna. Ako ništa drugo, sigurno je da postoji

37 Vid. L. Vitgenštajn, *O izvesnosti*, Novi Sad, 1988

38 Vid. B. Ratković Njegovan, Pravda i poslovanje, *Škola biznisa*, Novi Sad, 2015, str. 169–176.

39 *Ibidem*, str. 174.

nepromenljiva zamisao pravde koja čoveka motiviše da je dostigne, u čemu on povremeno i uspeva, uprkos tome što je tako „srećno udešen da nema nikakvog tačnog merila istinitosti“, ali zato ima „više izvrsnih merila netačnosti“.⁴⁰ Čovek nije samo racionalno već i intuitivno biće. Time se može objasniti zašto ima toliko pogrešnih predstava o istini, pravdi i njenim vrstama.

Možda je od razmatranja odnosa istinitosti i ispravnosti važnije istaći da se istinitost i ispravnost ne podudaraju, kako god da se određuju u apsolutnom ili relativnom smislu. Nešto što je istinito ne mora da bude ispravno sa proceduralnog stanovišta (npr., kada sud utvrdi materijalnu istinu, ali zbog neispravno izvedenih pravila procedure mora krivca da oslobodi krivice). I obrnuto, nešto što je ispravno ne mora da bude istinito (npr., kada se pravila procedure ispravno izvode ali rezultat nije istinit zbog pogrešno utvrđene materijalne istine). Očigledno, reč je odsnosu cilja (istinitosti, pravde ili pravičnosti) i sredstva (ispravnosti, pravilnosti, predvidljivosti, korektnosti, tj. solidnosti izvedenog postupka). Ta veza pokazuje da je ispravnost prvenstveno sredstvo za nepristrasnu primenu prava, a tek zatim i u drugom redu sredstvo za moguće postizanje pravičnosti u pravu. Takođe, navedeni odnos pokazuje da samo materijalna pravna pravila mogu da budu pravedna, dok to ne može da bude slučaj sa proceduralnim pravilima (npr., pravilo da se proceduralna pravila nepristrasno i poštено primenjuju pripada materijalnom pravu i samo se to pravilo u ovom primeru može smatrati pravednim, dok se sama proceduralna pravila ne mogu smatrati takvim jer je za njih dovoljno samo da budu ispravno izvedena, i to u skladu sa pomenutim materijalnim pravilom).

Razmatranje odnosa istinitosti i ispravnosti na primeru stvarno postojeće pravde i stvarno nepostojeće proceduralne pravde pokreće još jedno važno pitanje, a to je pitanje odnosa materijalnog (supstancijalnog) i formalnog (proceduralnog) prava. Prvo se odnosi na opšte pravne norme koje se razvrstaju prema svojoj sadržini, a drugo na opšte pravne norme koje se razvrstaju prema svom obliku.⁴¹ Ali i ova je podela „u velikoj meri veštačka, kao i prethodne

40 B. Paskal, *Misli*, Beograd, 1988, str. 72, t. 82.

41 Da podsetimo, u materijalno pravo spadaju „sve norme bilo koje pravne grane koje za odnosne pravne subjekte utvrđuju ovlašćenja, obaveze i predviđaju sankciju za njihovu povredu (norme o pravima i dužnostima supružnika, roditelja i dece, pravima građana, pravima i obavezama parlamenta, šefa države, vlade, sudova, pravima i obavezama ugovornih strana, naknadništete itd.)“. Te norme su primarne jer sačinjavaju suštinu prava. U formalno pravo spadaju pravne norme koje regulišu „spoljašnji oblik i postupke za ostvarivanje prava, tj. norme krivičnog i građanskog sudskega postupka ili upravnog, arbitražnog ili nekog drugog sličnog postupka (norme o načinu sklapanja i raskidanja ugovora, o načinu sklapanja i razvoda braka, o formulima koji se ispunjavaju prilikom prijave poreza, o upisu birača u biračke spiskove itd.) Norme formalnog prava su sekundarne jer je njihov glavni zadatak da služe ostvarivanju primarnih materijalnih normi... Treba pomenuti i da većina pravnih normi ima materijalni karakter, a tek njihov manji deo proceduralni (instrumentalni) karakter, sve to kako bi se omogućilo bolje donošenje i uspešnija primena materijalnih pravnih normi“. Nav. prema D. Mitrović, *Opus citatum*, str. 219.

podele, jer nije uvek lako utvrditi da li izvesna norma spada u materijalno ili formalno pravo⁴². Da je zbilja reč o veštačkoj i nepouzdanoj podeli pokazuju prikazana učenja Rolsa i Hefea, ali i Kolera, u kojima se pravila materijalnog prava, koja se odnose na primenu čisto proceduralnih pravila, svrstavaju u proceduralna pravila. Drugim rečima, zato što nije moguće jasno i do kraja razgraničiti jedna od drugih, zagovornici proceduralne pravde materijalna pravila koja se odnose na procedure proglašavaju proceduralnim, sve to kako bi se konstruisao pojam proceduralne pravde. Ni to se ne može prihvati jer, npr., pravilo nepristrasnosti i pravilo poštenja nalažu samo da se proceduralna pravila ispravno primenjuju. Ovim pravilima, kao i drugim, određuje se način sprovođenja čisto proceduralnih pravila. Nije isto odnositi se na nešto i biti nešto. Zbog toga pravilo nepristrasnosti i pravilo poštenja pripadaju materijalnom pravu.

Kako god bilo, odnos materijalnog i formalnog prava pokazuje da je ispravnost, a time i tzv. proceduralna pravda, samo sredstvo za primenu prava. Takođe, on pokazuje da samo materijalna pravna pravila mogu da budu pravedna, dok to ne može da bude slučaj sa proceduralnim pravilima. To dozvoljava da se zaključi još nešto: da je istinitost sinonim za pravdu, a ispravnost sinonim za postupke koji sami po sebi nisu niti moraju da budu ispravni, a još manje istiniti u smislu pravednosti. Dakle, ispravnost ne može da bude sinonim za pravdu i tzv. proceduralnu pravdu.

U još dubljoj senci nalazi se pitanje odnosa prirodnog i pozitivnog prava.⁴³ Izgleda da se istrajanje na postojanju proceduralne pravde može smatrati zakasnelim odgovorom pripadnika pozitivističke jurisprudencije. Neobično je da se za postojanje proceduralne pravde zalažu i pisci koji izvorno pripadaju pravcu prirodnopravne jurisprudencije. Naročito zagovornici pozitivističkih pravnih shvatanja istrajavaju na razlikovanju pozitivnog od prirodnog prava i pravde kao istinitosti od ispravnosti kao pravilnosti. Takav pristup mogao bi se nazvati naučnim, a ne filozofskim. On nalaže pravnicima realistima-pozitivistima da prema pravu zauzmu objektivan, vrednosno i etički neutralan stav, budući da norma, naročito proceduralna, ne mora da bude vezana ni za kakav sistem društvenih i pravnih vrednosti (npr., postizanje opšteg dobra, ostvarenje pravde, zaštita ljudskih sloboda itd.). Da su odstupili od takve vrednosne i etičke neutralnosti pokazuje to što isti ti pravnici pozitivisti sve češće merilom pravednosti smatraju činjenicu da je norma ispravno primenjena, tačno prema određenoj proceduri, kao i da je samo to dovoljno da se pozitivno pravo smatra pravednim. Takva tvrdnja ne može da se prihvati ima li se u vidu da pozitivisti pravo izvode „odozdo na gore“ (kakav je u novije vreme sve

42 *Ibidem*, 220.

43 Vid. M. Trajković, Vrednosna usmerenost prava naspram pravnog pozitivizma, *Anal Pravnog fakulteta u Beogradu*, god. 62, br. 1/2014, str. 102–113.

češće slučaj sa pripadnicima anglosaksonskog pravca jurisprudencije) kao i da ga zasnivaju samo na svetu fizičke stvarnosti, umesto i na svetu metafizičke stvarnosti, jer je pravo u isto vreme realna i idealna pojava.⁴⁴ Oni pogrešno svet fizičke stvarnosti poistovećuju sa svetom pravne stvarnosti (koja je vrsta „nadstvarnosti“, metastvarnosti), dok čisto idejni pravni svet (svet meta-metapravne stvarnosti) isključuju iz svojih razmatranja. Uprkos tim odlučujućim nedostacima, oni i dalje, zbog navodne pravednosti proceduralnih pravila, i samo pozitivno pravo rado smatraju pravednim.⁴⁵ A upravo taj pravni metasvet i meta-metapravni svet (ili „svet 2“ i „svet 3“, kako ih naziva K. Popov), koji pravnici pozitivisti osporavaju i odbacuju, pokazuje da unutar prava kao metasveta postoje dva posebna sveta, tj. dva njegova posebna obrasca: pravni svet pravila (metasvet materijalnih pravila) i pravni svet meta-metapravila (svet proceduralnih pravila). Prvim se uređuje sadržaj pravnog saobraćanja, a drugim utvrđuje poredak ispravnog odvijanja pravnih pravila i ljudskog ponašanja po njima.⁴⁶ Kada bi samo ispravno sprovodenje procedure moglo pozitivnom pravu da pribavi svojstvo pravednosti, veoma brzo bi došlo do pravne anarhije. Šta više, svaki poredak bi mogao da se nazove pravednim zbog ispravne primene prava. To znači da bi legitimnim mogao da se smatra i pravni poredak u kome se pravo uvek ne primenjuje ispravno. Očigledno, ispravnost je nužan uslov za primenu i normalno ostvarivanje prava, ali nije osnov njegove pravednosti.

3. Pravičnost kao mesto susretanja istinitosti i ispravnosti

Između pravde i procedure se nalazi pravičnost kao mesto susretanja i podudaranja pravde kao istinitosti i ispravnosti kao pravilnosti (pouzdanosti i korektnosti, tj. solidnosti). To posredno priznaju i pisci koji se zalažu za proceduralnu pravdu, naročito oni koji pokušavaju da pronađu nekakav oslonac za proceduralnu pravdu u pravilima materijalnog prava. Zbog toga svesno brkaju materijalne sa proceduralnim normama. Ali, proceduralna pravda ne postoji dok pravda postoji, samo ona nije proceduralna, kao ni pravičnost, koja se može smatrati operativnim i primenjivačkim oblikom pravde.⁴⁷

44 Vid. D. Mitrović, Idealistički i realistički pojам права, *Analji Pravnog fakulteta u Beogradu*, god. LXI, br. 1/2013, str. 29–52.

45 Vid. M. Trajković, Pravo u svetu vrednosti, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, god. 46, br. 1/2012, str. 383–398.

46 D. Mitrović, *Put prava. Holistička paradigma sveta i prava u svetlu teorije haosa i pravne teorije*, Beograd, 2000, str. 221, 228–229.

47 Da podsetimo, pravičnost (*aequitas, iustus*) jeste pravda u konkretnom slučaju koji ne može da se reši samo na osnovu pozitivnog prava. Prvo je smatrana vrlinom zakonske

Da je pravičnost mesto susretanja i ukrštanja istinitosti i ispravnosti, pokazuje veza prirodnog i pozitivnog prava koja omogućava da se pravila prirodnog prava prelivaju u pravila pozitivnog prava. Ta veza dozvoljava da se pravičnost odredi u prirodnoopravnom i pozitivnoopravnom smislu. Pravičnost „u *prirodnoopravnom* smislu postoji kada zakon neposredno upućuje na prirodno pravo u slučajevima pravnih praznina (kada ne postoje pravne odredbe za pojedine slučajeve koje zakon nije predvideo ili sudija nije mogao da ih podvede pod neku opštu normu). S druge strane, pravičnost u *pozitivnoopravnom* smislu raspolaze svojim zakonskim (materijalnim) i sudske (formalnim) oblikom. *Zakonska* pravičnost u pozitivnoopravnom smislu omogućava da se pravna norma primeni tako što će biti uzete u obzir sve osobenosti nekog slučaja. Takve norme spadaju u *pravično pravo* (koje nalaže odustajanje od kažnjavanja za sitnu krađu, utaju, prevaru iz nevolje itd.), za razliku od *strogog prava* koje ne dopušta uzimanje u obzir takvih osobenosti. *Sudska* pravičnost u pozitivnoopravnom smislu postoji kada se rešavanje zakonom obuhvaćenih konkretnih slučajeva vrši u *duhu* prava, tj. njegove ideje, materije, a ne prema slovu zakona. Do toga obično dolazi kada zakonom nisu obuhvaćena sva obeležja konkretnog slučaja (slučaj pravne praznine). Tada sudska pravičnost omogućava sudiji da reši konkretan slučaj prema pravilu koje sam određuje“.⁴⁸ Proizilazi da pravo samo preko pravičnosti može da služi ostvarenju ideje pravde (Aristotel), a ne preko proceduralne pravde (Rols, Hefe i drugi). Slična misao susreće se u Radbruhovoj *Filosofiji prava*: pravo je stvarnost koja svoje značenje ima u činjenici da služi ideji pravde.

Sporno je i mesto proceduralne pravde pored zakonske i sudske pravde. Kada bi zbilja postojala proceduralna pravda, zakonska i sudska pravda postale bi njene vrste. Ali, time obuhvat proceduralne pravde ne bi bio iscrpljen, jer bi ona trebalo da se odnosi i na sva proceduralna pravila koja donose drugi društveni subjekti. To pokazuje da je proceduralna pravda i u tom smislu nejasno zamišljena i određena, što nije slučaj sa proceduralnim pravilima koja moraju da budu što određenija i jasnija zbog njihove ispravne primene.

pravde, da bi u XIX i XX veku postala sredstvo za ispravljanje preterane strogosti zakona, naročito kada treba da se spreči mehanička, nezakonita ili nepravedna primena pravila u konkretnim slučajevima. Tako se postupa i danas, kada se pravičnošću naziva ustavno ili običajno ovlašćenje sudija ili drugih službenih lica da elastično primenjuju pravne norme u konkretnim slučajevima radi uspešnijeg ostvarivanja prava. Zbog toga se pravičnost doživljava kao korektivna pravda, jedna vrsta poštenja koje ispravlja pravo a ukrašava pravdu. Viši oblik tog ukrašavanja predstavlja milosrđe, koje predsedava nad samom pravdom.

48 Nav. prema D. Mitrović, *Teorija države i prava*, str. 532–534.

Zaključak

Tvrditi da postoji proceduralna pravda znači prikloniti se onom što je pogodno u pravnoj nauci. Pravnici pozitivisti u tome mogu da pronađu zadovoljenje, jer, eto, i pozitivno pravo je pravedno, makar samo u proceduralnom smislu. S druge strane, pravnici prirodnopravne orientacije, preterujući sa proširivanjem pojma pravde, takođe čine rđavu uslugu sebi i pravnicima pozitivistima. Počeli su da zagovaraju postojanje proceduralne pravde, da barem preko nje pozitivno pravo postane pravedno. Zanemarili su da proceduralna pravda ne postoji dok pravda postoji, kao i da pravda nije proceduralna, što nije ni pravičnost.

Da proceduralna ne postoji, može se pokazati sledećim tvrdnjama:

- pravda je sinonim za istinitost, a ne za ispravnost na kojoj pomenuti pisci grade pojam proceduralne pravde;
- istinitost se odnosi na ono što jeste, što postoji, a ispravnost na pravilno i precizno izvođenje odgovarajućih postupaka;
- istinitost i ispravnost se ne podudaraju, isto kao što se ne podudaraju pravda i pravo; nešto što je istinito ne mora da bude ispravno; i obrnuto, nešto što je ispravno ne mora da bude istinito;
- veza istinitosti i ispravnosti pokazuje da je reč je odnosu cilja (istinitosti, pravde i pravičnosti) i sredstva (ispravnosti, korektnosti, preciznosti, pouzdanosti itd., rečju solidnosti);
- proceduralna pravda se često pogrešno izvodi iz materijalnih pravila o procedurama koja se zatim proglašavaju proceduralnim (npr., princip nepričasnosti ili princip poštenja nalažu da se proceduralna pravila ispravno i fer primenjuju: ona pripadaju materijalnom a ne proceduralnom pravu zbog toga što se njima određuje način sprovođenja čisto proceduralnih pravila); nije isto odnositi se na nešto i biti nešto;
- istinitosti i ispravnost, tj. pravda i procedura, povremeno se podudaraju i tada se ispoljavaju u obliku pravičnosti.

Kada bi se prihvatile tvrdnja da proceduralna pravda postoji, tada bi se i Hitlerovi rasistički Nürnberški zakoni mogli smatrati pravednim samo zato što su doneti na pravno ispravan način. Ili, u blažem slučaju, svako ispravno i pošteno sprovođenje pravila procedure uopšte moglo bi da se smatra pravednim, dok bi neispravna primena istih proceduralnih pravila bila pravno prihvatljiva, samo se ona ne bi mogla nazvati pravednom u proceduralnom smislu. Očigledno, reč je o opasnom simulakru koji materiju prava zamjenjuje njezinom formom (procedurom), istinu ispravnošću, a pravdu proizvoljnošću.

Istrajavanje na postojanju proceduralne pravde može se smatrati i zakasnelim odgovorom pripadnika pozitivističke jurisprudencije, kao što je rečeno. Neobično je da se za postojanje proceduralne pravde zalažu i pisci koji izvorno

pripadaju pravcu prirodnopravne jurisprudencije. Valjda i jedni i drugi imaju isti cilj, samo iz različitih razloga: da pozitivno pravo predstave kao pravedno. Ali, to više nije Rolsov i Hefeov konstrukt već simulakrum proceduralne pravde, koji rado prisvajaju pravnici pozitivisti, a podržavaju prirodnopravno orijentisani pravnici.

I da zaključimo: proceduralna pravda ne postoji, ali se do pravde može doći ispravnim postupcima. I obrnuto, pravda postoji, ali ona nije proceduralna, što nije ni pravičnost. Procedura je jedino ispravno sredstvo prava, ali pravo nije jedino ispravno sredstvo pravde.

Literatura

1. Aristotel; *Nikomahova etika*, Beograd, 1970.
2. Di Džordž, R. T; *Poslovna etika*, Beograd, 2003.
3. Dvorkin, R; *Carstvo prava*, Beograd, 2003.
4. Dworkin, R; *Shvaćanje prava ozbiljno*, Zagreb, 2003.
5. *Filozofski riječnik*, Zagreb, 1965.
6. Glintić, T; *Pogовор knjizi Dž. Rolsa Teorija pravde*, Beograd – Podgorica, 1998.
7. Hefe, O; *Pravda. Filozofski uvod*, Novi Sad, 1998.
8. Holbah, P; *Sistem prirode*, Beograd, 1950.
9. Jeffris, H; *Theory of Probability*, Oxford 1948.
10. Jovanov, I; Pravda. Filozofski uvod, *Zbornik Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, br. 2/2014.
11. Kant, I; *Zasnivanje metafizike morala*, Beograd, 2008.
12. Kelzen, H; *Elementi teorije pravnih normi. Pozni izabrani spisi*, Beograd – Podgorica, 2003.
13. Keynes, J. M; *A Treatise of Probability*, London, 1957.
14. Koler, P; O socijalnoj pravdi, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, br. 1/2005.
15. Mitrović, D; *Teorija države i prava*, Beograd, 2010.
16. Mitrović, D; Idealistički i realistički pojам prava, *Anali Pravnog fakultetu u Beogradu*, god. LXI, br. 1/2013.
17. Mitrović, D; *Put prava. Holistička paradigma sveta i prava u svetlu teorije haosa i pravne teorije*, Beograd, 2000.

18. Mole, N; Harby C; *Pravo na pravično suđenje. Vodič za primenu člana 6 Evropske konvencije o ljudskim pravima*, Beograd, 2003.
19. Nozik, R; *Anarhija, država, utopija*, Zagreb, 2003.
20. Paskal, B; *Misli*, Beograd, 1988.
21. Popov, K; *Traganje bez kraja. Intelektualna autobiografija*, Beograd, 1991.
22. Radbruh, G; *Filozofija prava*, Beograd, 1980 (2016).
23. Ratković Njegovan, B; *Pravda i poslovanje, Škola biznisa*, Novi Sad, 2015.
24. Reichenbach, H; *The Rise of Scientific Philosophy*, Un. of California Press, Barkley, 1968.
25. Rols, Dž; *Teorija pravde*, Beograd – Podgorica, 1998.
26. Ros, A; *Pravo i pravda*, Beograd – Podgorica, 1996.
27. Russo, Ž. Ž; *Rasprava o porijeklu i osnovama nejednakosti među ljudima*, Zagreb, 1978.
28. Sovilj, B. B; *Put kroz pravo do pravde*, Petrovaradin, 2004.
29. Trajković, M; Vrednosna usmerenost prava naspram pravnog pozitivizma, *Analji Pravnog fakulteta u Beogradu*, god. 62, br. 1/2014.
30. Trajković, M; Pravo u svetu vrednosti, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, god. 46, br. 1/2012.
31. Trajković, M; *Etička dimenzija prava – pravnoteorijski aspekt*, Novi Sad, 2008.
32. Vitgenštajn, L; *O izvesnosti*, Novi Sad, 1988.
33. Volzer, M; *Područje pravde*, Beograd, 2000.
34. Vučković, Ž; *Biznis i moral*, 2006.
35. Živanović, T; *Sistem sintetičke filozofije prava*, III, Beograd, 1959.

PROCEDURAL JUSTICE, TRUTHFULNESS AND RIGHTNESS

Dragan M. Mitrović

University of Belgrade, Faculty of Law

*It must be difficult to believe
in any authority as truth instead
in truth as the only authority.*

Abstract: The aim of this work is not to support the idea of the existence of procedural justice, advocated by the best known proponents of the existence of procedural justice (J. Rawls and O. Höffe, and then by L. Fuller, H. Hart, R. Dworkin, P. Koller, M. Van den Bos and others), but to consider procedural justice from the angle of truthfulness and rightness. Since it is not about the same but related concepts, it is rendered possible to conclude that truthfulness and rightness are incongruent, in the same way as justice and the law are incongruent. Something that is truthful does not need to be righteous. And vice versa, something that is righteous does not need to be truthful. Obviously, it has to do with the relationship between the goal (truthfulness, justice and fairness) and means (properness, correctness, preciseness, reliability, etc. in a word, solidity).

The consideration of the relationship of truthfulness and rightness in the example of the actually existing justice and the actually non-existent procedural justice, gives rise to further important questions: the relationship of material (substantive) and formal (procedural) legal rules, fairness as the meeting place of justice, the law and procedure, etc. In a yet deeper shadow lies the question of the relationship between natural law and positive law.

It can be concluded that procedural justice does not exist. But, justice exists, only it is not procedural, which neither is fairness. Procedure is the only righteous means of the law, but the law is not the only righteous means of justice.

Keywords: justice, fairness, truthfulness, rightness, procedural law, procedural justice.

Originalni naučni rad
Primljen: 18. 12. 2016.
Revidirana verzija: 30. 1. 2017.
Prihvaćen: 30. 1. 2017.

UDK: 340.12
17.01:340
doi: 10.5937/nabepo22-12744

KOEGZISTENCIJA PRAVA I ZLA¹

Marko Trajković²

Pravni fakultet Univerziteta u Nišu

Sažetak: Da li je koegzistencija prava i zla mogućnost ili nužda, s obzirom na to da je pravo imperativ, te kao takvo i samo predstavlja mogućnost zla? U pitanju moguće koegzistencije prava i zla sadržano je i pitanje obavezujuće snage samog prava. Ako se obavezujuća snaga prava nalazi isključivo u sankciji, koja se u pravu pojavljuje zbog njegovog heteronomnog karaktera, onda takav pravni sistem ne može da pledira na dugotrajnost. Dakle, zlo koje postoji ne može biti iskorenjeno isključivo pravnim sankcijama, već pravom koje počiva na vrednostima. Ta aksiološka strana postojanja prava omogućava da se zlo najpre smanji i u tom umanjenju možda i nestane. Kao problem u ovom odnosu pojavljuje se i to što i samo pravo može biti izvor nemerljivog zla, te se celo pitanje još više komplikuje, jer je onda kompromitovano pravo koje valja da bude sredstvo i brana od zla.

Ključne reči: vrednosti, pravo, moral, dobro, zlo.

Uvod

Šta je koegzistencija prava i zla: nužda ili posledica? Da li je zlo mogući uzrok postojanja prava? Ovo pitanje direktno zadire u ontološko-aksiološku suštinu prava, koja

¹ Ovaj članak je rezultat istraživačkog rada u okviru projekta br. 179046 „Zaštita ljudskih i manjinskih prava u evropskom pravnom prostoru“ Pravnog fakulteta u Nišu koji finansira Ministarstvo za nauku i tehnološki razvoj Republike Srbije.

² Vanredni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu (trajkovicmarko@yahoo.com).

je osnov prava i pravnog sistema. Mogućnost koegzistencije prava i zla istovremeno je i uvod u raskol između prava i vrednosti, što vodi direktnom slomu pravnog sistema od koga tada ostaju samo krhotine.

Pitanje o postojanju zla je i pitanje o postojanju prava. Dakle, čini se da oni postoje uporedno i istovremeno. Ako pravo shvatimo kao vrednosnu kategoriju, ono može da postane brana od nadolazećeg zla, koje u različitim istorijskim prilikama ima svoje uzlete. Međutim, ako ono nije vrednosna kategorija, ono najpre nije brana, a potom je i samo izvor nemerljivog zla. Istorija nije bila „škrta“ u primerima takvog „pravnog“ zla.³

Sadašnji trenutak u kome se nalazi pravo obeležila je „erupcija zla“ ali i pokusaji njegovog „suzbijanja“.⁴ Ta „erupcija zla“ nije samo zahvatila društvene odnose, već je zahvatila svojom snagom i samo pravo, te je dovela do zakona sa zločinačkom sadržinom: „Svojim uverenjem ,zakon je zakon‘ pozitivizam je razoružao nemački pravnički stalež prema zakonima sa samovoljnom i zločinačkom sadržinom. Pri tome, pozitivizam uopšte nije u stanju da vlastitom snagom obrazloži važenje zakona“.⁵ Dakle, brana od „erupcije zla“ nestala je onog trenutka kada je pravo počelo samo sebe da objašnjava i „opravdava“. Prestala je da postoji brana onda kada je volja klase na vlasti postala apsolutni kriterijum za ono što pravo jeste. Na ovaj način nije uvažena činjenica da pravo samo sebe nije stvorilo, a da vlast nije nešto ili neko ko vlada zbog sebe. Tako je vlast samu sebe ovlastila na činjenje zla koje je još i poduprla zakonskim propisima. Kako istorija nije bila „škrta“ u ovim primerima, naša bojazan za budućnost je veća.

1. Vrednosna osnova prava kao brana od zla

Ispitujući ontološku strukturu prava dolazi se do pitanja obavezujuće snage prava, koja mora da nađe čvršće uporište no što je to sankcija, te u tom kontekstu ispitujemo koegzistenciju prava i zla. Tako se postojanje zla ne može dovesti u pitanje: „Zlo nije manjak, već živo biće, duhovno, izopačeno i pokvareno. Zastrašujuća stvarnost. Tajanstvena i strašna.“⁶ Kako je čovekov moral autonoman, a pravo heteronomno, i kako je čovek veoma često ostavljen sam sebi da proceni šta valja da čini, izgleda da zlo u takvim situacijama „vreba u zasjedi na moralnu ravnotežu čovjeka. Zlobni čarobnjak koji se u nas uvlači

³ Vid. D. Mitrović, Dijtih o ljudkom dostojanstvu i toleranciji, *Žurnal za kriminalistiku i pravo*, Vol. XXI, br. 1/2016, Beograd, str. 24–40.

⁴ J. Pavle Drugi, *Sećanje i identitet*, Beograd, 2008, str. 11.

⁵ G. Radbruh, *Pravni i drugi aforizmi*, Beograd, 2007, str. 18.

⁶ J. Ratzinger, V. Messori, *Razgovor o vjeri*, Split, 2001, str. 128.

(putem osjetila, mašte, požude, utopističke logike, dezorjentiranih socijalnih odnosa) kako bi prouzrokovao zastranjenja...⁷

Zlo, posebno ako se i samo nalazi i proizvodi putem prava, može da porremeti pravni sistem, jer on nije tako čvrst u svojoj ontološkoj suštini kao što je to slučaj sa Tvorcem, te: „Tragedija zla i grjeha je na neki način poremetila naum Božji. Pa iako zlo i grjeh ometaju naum Božji, oni ga ni u kom slučaju ne mogu onemogućiti“.⁸ Dakle, pošto pravo i pravni sistem nisu „stabilni“ kao što je to naum Božji, neophodno je da „pravo i njegovo uređivanje budu izvan svake sumnje jer se samo tako može ukloniti samovolja...“⁹ Zato se i pojavila ideja „sveprisutnog terora“ koji pravo ne može da savlada, jer „čoveku nije potreban veliki sukob da bi svet učinio nemogućim za život“, dovoljno mu je i sasvim malo prisustvo zla koje može da deluje na svakog u njegovoj „najobičnijoj svakodnevici“.¹⁰ Ta erupcija zla, koja se dešavala u ratnim godinama, danas je poprimila veoma perfidan oblik, i dešava se i bez velikih sukoba naroda. A kao poseban problem danas se javlja „paralizovano pravo“, koje nije u mogućnosti da dela u situacijama u kojima zlo narušava stabilnost života čoveka i zajednice. Izgleda da se tada pravo nalazi u *in statu evanescendi*¹¹ jer i posmatranje bez suprotstavljanja zlu dovodi do krhotina pravnog sistema, te tako: „Zabrana vrednosnih sudova u društvenoj nauci mogla bi da dovede do toga da nam jedino bude dozvoljeno da dajemo striktno činjeničnu deskripciju očiglednih postupaka, kakvi se mogu zapaziti u koncentracionim logorima...“¹²

Ono što u ovoj koegzistenciji ostaje da intrigira, jeste naša neverica o neophodnosti borbe protiv zla, kao i naše svakodnevno ponavljanje iskustva „pred Damaskom“.¹³ Na ovaj način smo pred zlom i sa njime ušli u koncentrične krugeve i laverinte. Dakle, pravo kao humanistička nauka, nikako ne može da bude vrednosno neutralna, posebno u pogledu pitanja zla, jer je pravo i nastalo kao odgovor i brana od zla. Iz tog razloga nije moguć „kompromis“ između prava i zla. Koegzistencija prava i zla je naša realnost u kojoj se mi borimo za bolju stvarnost, ali to nikako ne može značiti da je moguć „kompromis“ između prava i zla.

Zato je neophodna vrednosna osnova prava, kako bi se putem prava prepoznalo zlo i adekvatno na njega delovalo putem pravnih normi. Ovo nije moguće učiniti ako pravo odbacuje svoju aksiološku osnovu i počiva samo

7 *Ibidem*, str. 128–129.

8 C. Schönborn, *Ljubiti Crkvu: duhovne vježbe održane Papi Ivanu Pavlu II*, Split, 2001, str. 59.

9 J. Racinger – Benedikt XVI, *Evropa – njeni temelji danas i sutra*, Beograd, 2010, str. 66.

10 *Ibidem*, str. 68.

11 L. Straus, *Prirodno pravo i istorija*, Beograd, 1998, str. 19.

12 *Ibidem*, str. 45.

13 A. Kaufmann, *Uvod v filozofiju prava*, Ljubljana, 1998, str. 122.

na strahu od sankcija. Takav sistem i sam u sebi nosi zrno zla koje će na kraju učestovati u onom što se može nazvati svetskim zlom.¹⁴

Zato se kao odgovor na postojeću koegzistenciju prava i zla mora pojaviti potreba za prevladavanjem prava nad zlom, što je i ostvarivo jer se takođe mora ostvariti zahtev da „sve pravo počiva na etičkom temeljnem zahtjevu, na istinski sagledanoj vrijednosti“.¹⁵ Koegzistencija dakle, ne može ići u pravcu vladavine zla, jer „sve pozitivno pravo ima tendenciju da bude idealno pravo“.¹⁶ Ipak, ovaj zahtev je u pogledu pozitivnog prava ostvaren potpuno samo na transcedentnom nivou, dok je onaj drugi, onaj koji se „golim“ okom može videti ipak manjkav. Zahtev „tablice vrijednosti“¹⁷ često nije prihvaćen od strane vlasti, koja se tada svojim pozitivno-pravnim propisima priklonila ideji zla. Ovaj odnos vlasti prema propisima nije stvar ili događaj koji se samo jednom desio, te: „Ako se većina zastupnika može aktivirati samo kod izglasavanja odluka, što su već unaprjed zaključene u najužim odborima vladajuće stranke ili zainteresovanih moćnika, onda zakonodavno tijelo slobodne demokracije, naime parlament, nije ostao samo bez svoje funkcije nego i bez svog dostojanstva“.¹⁸ Ovaj gubitak dostojanstva jednog zakonodavnog tela direktno je povezan sa pojmom vladavine zla i odsustva savesti, jer je odsustvom savesti utaban put u vladavinu zla, koje onda biva izraženo u pravnim propisima. Ovo posebno biva izraženo onda kada vođa jasno izrazi svoj stav: „Oslobađam ljudе prisile duha koja je postala samom sebi svrha; oslobađam ih od prljavog i ponižavajućeg mučenja samih sebe utvarom što se naziva savješću...“¹⁹ Sasvim suprotno, niko nas ne može osloboediti naše savesti, i niko u nju ne može dirnuti jer je ona „svetinja, koju bi bilo drskost dirnuti“.²⁰ Uprkos tome, često se dešava: „To sam uradio, kaže moje pamćenje. Nije moguće da sam to učinio, kaže moj ponos. Na kraju pamćenje popušta.“²¹ Tamo gde pamćenje popušta, istorija se ponavlja, a pravo je dokaz toga, jer se u pravnim normama ponavlja iskrivljena istina prošlih događaja i fiksira zlo izraženo kroz norme.

Problem nastaje kada se ustanovi da „postoje ljudska dobra koja se mogu obezbjediti samo pomoću ustanova ljudskog prava i zahtjeva praktične razumnosti, koje samo te ustanove mogu zadovoljiti“.²² Na ovo se može nadovezati pitanje koegzistencije prava i zla kao problem koji nastaje kada je korišćenje državnog autoriteta „radikalno defektno“ jer „on eksplotiše svoje šanse tako

14 D. Mitrović, Idealistički i realistički pojам prava, *Anali Pravnog Fakulteta u Beogradu*, god. LXI, br. 1/2013, str. 29–52.

15 N. Hartmann, *Etika*, Zagreb, 2003, str. 71.

16 *Ibidem*.

17 *Ibidem*.

18 V. Zsifkovitz, *Politika bez moralu?*, Zagreb, 1996, str. 48.

19 *Ibidem*, str. 41.

20 G. W. F. Hegel, *Osnovne crte filozofije prava*, Sarajevo, 1989, str. 239.

21 H. Broh, *Pisma o Nemačkoj: 1945–1949*, Novi Sad, 1994, str. 132, fn. 4.

22 DŽ. Finis, *Prirodno pravo*, CID, Podgorica, 2005, str. 11.

što ne stvara stipulacije u cilju zajedničkog dobra nego u korist svoju, svojih prijatelja, stranke ili grupe, ili iz pakosti protiv nekog lica ili grupe“²³ Ono gde se nalazi otvoren prikaz koegzistencije prava i zla je kada se „najopakiji zakoni“ odnosno oni koji su „najsuprotniji volji Boga“ u jednom kontinuitetu, mada je dovoljno i da jednom budu primenjeni da bi izazvali zlo, primenjuju kao „zakoni od sudskih tribunalâ“.²⁴ Tada se gubi ona kritička oštrica koja je neophodna za razlikovanja dobra i zla.

Početak ovog problema leži u postavci da se ovim pitanjem jurisprudencija ne može baviti, već valja da ovo prepusti „drugoj disciplini“, nesumnjivo „političkoj filozofiji“ ili „etici“.²⁵ Ali, kako je moguće logički sprečiti pojavljivanje zla u normama, ako unapred odričemo sebi mogućnost da „pogledamo“ sadržinu pravne norme i zadovoljavamo se samo formom norme. Ovako nije moguće stići do zaključka da su takvi propisi forma zla, ili zlo izraženo u prelepoj formi prava. Tada će se svako drugo mišljenje, odnosno ono koje zagovara više od forme označiti kao tvorevina koja se može nazvati „mističnom, fantastičnom ili smešnom“.²⁶ A negiranjem mogućnosti da zlo bude sadržano u pravnim normama stižemo do stanja koje se može nazvati „pravno ludilo veličine“.²⁷ Jedini način da se izbegne ovo stanje „ludila veličine“ koje je povezano sa egzistencijom zla moguće je prevazići ako se jurisprudencija shvati kao „vrednosa nauka“.²⁸ Sa aksioške razine tačno se može videti šta je dobro, a šta nije. Sa ove se razine nešto i može učiniti, a da to nije samo puko donošenje propisa koji su samo saglasni i ispunjavaju zahteve forme, jer pravo nije „tehnika čoveka-gospodara za kroćenje stada, gospodareva samovolja...“²⁹

2. Šta kad zakonodavac čuti pred zlom?

Ovo nije samo pitanje prošlosti, nečega što se jednom desilo, već budućnosti. Izgleda da je odnos zakonodavac – filozofija ovakav: „Tamo gde zakonodavac govori filozofija, naravno, mora da začuti, ali tamo gde on čuti, tu ona ulazi u svoja stara prava; gde on svojom životom rečju ne daje tumačenje umnog zákona, tu ona mora da zauzme njegovo mesto i osvetli svojom buktinjom ono što je njegovom oku ostalo skriveno.“³⁰ Te dalje izgleda da čutanje zakonodavca,

23 *Ibidem*, str. 367.

24 *Ibidem*, str. 369.

25 *Ibidem*, str. 372.

26 K. Šmit, *Tri vrste pravnoučnog mišljenja*, Beograd, 2003, str. 7.

27 H. Kantorović, *Broba za pravnu nauku*, Beograd, 2006, str. 15.

28 *Ibidem*, str. 91.

29 H. Heler, *Pravna država ili diktatura?*, Dosije, Beograd, 2011, str. 16.

30 A. Fojerbah, *Odnos filozofije i empirije prema pozitivnoj pravnoj nauci*, Dosije, Beograd, 2008, str. 37.

kao paradigmе vlasti države, može da dovede do nemerljivog zla, koje sa svoje strane kvalificuje državu na sledeći način: „Kraljevstva bez pravde i pravičnosti slična su razbojničkim bandama“.³¹ Ovakav stav ne može posebno da iznenadi jer i „sama banda predstavlja grupu ljudi kojom rukovodi vođa; udružena je na principu društvenog ugovora, a opljačkano dijeli prema pravilu (načelu) koje svi odobravaju“.³² Dakle, i u bandama postoje neka pravila, pisana ili nepisana u vidu običaja bande, ali koje nikako nisu plod dobra, već zabeleženi izvor zla.

Ako je koegzistencija prava i zla naša stvarnost postaviće se pitanje: „Ali ko je učitelj zakonodavca?“³³ Prepoznavanje zla neophodno je za bilo kakvu „pravnicičku“ aktivnost. Zato ako se ono isključi iz domena prava izgleda kao da je pravo samo sebi „vezalo“ ruke i svelo se na puku refleksiju zla.³⁴

A izgleda da i pored egzistencije zla mi zahtevamo „da čovek bude dobar“.³⁵ Ipak, ostaje pitanje, kako doći do toga? Da li je to naš „pradoživljaj“ stvarnosti?³⁶ Iako su ovde prisutni znaci mistike, to nije posebno začuđujuće jer je i sam život kao celina često stvar mistike i onostranog. Zato je život, u ovom slučaju onaj koji je vezan za pravo, zapravo prožet konfliktom, između onoga što činimo i onoga što bi valjalo da činimo.

Zašto je ovo pitanje čutanja zakonodavca pre zlom važno? Jednostavno, pitanje egzistencije zla nije neko filozofsko-teološko „izmišljeno“ pitanje, već je to pitanje koje nastaje iz našeg neposrednog odnosa sa stvarnošću, koja je i prožeta ovom koegzistencijom. Ovaj odnos zakonodavca koji čuti i nas koji moramo da promišljamo stvarnost, zapravo proizlazi iz stava da „mi uvek treba nešto da učinimo“.³⁷ Ono što mi vidimo i zbog čega nešto moramo činiti je zlo izraženo u „sveprisutnom teroru“³⁸ koji izaziva strah koji može da parališe sve pa i pravo.

Ovaj teror koji izaziva strah istovremeno je i posledica propisanog prava koje i nije pravo, već je izraz „iskriviljene“ volje vladajuće klase, koja izgleda da nije dovoljno „konstitucionalno pripitomljena“.³⁹ Ovakva država nije u mogućnosti da spreči „naš dalji pad“.⁴⁰ Izgleda da je taj naš „pad“ potpomognut takvim pravom, te je sasvim sigurno čovek daleko od svog „izgubljenog raja“.⁴¹

31 A. Avgustin, *Božja država*, Podgorica, 2004, str. 163.

32 *Ibidem*.

33 *Ibidem*, str. 40.

34 D. Mitrović, Društvene vrednosti prava, pravna načela i tehničke vrednosti pravnog sistema, objavljeno u: *Načela i vrijednosti pravnog sistema – norma i praksa*, Istočno Sarajevo, Pale, 2012, str. 503–528.

35 A. Libert, *Ideja moralnoga*, Beograd, 2006, str. 5.

36 *Ibidem*, str. 6.

37 A. Libert, *Opus citatum*, str. 45.

38 J. Habermas, J. Rninger, *Dijalektika sekularizacije*, Beograd, 2006, str. 37.

39 *Ibidem*, str. 18.

40 J. J. Bahofen, *Prirodno pravo i istorijsko pravo*, Beograd, 2008, str. 12.

41 *Ibidem*, str. 14.

Vratimo se pitanju savesti kao neophodnom elementu u razrešenju zla izvan i u pravu. Ta savest koja se još može nazvati i „apsolutno ovlašćenje“ je ono koje zna šta je dobro, a šta zlo, te kao takvo samo dobro može da prizna. Tako određena, ona je uverenje da se hoće ono „što je po sebi i za sebe dobro; ona stoga ima čvrsta načela; a ta načela njoj su za sebe objektivna određenja i dužnosti“.⁴² Ona je važan činilac koegzistencije prava i zla, koji može da omogući da zlo ne nadvlada. Putem nje čovek može da bude „pogođen“ svojom sposobnošću da prepozna zlo, jer „ulogu koja se pripisuje vrjednostima igra u stvarnosti savjest...“⁴³ Ta savest je naš odgovor na čutanje zakonodavca i predstavlja mesto gde se moralne vrednosti „otkrivaju“ i gde dolazi do njihove primene na konkretne prilike, jer je ona „nagovještaj čudorednih vrijednosti u realnoj svijesti, njihovo zahvaćanje u stvarnosti ljudskog života“.⁴⁴ Dakle, savest stoji između prava i zla, i predstavlja mesto uključivanja čoveka u proces procene dobra i zla.⁴⁵

Bez intervencije savesti, ne može se razrešiti situacija čutanja zakonodavca. Ona je dakle, nezamenljiva tačka čovekovog zauzimanja u savladavanju zla. Pošto nije otkrio pozitivno-pravni propis, ističe M. Vidal, „U dubini savesti čovek otkriva zakon koji on sam sebi ne daje“.⁴⁶ U tom odnosu savest postaje sila koja ima veću obavezujuću snagu no što bi to imalo pravo, pod uslovom da nije iskrivljena, te da zbog „grešne navike pomalo postaje slepa“.⁴⁷ Veoma često se dešava u situaciji koegzistencije prava i zla da je „zlo prisvojilo ime dobra“⁴⁸ i tako su država i njeno pravo „prisvojili“ ime zla i „prevarili đavola time što se potpuno predaju“.⁴⁹ Tada zakon koji mora da bude *regula et mensura*⁵⁰ čiji je zadatka „privesti čovjeka kreposti“⁵¹ i ostvarenje zajedničkog dobra, postaje „bezakonje, a ne zakon“.⁵²

Postavlja se pitanje, šta je to potrebno „nalozima“ volje da bi oni poprimili „vrednost zakona“?⁵³ Ovde će se spojiti razum i savest, odnosno potreba da nalozi budu odmereni *aligua ratione regulata*⁵⁴ i „učvršćeni“ stavom koji se oslanja na savest. Tako je moguće izbeći da se čutanje zakonodavca pretvori u izvor zla, koje će narušiti poredak. Tada moć obavezivanja dolazi od pogreš-

42 G. V. F. Hegel, *Opus citatum*, str. 238.

43 N. Hartmann, *Opus citatum*, str. 135.

44 *Ibidem*, str. 137.

45 D. Mitrović, Njihovo globalno upravljanje svetom, *Strani pravni život*, br. 3/2014, Beograd, str. 53–65.

46 M. Vidal, *Kršćanska etika*, Đakovo, 2001, str. 100.

47 M. Vidal, *Opus citatum*, str. 105.

48 G. V. F. Hegel, str. 249.

49 *Ibidem*.

50 T. Akvinski, *Izabrano djelo*, Zagreb, 1981, str. 224.

51 *Ibidem*, str. 226.

52 *Ibidem*, str. 224.

53 *Ibidem*.

54 *Ibidem*.

nog izvora, koji ne može voditi ka *universale bonum*.⁵⁵ Zato se mora prihvati da „samo aktivnosti i vrednosti doprinose našoj dobrobiti“.⁵⁶ Do ovoga se može doći ako se u procesu odlučivanja „nalaže sudijama da primenjuju pravna pravila koja se temelje na izvorima, a kada su ona u sukobu, ili su neodređena, onda da presuđuju sporne slučajeve na osnovu onih standarda političkog moralja na kojima stoji pravo koje se temelji na izvoru, tj. onih standarda koji imaju smisla samo ako predstavljaju izraz jedne koherentne moralne teorije“.⁵⁷ Ovo bi implicite značilo da jedan pravni sistem mora da „ima moralnu vrednost“⁵⁸ ako pledira na dugotrajnost. Dakle, ovde imamo povezivanje moralne validnosti pravnog pravila i zahteva da je „dobro da ono postoji“.⁵⁹ U praksi ovo znači povezivanje našeg postupanja prema zakonskim propisima koji istovremeno odgovaraju moralnim vrednostima. Na taj način bi se mogla ostvariti prevlast prava nad zlom, i istovremeno izbeći da pravo postane izvor zla, jer se vezivanjem za moralno-vrednosnu validnost pravnih propisa može izbeći „krivo“ tumačenje prava u slučaju pravnih praznina što je takođe izvor zla koji potiče od prava. Na taj način se otkriva da problem nastaje u slučaju ne samo kada zakonodavac čuti, već i kada u svom „govoru“ nije dovoljno jasan i precizan te ostavlja društvene odnose da stoje pod velom senke.

Dakle, od zakonodavca ne zahtevamo istražavanje na uspostavljanju čistog proceduralnog mehanizma „traženja konsenzusa“⁶⁰ već se od njega zahteva potraga za objektivnim moralnim zakonom „koji je upisan u srcu svakog čovjeka...“.⁶¹ Na ovaj način se može odbraniti „istina prava“⁶² i odbraniti život i „suosjećanje čovjeka s onim što treba biti, s onim po sebi vrjednim“.⁶³ Iz tog razloga želimo da ovo vredno po sebi suprotstavimo monopolu moći i odnosu u kojem dijalektika moći „računa samo sa sljedećim stupnjem moći, ne i s (...) odustajanjem od moći“.⁶⁴ To „umnožavanje“ moći koje savest ne može da prati, takođe je jedan od razloga koegzistencije prava i zla, te nam je potrebno obuzdavanje te „samomoćne moći“ koja stoji iznad čoveka i umesto da ga osloboди ona ga potčinjava.⁶⁵ Umnožavanjem moći na „klackalici“ na kojoj stope pravo i zlo mi smo sami sebi „izvukli tepih ispod nogu“⁶⁶ te time učinili da pravo bude nemoćno pred nagoveštajem zla.

55 *Ibidem*, str. 222.

56 Dž. Raz, *Etika u javnom domenu*, Podgorica, 2005, str. 13.

57 *Ibidem*, str. 243.

58 Dž. Raz, *Opus citatum*, str. 246.

59 *Ibidem*, str. 289.

60 V. Valjan, *Bioetika*, Sarajevo, Zagreb, 2004, str. 50.

61 *Ibidem*.

62 *Ibidem*, str. 51.

63 N. Hartmann, *Opus citatum*, str. 10.

64 H. Jurić, *Etika odgovornosti Hansa Jonasa*, Zagreb, 2010, str. 194.

65 *Ibidem*.

66 *Ibidem*, str. 202.

Zaključak

Koegzistencija prava i zla je večna isto onoliko koliko je večno postojanje dobra i zla, pod uslovom da pravo shvatimo kao izraz moralnog dobra. Ovo je neophodno jer forma ne može da zameni sadržinu koja je uvek vrednosnog karaktera, kao i zbog toga što „ustav sam po sebi ne stvara moralnost“.⁶⁷

Ovaj odnos koegzistencije prava i zla zahteva od nas apsolutnu pažnju jer uvek postoji opasnost da „isklizne iz koloseka“.⁶⁸ Tada istorija odnosa prava i zla počinje da liči na „jedan grozan događaj za kojim sledi drugi“.⁶⁹ U odnosu koegzistencije prava i zla valjalo bi se posebno čuvati „trulih kompromisa“⁷⁰ jer oni nisu dopustivi „čak ni u ime mira“.⁷¹ Tada postoje jasno da „pridržavajući se vrednosti, protivrečimo sebi“⁷² kako zlo ne bi ukaljalo našu ontološko-aksiološku prirodu. Takav svet, koji nije prihvatio svoju vrednosnu suštinu koja mu je podarena od Tvorca kao odgovor na zlo, ne prihvata kao svoju jednačinu: *Briüder, überem Sternenzelt / Muss ein liber Vater wohnen.*⁷³

Ono što zlo čini je umanjenje vrednosti, a „kada se umanji ta vrjednost, usko povezana s afirmacijom egzistencije Boga kao Osobe, samovolja čovjeka nad čovjekom se očituje u političkom vođi nekog apsolutističkog režima ili u instancijama individualizma“.⁷⁴ To je neophodno potcrtati jer „tek kada su prava postala izvesna, tek onda o državo! Možeš da osiguraš ta prava“.⁷⁵ Zbog postojeće koegzistencije prava i zla, država dakle, ne može da „spava“ na lovorikama formalno istaknutih prava u ustavu. Takođe prevladavanju forme nad vrednosnom sadržinom već je promakla odredba *lebensunwertes Leben*. To se dogodilo od forme „umornom“ čoveku. Pošto čovek danas živi u kroz formu i u formi prava, više nego što živi u samom sadržaju pravne norme, mogućnost njegovog zaboravljanja u pravnoj normi je uvećana. Zbog te mogućnosti pitanje egzistencije zlapostaje posebno izraženo, jer forma prava postaje novi oblik moći pod kojim se čovek kao aksiološka kategorija zaboravlja i istovremeno dopušta da zlo nadvlada. Ovo vraćanje „autoritativnoj dogmatici“⁷⁶ predstavljalo je u prošlosti izvor zakona sa zločinačkom sadržinom, jer se нико nije tada zapitao odakle su dolazili ti propisi, bilo je važno samo da ih je formalni autoritet doneo. Tako je od koegzistencije prava i zla, zlo nadvladalo, a samo

67 M. Pera, *Zašto se moramo zvati hrišćani, Liberalizam, Evropa, etika, sa pismom Benedikta XVI*, Beograd, 2010, str. 90.

68 J. Habermas, J. Raginger, *Opus citatum*, str. 16.

69 A. Margalit, *Kompromis i truli kompromisi*, Beograd, 2011, str. 21.

70 *Ibidem*, str. 9.

71 *Ibidem*.

72 *Ibidem*, str. 21.

73 M. Pera, *Opus citatum*, str. 64.

74 V. Valjan, *Opus citatum*, str. 279.

75 A. Fojerbah, *Opus citatum*, str. 11.

76 A. Libert, *Opus citatum*, str. 28.

pravo postalo izvor zločina. Umesto toga valjalo bi ponovo otkriti „zavičaj moralnog“⁷⁷ Tim otkrićem nije moguće otkloniti svako zlo, već pokazati spremnost da se na njega odgovori i da u odnosu koegzistencije prava i zla, pravo zadrži primat.

Literatura

1. Akvinski, T; *Izabrano djelo*, Globus, Zagreb, 1981.
2. Avgustin, A; *Božija država*, CID, Podgorica, 2004.
3. Bahofen, J. J.; *Prirodno pravo i istorijsko pravo*, Dosije, Beograd, 2008.
4. Broh, H; *Pisma o Nemačkoj: 1945–1949*, Svetovi, Novi Sad, 1994.
5. Finis, Dž; *Prirodno pravo*, CID, Podgorica, 2005.
6. Fojerbah, A; *Odnos filozofije i empirije prema pozitivnoj pravnoj nauci*, Dosije, Beograd, 2008.
7. Habermas, J. J; Rachinger, J; *Dijalektika sekularizacije*, Dosije, Beograd, 2006.
8. Hartmann, N; *Etika*, Naklada Ljevak d.o.o., Zagreb, 2003.
9. Hegel, G. W. F; *Osnovne crte filozofije prava*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1989.
10. Heler, H; *Pravna država ili diktatura?*, Dosije, Beograd, 2011.
11. Jurić, H; *Etika odgovornosti Hansa Jonasa*, PERGAMENA, Zagreb, 2010.
12. Kaufmann, A; *Uvod v filozofiju prava*, Cankarjeva založba, Ljubljana, 1998.
13. Kantorović, H; *Broba za pravnu nauku*, Dosije Beograd, 2006.
14. Libert, A; *Ideja moralnoga*, Dosije, Beograd, 2006.
15. Margalit, A; *Kompromis i truli kompromisi*, Albatros Plus, Beograd, 2011.
16. Mitrović, D; *Društvene vrednosti prava, pravna načela i tehničke vrednosti pravnog sistema*, zbornik radova „Načela i vrijednosti pravnog sistema – norma i praksa“, Istočno Sarajevo, Pale, Republika Srpska (BiH) 2012.
17. Mitrović, D; Idealistički i realistički pojам prava, *Anali Pravnog Fakulteta u Beogradu*, god. LXI, br. 1/2013.
18. Mitrović, D; Diptih o ljudkom dostojanstvu i toleranciji, *Žurnal za kriminalistiku i pravo*, Vol. XXI, br. 1/2016, Beograd.
19. Mitrović, D; Njihovo globalno upravljanje svetom, *Strani pravni život*, br. 3/2014. Beograd.
20. Pavle Drugi, J; *Sećanje i identitet*, Clio, Beograd, 2008.

⁷⁷ Ibidem, str. 45.

21. Pera, M; *Zašto se moramo zvati hrišćani, Liberalizam, Evropa, etika, sa pismom Benedikta XVI*, Službeni glasnik, Beograd, 2010.
22. Radbruh, G; *Pravni i drugi aforizmi*, Dosije, Beograd, 2007.
23. Ratzinger, J; Messori, V; *Razgovor o vjeri*, Verbum, Split, 2001.
24. Racinger, J. – Benedikt XVI, *Evropa – njeni temelji danas i sutra*, Novoli, Beograd, 2010.
25. Raz, Dž; *Etika u javnom domenu*, CID, Podgorica, 2005.
26. Schönborn, C; *Ljubiti Crkvu: duhovne vježbe održane Papi Ivanu Pavlu II*, Verbum, Split, 2001.
27. Šmit, K; *Tri vrste pravnonaučnog mišljenja*, Dosije, Beograd, 2003.
28. Straus, L; *Prirodno pravo i istorija*, Plato, Beograd, 1998.
29. Valjan, V; *Bioetika*, Svetlo riječi, Sarajevo-Zagreb, 2004.
30. Vidal, M; *Kršćanska etika*, Karitativni fond UPT, Đakovo, 2001.
31. Zsifkovitz, V; *Politika bez morala?*, Školska knjiga, Zagreb, 1996.

COEXISTENCE OF LAW AND EVIL

Marko Trajković

University of Niš, Faculty of Law

Abstract: Is the coexistence of law and evil a possibility or necessity taking into account that law is an imperative and as such a possibility of evil? The issue of possible coexistence of law and evil contains the issue of the binding power of law itself. If the binding power of law can be found only in a sanction, which appears in law due to its heteronomous character, then that kind of legal system cannot count on longevity. Thus, the existing evil cannot be uprooted merely by legal sanctions, but by law established on true values. That axiological level of the existence of law allows for the possibility of diminishing and thereby even the total disappearance of evil. What can also come up as a problem in this relation is that law in itself can be source of tremendous evil. This further complicates the issue since law which should be the means and the barrier against evil is in this case compromised.

Keywords: values, law, morality, good, evil.

Originalni naučni rad
Primljen: 28. 2. 2017.
Revidirana verzija: 29. 3. 2017.
Prihvaćen: 29. 3. 2017.

UDK: 343.95:343.541
343.238
doi: 10.5937/nabepo22-13316

ANALIZA KRIMINALNOG PONAŠANJA VIŠESTRUKIH IZVRŠILACA KRIVIČNOG DELA SILOVANJA

Valentina Baić
Oliver Lajić

Kriminalističko-policijska akademija, Beograd

Sažetak: Imajući u vidu činjenicu da je kriminalno ponašanje uslovljeno dejstvom kognitivnih i kognitivnih faktora, osnovna prepostavka od koje se u istraživanju pošlo jeste da u individualnoj seriji silovatelji u određenim sekvencama izvršenja krivičnog dela pokazuju jasnu individualnu varijabilnost. U tom smislu, u radu je prikazana analiza tri individualne serije silovanja, koja je obuhvatila dve komponente odnosno manifestacije ponašanja: modus operandi i kriminalni „potpis“.

U radu su korišćeni podaci Odeljenja za suzbijanje krvnih i seksualnih delikata Uprave kriminalističke policije Policijske uprave za grad Beograd, koji su obuhvatili podatke za tri višestruka izvršioca krivičnog dela silovanja, od kojih je jedan izvršilac u vreme izvršenja prvog silovanja imalo 30 godina, drugi 24 godine, a treći 25 godina.

Rezultati analize pokazuju da su silovatelji u individualnoj seriji ponavljali određene obrasce ponašanja tokom faze pristupa, faze napada i seksualnog ophođenja. Međutim u pogledu operativnog značaja, mišljenja samo da se jedino podatak o seksualnom ophođenju silovatelja prema žrtvi može smatrati karakterističnim

obrascem ponašanja, iz najmanje nekoliko razloga. Prvo, veza između seksualnog ophođenja i fantazije je dvosmerna. Seksualna aktivnost silovatelja proizilazi iz njegove fantazije, budući da ona određuje njegovo ponašanje. Drugo, seksualna fantazija se „osnažuje“ jedino kroz način na koji se silovatelj ophodi prema žrtvi. I konačno, seksualno ponašanje je simbolično, a ne funkcionalno, pa je prema tome i jedinstveno.

Ključne reči: višestruki izvršioci krivičnog dela silovanja, individualna serija silovanja, obrazac ponašanja silovatelja, modus operandi, kriminalni potpis.

Uvod

Višestruko (serijsko) silovanje zasigurno je fenomen kome je do sada posvećeno vrlo malo pažnje, kako u anglosaksonskoj tako i domaćoj literaturi. Najznačajnija istraživanja na ovu temu bila su fokusirana na serijska silovanja učinilaca u celini. Prvo istraživanje sproveo je Federalni istražni biro i obuhvatalo je 41 ispitanika¹. Hazelvud i Varen² su proučavali policijske i zatvorske izveštaje, kao i izjave oštećenih osoba odnosno žrtava. Istraživači su ispitanicima postavljali razna pitanja počev od njihovih porodičnih odnosa, pa sve do pitanja koja su se odnosila na njihovo ponašanje nakon izvršenog krivičnog dela. Drugo istraživanje sproveo je Stivens³ i obuhvatalo je 62 ispitanika, koji su izdržavali kazne zatvora u najstrože čuvanim zatvorima u SAD.

Druga istraživanja su bila usmerena na konkretne aspekte ovog krivičnog dela. Proučavanjem uzajamne povezanosti obeležja krivičnog dela, specifičnih obeležja mesta izvršenja, kao i načina izvršenja u fizičkom ili prostornom okruženju, bavili su se ekološki psiholozi Bretingam i Bretingam⁴, Karter i Hil⁵. Izučavanjem prostornog ponašanja silovatelja bavili su se Kanter i Lar-

1 R. R. Hazelwood; A. W. Burgess, An introduction to the serial rapist: Research by the FBI, *FBI Law Enforcement Bulletin*, September 1987, str. 16–24.

2 R. R. Hazelwood; J. Warren, The serial rapist: His characteristics and victims (Part1), *FBI Law Enforcement Bulletin*, 1989, str. 10–17; R. R. Hazelwood; J. Warren, The criminal behavior of the serial rapist, *FBI Law Enforcement Bulletin*, 1990, str. 11–16; R. R. Hazelwood; J. I. Warren, The serial rapist, objavljeno u: *Practical aspects of rape investigation: A multidisciplinary approach*, CRC Press, New York, 2001, str. 435–461.

3 D. J. Stevens, *Inside the mind of the serial rapist*, San Jose, 2000; D. J. Stevens, *Inside the mind of sexual offenders: Predatory rapists, pedophiles and criminal profiles*, San Jose, 2001.

4 P. J. Brantingham; P. L. Brantingham, *Environmental Criminology*, Prospect Heights, 1981; P. J. Brantingham; P. L. Brantingham, *Environmental criminology*, Beverly Hills, 1991.

5 R. L. Carter; K. Q. Hill, Area-images and behavior: An alternative perspective for understanding crime, objavljeno u: *Crime: A spatial perspective*, New York, 1980.

kin⁶, Kanter, Kofi, Hantli i Misen⁷, Dejvis i Dejl⁸, Lebo⁹, Rodes i Konli¹⁰, Voren, Rebusin, Hazelvud, Kumings, Gibbs i Trumbeta¹¹, Baić, Kolarević i Gojković¹². Pojedini istraživači kao što su Kočić, Kuksi i Irvin¹³, bavili su se psihološkim profilisanjem izvršilaca krivičnog dela silovanja¹⁴.

Ograničeni broj empirijskih istraživanja o serijskim silovanjima ima značajne implikacije posebno u smislu identifikacije i prepoznavanja serijskih silovanja, koja su izvršena od strane istog izvršioca¹⁵. Ovo je svakako značajan problem koji ne ograničava samo identifikaciju serijskih silovanja, već na izvestan način usporava i samu kriminalističku istragu. Nedostatak naučnih saznanja, pri čemu akcenat stavljamo na praktične aspekte krivičnog dela silovanja, čini gotovo nemoguće identifikovati i izvršiti kategorizaciju ponašanja odnosno izražene varijable pojedinih prestupnika. Dalja istraživanja bi bila od izuzetnog značaja u prevazilaženju problema vezanih za istragu ovog krivičnog dela, jer bi potpomogla rad kriminalističke policije u pravcu realizacije istrage sa krajnjim ishodom rasvetljavanja izvršenih krivičnih dela i obezbeđivanja dokaza.

Iz navedenih razloga u istraživanju koje sledi nastojali smo ispitivanjem dve osnovne manifestacije ponašanja (modus operandi i kriminalni potpis)

- 6 D. Canter; P. Larkin, The environmental al range of serial rapists, *Journal of Environmental Psychology*, br. 13/1993, str. 63–70.
- 7 D. Canter, et al., Predicting Serial Killers' Home Base Using a Decision Support System, *Journal of Quantitative Criminology*, vol. 16, br. 4/2000.
- 8 A. Davies; A. Dale, Locating the stranger rapist, London Home Office Police Department, Special Interest Series Paper 3, 1995.
- 9 J. LeBeau, Four case studies illustrating the spatial-temporal analysis of serial rapists, *Police Studies*, vol. 15, br. 3/1993, str. 124–145.
- 10 W. M. Rhodes; C. Conly, *Crime and Mobility: An Empirical Study*, objavljeno u: *Environmental Criminology*, Sage Publications, Beverley Hills, 1981, str. 167–188.
- 11 J. Warren, et al., Crime scene and distance correlates of serial rape, *Journal of Quantitative Criminology*, vol. 14, br. 1/1998, str. 119–143.
- 12 V. Baić; D. Kolarević, Značaj kognitivnih mapa u proučavanju prostornog ponašanja izvršilaca krivičnog dela silovanja, objavljeno u: *Tematski zbornik radova: Kriminalističko-forenzička obrada mesta krivičnih događaja*, Kriminalističko-poličijska akademija, Beograd, 2013, str. 59–71; V. Baić; D. Kolarević; V. Gojković, Prostorno-vremenska analiza kriminalnog ponašanja seksualnih prestupnika, objavljeno u: *Tematski zbornik radova: Kriminalističko-forenzička obrada mesta krivičnih događaja*, Kriminalističko-poličijska akademija, Beograd, 2015, str. 37–46.
- 13 R. N. Kocsis; R. W. Cooksey; H. J. Irwin, Psychological profiling of offender characteristics from crime behaviors in serial rape offences, *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, vol. 46, br. 2/2002, str. 144–169.
- 14 Prema: V. Baić; D. Kolarević, *Opus citatum*; V. Baić; D. Kolarević; V. Gojković, *Opus citatum*.
- 15 P. Santtila; J. Junkkila; N. K. Sandnabba, Behavioural linking of stranger rape, *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, br. 2/2005, str. 87–103; B. E. Turvey, *Behavior evidence: Understanding motive and developing suspects in unsolved serial rapes through behavioral profiling*, 1997, preuzeto 25. jula 2015, Forensic Solutions LLC, <http://www.corpus-delecti.com/rape.html>.

utvrditi da li u individualnoj seriji silovanja postoje karakteristični obrasci poнаšanja. U okviru modusa operandi biće istraživan način pristupa žrtvi, način kontrole žrtve, način napada i seksualno ophodenje, odnosno vrsta obljube. Kriminalni potpis smo posmatrali u kontekstu toga da li je izvršilac išao dalje od aktivnosti koje su bile neophodne za izvršenje silovanja. Njegovo istraživanje je bilo značajno jer „potpis“ predstavlja ličnu oznaku silovatelja. Naime, i modus operandi i kriminalni potpis izvršioca su aspekti koji imaju veliki značaj u fazi kriminalističke istrage, posebno u kontekstu povezivanja više izvršenih krivičnih dela silovanja od strane jednog izvršioca¹⁶.

1. Metod

U radu su korišćeni podaci Odeljenja za suzbijanje krvnih i seksualnih delikata Uprave kriminalističke policije Policijske uprave za grad Beograd, koji su obuhvatili podatke za tri višestruka izvršioca krivičnog dela silovanja, protiv kojih su podnete krivične prijave. Radi preglednosti studije u tekstu koji sledi izvršioce smo označili slovima A, B i C i naveli neke podatke koji su značajni za studiju.

Izvršilac A je rođen 1979. godine. Kao maloletno lice izvršio je više krivičnih dela iz oblasti imovinskih delikata i jedno krivično delo silovanja. Kao punoletno lice izvršio još jedno krivično delo silovanja, dok je jedno delo silovanja ostalo u pokušaju. U novembru je na teritoriji Beograda izvršio seriju od četiri krivična dela silovanja, koja će biti analizirana u delu rada koji sledi.

Izvršilac B je rođen 1979. godine. U vreme izvršenja prvog silovanja imao je 24 godine, a lišen je slobode 2006. godine, kada je izvršio poslednje silovanje u seriji od ukupno osam silovanja. Ova serija će biti analizirana u delu rada koji sledi.

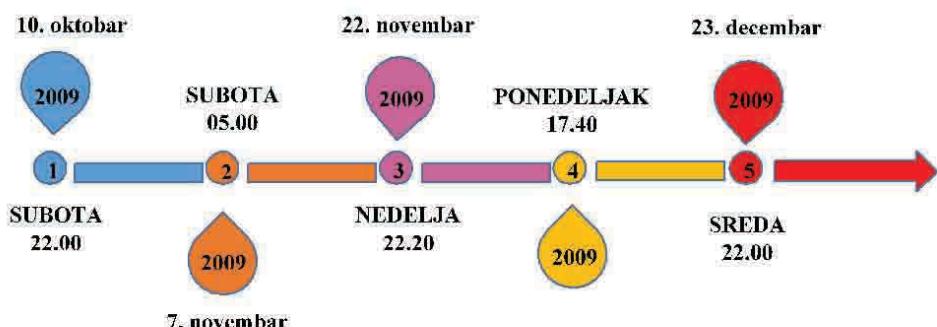
Izvršilac C je rođen 1988. godine. U periodu od 2008. godine do 2010. izvršio je seriju od četiri silovanja, koja će takođe biti analizirana u radu.

1.1. Analiza individualne serije silovanja – izvršilac A

Izvršilac A je tokom 2009. godine izvršio ukupno četiri krivična dela silovanja i jedan pokušaj silovanja. Prvu žrtvu je silovao u oktobru 2009. godine. Dve žrtve je silovao u novembru a poslednje dve u decembru 2009.

¹⁶ J. E. Douglas, et al., *Crime classification manual: A standard system for investigating and classifying violent crimes*, San Francisco, 1992; L. E. Douglas; C. Munn, *Violent crime scene analysis: Modus operandi, signature, and staging*, *FBI Law Enforcement Bulletin*, February 1992, str. 1-11.

godine. U pogledu vremena izvršenja, izvršilac je tri krivična dela izvršio u večernjim časovima oko 22.00, jedno silovanje u ranim jutarnjim časovima oko 05.00 i jedno poslepodne oko 17.40 časova. Radi potpunijeg sagledavanja pitanja vremenskog ritma izvršenih silovanja, važno je napomenuti i podatak da su tri krivična dela izvršena tokom vikenda, dok je jedno krivično delo izvršeno na početku nedelje (ponedeljak), a jedno sredinom nedelje (sreda). Na slici 1 možemo videti vremensku liniju izvršenih krivičnih dela silovanja od strane izvršioca A.

Slika 1: Vremenska linija serije silovanja izvršene od strane izvršioca A

U pogledu načina pristupa žrtvi, izvršilac A je koristio tri pristupa. Prvi pristup uključuje obmanjivanje žrtve¹⁷, drugi pristup uključuje presretanje i treći podrazumeva iznenadan prilazak s leđa.

U pogledu načina kontrole žrtve, izvršilac A je u prvom incidentu koristio fizičku silu i čvrstim predmetom udario žrtvu u predelu glave. U drugom incidentu, izvršilac je koristio nož, koji je žrtvi jednom rukom prislonio na vrat, a drugom je obuhvatio oko vrata. U trećem, četvrtom i petom incidentu, izvršilac je prislonio nož na vrat žrtve. Tokom pristupa i faze napada, izvršilac je razgovarao sa žrtvom. U tabeli 1 prikazano je ophodjenje izvršioca tokom faze pristupa, faze napada i seksualnog kontakta.

¹⁷ Obmanjivanje žrtve – izvršilac se lažno predstavlja ili daje neke lažne izgovore kako bi se približio žrtvi.

Tabela 1: Ophodenje izvršioca A tokom faze pristupa žrtvi, faze napada i seksualnog kontakta

	Faza pristupa	Faza napada	Seksualni kontakt
Žrtva 1	obmanjivanje	-	-
Žrtva 2	presretanje	konverzacija	agresivan
Žrtva 3	iznenadan prilazak s leđa	konverzacija	agresivna
Žrtva 4	iznenadan prilazak s leđa	konverzacija	agresivan
Žrtva 5	presretanje	konverzacija	agresivan

U pogledu seksualnog ophodenja, odnosno vrste obljube, izvršilac je tokom četiri dela tražio da ga žrtva oralno zadovolji. U jednom slučaju je pored oralnog zadovoljavanja, izvršio analnu penetraciju.

Tabela 2: Elementi seksualnog ophodenja od strane izvršioca A tokom serije silovanja (n=5)

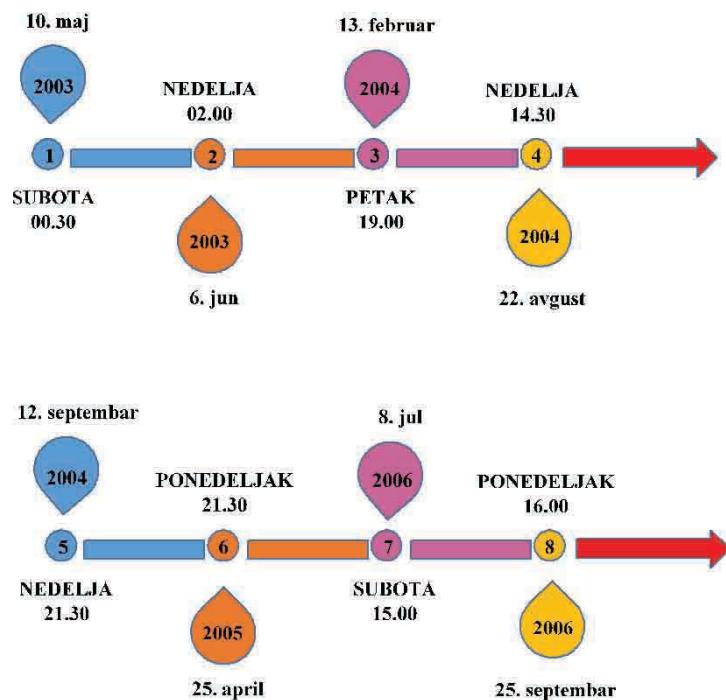
Vrsta obljube	žrtva 1	žrtva 2	žrtva 3	žrtva 4	žrtva 5
felacio	-	1	1	1	1
analna penetracija	-	-	-	1	-

Prvo krivično delo okvalifikованo je kao pokušaj silovanja. Tokom drugog i trećeg silovanja, izvršilac je uz pretnju nožem, prinudio žrtvu da ga jezikom poljubi u usta, a zatim i oralno zadovolji. Od žrtve je zahtevao da izvadi novac iz novčanika i da mu isti predā. Tokom četvrtog silovanja, izvršilac je uz pretnju nožem, prinudio žrtvu da zaveže maramu preko očiju, a zatim ga da oralno zadovolji. Nakon toga je nad žrtvom izvršio analnu penetraciju, uz upotrebu prezervativa. Iz novčanika koji je pripadao žrtvi, ponovo je uzeo novac. I konačno, tokom petog silovanja, izvršilac je uz pretnju nožem prinudio žrtvu da ga oralno zadovolji.

Tokom prvog silovanja izvršilac A je žrtvi uputio perverzne reči i prinudio je da ga poljubi u usta, što je zahtevao i tokom drugog silovanja. Tokom trećeg silovanja, izvršilac je ejakulirao žrtvi u usta i prinudio je da proguta semenu tečnost. Nakon izvršenog krivičnog dela, iz novčanika žrtve uzeo je fotografiju.

1.2. Analiza individualne serije silovanja – izvršilac B

Izvršilac B je u periodu od 2003. do 2006. godine izvršio osam krivičnih dela silovanja. Prvu žrtvu je silovao u maju 2003. godine, a drugu u junu iste godine. Tokom 2004. godine izvršio je tri silovanja. Prvo silovanje je izvršio u februaru, drugo u avgustu a treće u septembru. Šesto silovanje je izvršio u aprilu 2004. godine, dok je poslednja dva silovanja izvršio tokom 2006. godine. Sedmo silovanje je izvršio u junu, a osmo u septembru 2006. godine. U pogledu vremena izvršenja, izvršilac B je dva silovanja izvršio posle ponoći (00.30 i 02.00), dva krivična dela u večernjim časovima (oko 21.30), dok je preostala četiri krivična dela izvršio u poslepodnevnim časovima (14.30, 15.00, 16.00, 19.00). U pogledu sagledavanja vremenskog ritma izvršenih silovanja utvrđeno je da je pet silovanja izvršeno tokom vikenda, dva silovanja početkom sedmice, tačnije ponedeljkom i jedno na početku vikenda odnosno petkom. Na slici 2 možemo videti vremensku liniju izvršenih krivičnih dela silovanja od strane izvršioca B.

Slika 2: Vremenska linija serije silovanja izvršene od strane izvršioca B

U pogledu načina pristupa žrtvi, izvršilac B je koristio tri pristupa. Prvi pristup je uključivao iznenadan prilazak s leđa, drugi presretanje, a treći neovlašćeni ulazak u kuću žrtve koja je u to vreme spavala.

U pogledu načina kontrole žrtve, izvršilac B je u prvom delu prislonio nož na vrat žrtve, koristio fizičku силу i udario žrtvu u predelu glave. U drugom incidentu izvršilac je jednom rukom držao nož u ruci, a drugu stavio na usta žrtve. U trećem incidentu obema rukama je obuhvatio žrtvu oko vrata i pretio joj upotreboru noža. U četvrtom incidentu, izvršilac je jednom rukom stegao vrat žrtve, a drugom pretio upotreboru šrafcigera. U petom, šestom, sedmom i osmom incidentu, izvršilac je žrtvi prislonio nož u predelu vrata ili joj je pretio upotreboru noža. U tabeli 3 prikazano je ophodenje izvršioca tokom faze pristupa, faze napada i seksualnog kontakta.

Tabela 3: Ophodenje izvršioca B tokom faze pristupa žrtvi, faze napada i seksualnog kontakta

	Faza pristupa	Faza napada	Seksualni kontakt
Žrtva 1	iznenadan prilazak s leđa	-	agresivan
Žrtva 2	iznenadan prilazak s leđa	konverzacija	agresivan
Žrtva 3	iznenadan prilazak s leđa	konverzacija	agresivna
Žrtva 4	iznenadan prilazak s leđa	konverzacija	agresivan
Žrtva 5	iznenadan prilazak s leđa	konverzacija	agresivan
Žrtva 6	iznenadan prilazak s leđa	-	agresivan
Žrtva 7	presretanje	-	agresivan
Žrtva 8	neovlašćen ulazak u kuću žrtve	konverzacija	agresivan

U pogledu seksualnog ophodenja, izvršilac je tokom svih osam incidenta izvršio vaginalnu penetraciju. U šest od osam incidenta pored vaginalne penetracije od žrtava je tražio da ga oralno zadovolje, dok je tokom jednog

silovanja izvršio i kunilingus. U jednom incidentu je od žrtve tražio da rukom stimuliše njegov polni organ.

Tabela 4: Elementi seksualnog ophođenja od strane izvršioca B tokom serije silovanja (n=8)

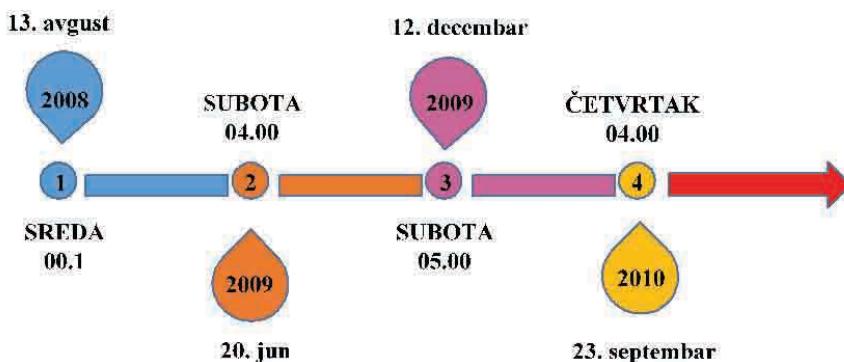
Vrsta obljube	žrtva 1	žrtva 2	žrtva 3	žrtva 4	žrtva 5	žrtva 6	žrtva 7	žrtva 8
vagi- nalna pene- tracija	1	1	1	1	1	1	1	1
felacio	-	1	1	1	1	1	-	1
kuni- lingus	-	-	1	-	-	-	-	-
seksu- alna stimu- lacija rukom	-	-	-	-	-	1	-	-

U pogledu načina izvršenja, izvršilac B je tokom prvog silovanja, uz pretnju upotrebe noža, žrtvu udario u predelu glave i prinudio je na oblјubu. Tokom drugog silovanja, izvršilac je uz pretnju nožem, prinudio žrtvu da ga oralno zadovolji, a zatim je oblјubio. Tokom trećeg silovanja, izvršilac je uz pretnju nožem najpre izvršio kunilingus, a zatim žrtvu prinudio da ga oralno zadovolji, nakon čega je oblјubio. Tokom četvrtog silovanja, izvršilac je odvukao žrtvu u obližnje rastinje, oborio je na zemlju i prinudio da ga oralno zadovolji, nakon čega je oblјubio. Tokom petog silovanja, izvršilac je odvukao žrtvu u obližnje rastinje, oborio je na zemlju i prinudio da rukom stimuliše njegov polni organ. Nakon toga je žrtvu prinudio da ga oralno zadovolji, posle čega je oblјubio. Tokom šestog silovanja izvršilac je odvukao žrtvu u obližnje rastinje, oborio je na zemlju i nad njom izvršio oblјubu. Nakon toga je žrtvu uhvatio za kosu i prinudio je da ga oralno zadovolji. Tokom sedmog silovanja, izvršilac je žrtvu oborio na zemlju i nad njom izvršio oblјubu. Tokom osmog silovanja, izvršilac je ušao u kuću žrtve koja je spavala, prisilio je da ga oralno zadovolji, a zatim oblјubio uz upotrebu prezervativa.

Tokom svih izvršenih silovanja izvršilac B je od žrtava zahtevao da sa sebe skinu svu odeću. Tokom jednog incidenta žrtvi je vezao ruke selotejpom.

1.3. Analiza individualne serije silovanja – izvršilac C

Izvršilac C je u periodu od 2008. do 2010. godine izvršio četiri krivična dela silovanja. Prvu žrtvu je silovao u avgustu 2008. godine, drugu u junu 2009. godine, treću u decembru 2009. godine, a četvrtu u septembru 2010. godine. U pogledu vremena izvršenja, izvršilac je jedno silovanje izvršio posle ponoći, a preostala tri u ranim jutarnjim časovima. Dva silovanja su izvršena tokom vikenda, jedno sredinom nedelje (sreda), a jedno u četvrtak. Na slici 3 možemo videti vremensku liniju izvršenih krivičnih dela silovanja od strane izvršioca C.

Slika 3: Vremenska linija serije silovanja izvršene od strane izvršioca C

U pogledu načina pristupa žrtvi, izvršilac C je koristio dva pristupa. Prvi pristup uključuje iznenadan prilazak s leđa, dok drugi pristup uključuje prešretanje.

U pogledu načina kontrole žrtve, izvršilac C je u sva četiri incidenta koristio isključivo fizičku silu i tokom faze napada razgovarao sa žrtvama. U tabeli 5 prikazano je ophođenje izvršioca tokom faze pristupa, faze napada i seksualnog kontakta.

Tabela 5: Ophođenje izvršioca C tokom faze pristupa žrtvi, faze napada i seksualnog kontakta

	Faza pristupa	Faza napada	Seksualni kontakt
Žrtva 1	iznenadan prilazak s leđa	konverzacija	agresivan

Žrtva 2	presretanje	konverzacija	agresivan
Žrtva 3	presretanje	konverzacija	agresivna
Žrtva 4	iznenadan prilazak s leđa	konverzacija	agresivan

U pogledu seksualnog ophođenja, izvršilac je tokom tri incidenta izvršio analnu penetraciju. U jednom incidentu je pored analne izvršio i vaginalnu penetraciju, dok je u dva incidenta pored analne i vaginalne penetracije od žrtve tražio da ga oralno zadovolji.

Tabela 6: Elementi seksualnog ophođenja od strane izvršioca C tokom serije silovanja ($n = 4$)

Vrstaobljube	žrtva 1	žrtva 2	žrtva 3	žrtva 4
analna penetracija	1	1	1	-
vaginalna penetracija	-	-	1	1
felacio	-	-	1	1

U pogledu načina izvršenja, izvršilac C je tokom izvršenja sva četiri silovanja koristio isključivo fizičku snagu i na taj način savladavao žrtve. Tokom prvog silovanja od žrtve je tražio da podigne ruke iznad glave, nakon čega je izvršio analnu penetraciju. Tokom drugog silovanja, izvršilac je jednu ruku stavio na usta žrtve kako bi je učutkao i tom prilikom zapretio da će je ubiti ako pruži otpor, nakon čega je izvršio analnu penetraciju. Tokom trećeg silovanja, izvršilac je rukom udario žrtvu u predelu glave, zatim tražio da ga oralno zadovolji, nakon čega je izvršio analnu i vaginalnu penetraciju. Nakon izvršenog silovanja od žrtve je oduzeo sat, prsten i novac. Tokom četvrtog silovanja, izvršilac je stavio ruku na usta žrtve kako bi je učutkao, od iste zahtevao da ga oralno zadovolji, nakon čega je izvršio vaginalnu penetraciju. Nakon izvršenog silovanja od žrtve je uzeo mobilni telefon.

Diskusija i zaključak

U radu je prikazana analiza tri individualne serije silovanja u cilju identifikacije istaknutih karakteristika ponašanja sa aspekta modusa operandi i kriminalnog potpisa. Do danas je objavljen mali broj ne samo studija koje se

bave bihevioralnim profilisanjem već i studija koje su fokusirane na učinioce serijskih silovanja u celini¹⁸.

Seksualno ponašanje je fenomen koji sa sobom nosi mnogo mitova i zabluda¹⁹. Mitovi o silovanju i dalje postoje, jer nude prihvatljive odgovore na veoma kompleksan fenomen, pri čemu svode kompleksno ponašanje na vrlo jednostavnu i jedinstvenu motivaciju izvršioca²⁰. Izvršiocu krivičnog dela silovanja, pa i drugih seksualnih delikata, doživljavaju se kao homogena grupa mentalno poremećenih nasilnika, čije ponašanje je krajnje nepredvidivo. Istraživanja²¹ pokazuju da ne postoji jedinstven profil silovatelja, odnosno da su razlike očigledne, što ukazuje na jasnu individualnu varijabilnost. Dakle, krivično delo silovanja varira u pogledu učestalosti, vrste seksualnih aktivnosti, karakteristika izvršioca i žrtve²².

Pitanje kako se silovatelji ponašaju tokom izvršenja krivičnog dela, zahteva između ostalog ispitivanje modusa operandi, seksualne fantazije i tzv. kriminalnog potpisa. Imajući u vidu da u radu nisu korišćeni podaci iz drugih izvora, već iz krivičnih prijava, u istraživanju nismo obuhvatili seksualnu fantaziju. Prema mišljenju Hazelvuda i Vorena²³, seksualna fantazija je zbog svoje jedinstvenosti jedan od najbitnijih izvora informacija o silovatelju. Ovo ponašanje se ogleda u aspektima koji su nepotrebni za samo izvođenje silovanja, ali su neophodni za izražavanje motivacije ili cilja samog napada. Iz navedenog razloga u jednom od budućih istraživanja bilo bi neophodno istraživati i ovu komponentu, što bi podrazumevalo vođenje intervjua sa izvršiocem krivičnog dela silovanja.

Zbirna analiza individualne serije silovanja izvršene od strane izvršioca A

Serija silovanja izvršioca A sastoji se od jednog pokušaja silovanja i četiri izvršena krivična dela silovanja. U pogledu vremenskog ritma možemo konstatovati da su silovanja izvršena u kratkom periodu od oktobra do decembra meseca 2009. godine, dakle u zimskom periodu, u večernjim, ranim jutarnjim i poslepodnevним časovima. Imajući u vidu da je bio u pitanju

18 R. R. Hazelwood; A. W. Burges, 1987, *Opus citatum*; D. J. Stevens, *Inside the mind of the serial rapist*, *Opus citatum*; D. J. Stevens, *Inside the mind of sexual offenders: Predatory rapists, pedophiles and criminal profiles*, *Opus citatum*.

19 C. R. Bartol, *Criminal behavior: A psychosocial approach*, Upper Saddle River, 2002.

20 A. N. Groth; H. J. Birnbaum, *Men who rape: The psychology of the offender*, New York, 1979.

21 C. R. Bartol; A. M. Bartol, *Criminal behavior: A psychosocial approach*, Upper Saddle River, 2005.

22 *Ibidem*.

23 R. R. Hazelwood; J. Warren, *The serial rapist*, *Opus citatum*.

zimski period, evidentno je da je da su sva četiri silovanja izvršena noću. Prvi, drugi i treći incident desili su se tokom vikenda, četvrti početkom nedelje, a peti sredinom nedelje. Ovi podaci pokazuju da u pogledu vremenske raspoređenosti, odnosno ritmova javljanja, ne postoji nikakva pravilnost.

Tokom pristupa žrtvi, izvršilac je koristio tri načina: obmanjivanje, presretanje i iznenadan prilazak s leđa. Prilikom prvog incidenta izvršilac je obmanjivao žrtvu, dok je u drugom i petom slučaju koristio presretanje, a u trećem i četvrtom iznenadan prilazak s leđa. Navedeni podaci pokazuju da u pogledu načina pristupa žrtvi ne postoji nikakav karakterističan obrazac ponašanja.

Tokom faze napada izvršilac je razgovarao sa žrtvom i pretio upotrebom noža. Ovi podaci ukazuju na pojavu tzv. instrumentalne agresije, jer je namera izvršioca bila da „dobije“ ono što je poželjno iz krivičnog dela (seksualna saglasnost)²⁴.

U pogledu vrste obljube izvršilac A je u svim silovanjima (izuzev prvog silovanja, jer se radi o pokušaju silovanja), od žrtve tražio da ga oralno zadovolji, dok je samo tokom četvrtog silovanja sa žrtvom i analno opšto uz upotrebu prezervativa. Od žrtava zahtevao i da se s njim ljube. Ovi podaci upućuju na zaključak da je izvršilac A preferirao oralno zadovoljavanje i ljubljenje sa žrtvama.

U pogledu kriminalnog potpisa, izvršilac A je u jednom incidentu iz novčanika žrtve uzeo fotografiju, što se može označiti kao uzimanje „trofeja“ u cilju evociranja sećanja na seksualni kontakt sa žrtvom.

Zbirna analiza individualne serije silovanja izvršene od strane izvršioca B

Serija silovanja izvršioca B sastoji se iz osam izvršenih krivičnih dela silovanja. U pogledu vremenskog ritma možemo konstatovati da su krivična dela izvršena tokom različitih godišnjih doba. Tri silovanja su izvršena u proleće, tri u letu dok je jedno silovanje izvršeno u zimskom a jedno u jesenjem periodu. U pogledu vremena izvršenja, dva krivična dela su izvršena posle ponoći, dva u kasnim večernjim časovima, tri u poslepodnevnim časovima i jedno predveče, dakle pet silovanja je izvršeno noću, a tri tokom dana. Prvi, drugi, četvrti, peti i sedmi incident desili su se tokom vikenda, treći početkom vikenda, a šesti i osmi početkom nedelje. Ovi podaci pokazuju da u pogledu vremenske raspoređenosti, odnosno ritma javljanja, ne postoji nikakva pravilnost.

24 R. A. Knight; R. A. Prentky, The developmental antecedents and adult adaptations of rapist subtypes, *Criminal Justice and Behavior*, vol. 14, br. 4/1987, str. 403–426; C. G. Salfatti; A. L. Bateman, Serial homicide: An investigation in behavioural consistency, *In press 2005 Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, 2005.

Tokom pristupa žrtvi izvršilac je koristio tri načina: iznenadan prilazak s leđa, presretanje i neovlašćeni ulazak u kuću žrtve. Prilikom prvih šest incidenta izvršilac je iznenada prišao žrtvi s leđa, u sedmom incidentu je presreo žrtvu, a u osmom incidentu ušao u kuću žrtve, koja je u to vreme spavala. U pogledu načina pristupa žrtvi, izvršilac B je preferirao iznenadan prilazak s leđa.

Tokom faze napada izvršilac je u pet incidenta razgovarao sa žrtvom. Prilikom tri incidenta žrtvi je pretio upotrebotom noža, a tokom četiri incidenta žrtvu je odvlačio i obarao na zemlju. Ovi podaci nam ukazuju na pojavu tzv. impulsivne ili ekspresivne agresivnosti, koja se očituje u tome da izvršilac nosi fizičke povrede žrtvi²⁵.

U pogledu vrste obljube izvršilac B je u svim silovanjima izvršio vaginalnu penetraciju. Pored vaginalne penetracije, tokom šest incidenta od žrtve je tražio da ga oralno zadovolji, a tokom jednog incidenta od žrtve je zahtevao da rukom stimuliše njegov polni organ. U jednom od incidenta izvršilac je najpre izvršio kunilingus, zatim je žrtvu prinudio da ga oralno zadovolji, nakon čega je izvršio obljudbu. Ovi podaci upućuju na zaključak da je izvršilac B u svim silovanjima preferirao vaginalnu penetraciju. Interesantno je spomenuti da je tokom jednog incidenta izvršio kunilingus (oralni seks nad ženom) nad žrtvom, što se mnogo ređe dešava nego felacio (oralni seks nad muškarcem).

U pogledu kriminalnog potpisa, izvršilac B je tokom svih izvršenih silovanja od žrtava zahtevao da sa sebe potpuno skinu svu odeću, dok je tokom jednog incidenta žrtvi vezao ruke selotejpom.

Zbirna analiza individualne serije silovanja izvršene od strane izvršioca C

Serija silovanja izvršioca C sastoji se od četiri izvršena krivična dela silovanja, koja su izvršena od 2008. do 2010. godine u letnjem, zimskom i jesenjem periodu. U pogledu vremena izvršenja, sva krivična dela su izvršena noću, i to jedno posle ponoći, a preostala tri u ranim jutarnjim časovima. Dva incidenta su se desila tokom vikenda, jedan sredinom nedelje, a jedan u četvrtak. Ovi podaci pokazuju da u pogledu vremenske raspoređenosti, odnosno ritmova javljanja, ne postoji nikakva pravilnost.

Tokom pristupa žrtvi izvršilac je koristio dva načina: presretanje i iznenadan prilazak s leđa. Prilikom prvog i četvrtog incidenta izvršilac je žrtvi iznenada prišao s leđa, dok je u preostala dva incidenta žrtvu presreo. Navedeni podaci pokazuju da u pogledu načina pristupa žrtvi ne postoji nikakav karakterističan obrazac ponašanja.

25 J. O. Savino; B. E. Turvey, *Rape investigation handbook*, San Diego, 2005; C. G. Salfati; A. L. Bateman, *Opus citatum*.

Tokom faze napada izvršilac je koristio isključivo fizičku silu i pretnju kako bi žrtve učutkao. Prilikom svih incidenata razgovarao je sa žrtvama. Ovi podaci ukazuju da je izvršilac preferirao dve vrste kontrole žrtve: kontrolu upotrebom fizičke sile i verbalnu pretnju.

U pogledu vrste obljube izvršilac C je u svim incidentima preferirao vaginalnu penetraciju, iako je u dva incidenta od žrtava tražio da ga oralno zadovolje, nakon čega je nad njima izvršio vaginalnu penetraciju.

Pre nego što saopštimo konkretnе zaključke, u ovom delu rada bilo bi značajno istaći i ograničenja ove studije. Naime, za studiju slučaja je veoma važno da koristi više izvora podataka, kako bi se u što većoj meri obezbedila robusnost i verodostojnost. U radu smo koristili isključivo podatke iz krivičnih prijava, iako bi moglo biti značajno da se koriste i drugi podaci, kao npr. izjave izvršilaca, oštećenih (žrtava), itd. Podaci iz krivičnih prijava u suštini odražavaju objektivnu sliku i omogućuju razumevanje ponašanja silovatelja, ali se postavlja pitanje da su prilikom pisanja krivičnih prijava propušteni neki bitni detalji na osnovu kojih bismo mogli izvesti relevantnije zaključke, a tiču se npr. detalja samog seksualnog čina, verbalne interakcije između izvršioca i žrtve tokom faze pristupa, faze napada i seksualnog ophođenja, opisa ponašanja žrtve, itd. Drugo ograničenje se odnosi na odabir manjeg broja prigodnih slučajeva (tri višestruka izvršioca), zbog čega ne možemo znati koliko su prikazani slučajevi dobri za izučavanje predmetne problematike. S druge strane, deskriptivni pristup, korišćen u ovom radu, pogodan je za analizu praktičnih aspekata krivičnog dela silovanja jer omogućuje detaljno opisivanje i analizu ponašanja silovatelja. Ove i slične nedostatke mogli bismo korigovati ukoliko bismo u nekom od budućih istraživanja, koje bi moralo biti sveobuhvatnije, problematiku višestrukih izvršilaca krivičnog dela silovanja, proučavali i sa psihološkog i viktimoškog aspekta.

Saznanja do koji smo došli u ovom radu, zajedno sa podacima o prostornom ponašanju (kognitivne mape) i prostornoj pristrasnosti izvršilaca krivičnog dela silovanja²⁶, mogla bi biti od značaja u fazi kriminalističke istrage, kada je neophodno povezati jednog izvršioca sa serijom silovanja, suziti krug izvršilaca ili izvršiti njihovu identifikaciju.

U uvodnom delu rada napomenuli smo razloge zbog kojih postoji neophodnost daljnog istraživanja ove oblasti s aspekta rada kriminalističke policije u fazi kriminalističke istrage. Druge razloge bismo mogli rezimirati na sledeći način:

1. radi se o krivičnom delu koje, pored imovinskih delikata, spada u grupu krivičnih dela sa najvećim procentom povratnika, što ukazuje na slabu delotvornost postojećih preventivnih i represivnih mera u ovoj oblasti;

²⁶ V. Baić; D. Kolarević, *Opus citatum*.

2. u pitanju je krivično delo kod kojeg je u većem procentu izražena tamna brojka, čak i znatno više nego što je to slučaj kod druge vrste delikata;

3. postupci serijskih silovatelja imaju trajniji efekat na žrtve, zajednicu i društvo u celini; silovanje je jedna od najjačih trauma i poniženja za žrtvu, koja pored same obljube često obuhvata i telesne povrede, pretnju po život žrtve, oštećenje zdravlja, trudnoću, polno prenosive bolesti i druge komplikacije²⁷.

Zakonodavac, kao i društvo u celini, izražavaju jasan stav o neprihvatljivosti ove vrste ponašanja, čime je samo delimično postignuta opšta svrha prevencije prema potencijalnim izvršiocima. Za planiranje preventivnih i represivnih aktivnosti neophodno je raspolagati rezultatima empirijskih istraživanja, jer u protivnom nije moguće učiniti bilo kakve napore u pravcu sprečavanja i suzbijanja ove negativne društvene pojave. Tačna evaluacija funkcionalnosti seksualnih nasilnika zahteva procenu emocionalnog, kognitivnog, ponašajnog te interpersonalnog aspekta njegovog života, ali istovremeno i multidisciplinarno razmatranje ovog fenomena.

Literatura

1. Baić, V; Kolarević, D; Značaj kognitivnih mapa u proučavanju prostornog ponašanja izvršilaca krivičnog dela silovanja, objavljeno u: *Tematski zbornik radova: Kriminalističko-forenzička obrada mesta krivičnih događaja*, Kriminalističko-poličijska akademija, Beograd, 2013.
2. Baić, V; Kolarević, D; Gojković, V; Prostorno-vremenska analiza kriminalnog ponašanja seksualnih prestupnika, objavljeno u: *Tematski zbornik radova: Kriminalističko-forenzička obrada mesta krivičnih događaja*, Kriminalističko-poličijska akademija, Beograd, 2015.
3. Bartol, C. R; *Criminal behavior: A psychosocial approach*, Prentice Hall, Upper Saddle River, 2002.
4. Bartol, C. R; Bartol, A. M; *Criminal behavior: A psychosocial approach*, Prentice Hall, Upper Saddle River, 2005.
5. Brantingham, P. J; Brantingham, P. L; *Environmental Criminology*, Waveland Press, Prospect Heights, 1981.
6. Brantingham, P. J; Brantingham P. L; *Environmental criminology*, Sage, Beverly Hills, 1991.
7. Canter, D; Larkin, P; The environmental al range of serial rapists, *Journal of Environmental Psychology*, br. 13/1993.

²⁷ D. Marinković, O. Lajić, *Kriminalistička metodika*, Beograd, 2014.

8. Carter, R. L; Hill, K. Q; Area-images and behavior: An alternative perspective for understanding crime, objavljeno u: *Crime: A spatial perspective*, New York, 1980.
9. Canter, D; Coffey, T; Huntley, M; Missen, C; Predicting Serial Killers' Home Base Using a Decision Support System, *Journal of Quantitative Criminology*, vol. 16, br. 4/2000.
10. Douglas, J. E; Burgess, A. W; Burgess, A. G; Ressler, R. K; *Crime classification manual: A standard system for investigating and classifying violent crimes*, Jossey-Bass, San Francisco, 1992.
11. Douglas, L. E; Munn, C; Violent crime scene analysis: Modus operandi, signature, and staging, *FBI Law Enforcement Bulletin*, February 1992.
12. Davies, A; Dale, A; *Locating the stranger rapist*, London Home Office Police Department, Special Interest Series Paper 3, 1995.
13. Groth, A. N; Birnbaum, H. J; *Men who rape: The psychology of the offender*, Plenum Press, New York, 1979.
14. Hazelwood, R. R; Burgess, A. W; An introduction to the serial rapist: Research by the FBI, *FBI Law Enforcement Bulletin*, September 1987.
15. Hazelwood, R. R; Warren, J; The serial rapist: His characteristics and victims (Part1), objavljeno u: *FBI Law Enforcement Bulletin*, 1989.
16. Hazelwood, R. R; Warren, J; The criminal behavior of the serial rapist, objavljeno u: *FBI Law Enforcement Bulletin*, 1990.
17. Hazelwood, R. R; Warren, J. I; The serial rapist, objavljeno u: *Practical aspects of rape investigation: A multidisciplinary approach*, CRC Press, New York, 2001.
18. Knight, R. A; Prentky, R. A; The developmental antecedents and adult adaptations of rapist subtypes, *Criminal Justice and Behavior*, vol. 14, br. 4/1987.
19. Kocsis, R. N; Cooksey, R. W; Irwin, H. J; Psychological profiling of offender characteristics from crime behaviors in serial rape offences, *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, vol. 46, br. 2/2002.
20. Labuschagne, G. N; The use of linkage analysis as evidence in the conviction of the Newcastle serial murderer, South Africa, *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, br. 3/2006.
21. LeBeau, J. Four case studies illustrating the spatial-temporal analysis of serial rapists, *Police Studies*, vol. 15, br. 3/1993.
22. Marinković, D; Lajić, O; *Kriminalistička metodika*, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd, 2014.

23. Rhodes, W. M; Conly, C; Crime and Mobility: An Empirical Study, objavljeno u: *Environmental Criminology*, Sage Publications, Beverley Hills, 1981.
24. Salfati, C. G; Bateman, A. L; Serial homicide: An investigation in behavioural consistency, *In press 2005 Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, 2005.
25. Santtila, P; Junkkila, J; Sandnabba, N. K; Behavioural linking of stranger rape, *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, br. 2/2005.
26. Savino, J. O; Turvey, B. E; *Rape investigation handbook*, Elsevier Academic Press, San Diego, 2005.
27. Stevens, D. J; *Inside the mind of the serial rapist*, Authors Choice Press, San Jose, 2000.
28. Stevens, D. J; *Inside the mind of sexual offenders: Predatory rapists, pedophiles and criminal profiles*, Authors Choice Press, San Jose, 2001.
29. Turvey, B. E; *Behavior evidence: Understanding motive and developing suspects in unsolved serial rapes through behavioral profiling*, 1997, dostupno na: <http://www.corpus-delecti.com/rape.html> (25. 7. 2015).
30. Warren, J; Reboussin, R; Hazelwood, R. R; Cummings, A; Gibbs, N; Trumbetta, S; Crime scene and distance correlates of serial rape, *Journal of Quantitative Criminology*, vol. 14, br. 1/1998.

ANALYSIS OF CRIMINAL BEHAVIOUR OF SERIAL PERPETRATORS OF THE CRIME OF RAPE

Valentina Baić
Oliver Lajić

Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

Abstract: Bearing in mind the fact that criminal behaviour is conditioned by the action of both cognitive and conative factors, the basic assumption we have started from in the research was that in the individual series the rapists had shown a clear individual variability in certain sequences of the crime. In this sense, the paper presents the analysis of three individual series of rapes, which has included two components or manifestations of behaviour: "modus operandi" and criminal "signature".

The data from the Department for the prevention of homicide and sexual offences of the Criminal Police, the Police Directorate for the City of Belgrade, have been used in the paper. These data have included pieces of information for three multiple perpetrators of the crime of rape, aged 30, 21 and 25 respectively at the time they committed crime.

The results of the analysis have shown that in the individual series the rapists repeated certain patterns of behaviour during the approach phase, the phase of attack and sexual conduct. However, in terms of operational significance, we are of the opinion that only the information related to sexual behaviour of the rapist to the victim can be considered the characteristic pattern of behaviour, from at least a couple of reasons. Firstly, the relationship between treatment and sexual fantasy is two-way. The sexual activity of a rapist comes from his fantasy, since it determines his behaviour. Secondly, sexual fantasy is vitalized only through the way in which the rapist treats the victim. Finally, the sexual behaviour is symbolic rather than functional, and is therefore unique.

Keywords: multiple perpetrators of the crime of rape, individual series of rape, behavioural pattern of a rapist, "modus operandi", criminal "signature".

Originalni naučni rad
Primljen: 9. 2. 2017.
Revidirana verzija: 22. 6. 2017.
Prihvaćen: 10. 7. 2017.

UDK: 343.352:351.74
doi: 10.5937/nabepo22-13153

POJAVNI OBLICI KORUPCIJE U POLICIJI¹

Zoran Kesić

Kriminalističko-polička akademija, Beograd

Sažetak: Činjenica je da se u naučnoj i stručnoj javnosti Republike Srbije dosad često raspravljalo o fenomenu korupcije. Doduše, ove rasprave su se prevashodno odnosile na korupciju uopšte, dok su njeni specifični oblici i manifestacije u pojedinim oblastima društvenog života, a posebno u radu policije, čini nam se, nedovoljno obrađeni. Kao rezultat toga, u naučnoj i stručnoj literaturi još uvek ne postoji jasno i precizno viđenje koja sve ponašanja bi se mogla podvesti pod koruptivne prakse u radu policije. Kako bismo učinili bar mali pomak na tom planu i proširili postojeća saznanja, u ovom članku ćemo fenomen „policijske korupcije“ razmotriti u svetlosti nekih od uobičajenih podela, ukazujući ujedno na neke konkretnе manifestacije ove pojave u policijskoj praksi.

Ključne reči: policija, korupcija, pojavnici oblici, klasifikacije, manifestacije.

¹ Rad je rezultat naučno-istraživačkog projekta pod nazivom *Kriminalitet u Srbiji i instrumenti državne reakcije*, koji finansira i realizuje Kriminalističko-polička akademija iz Beograda. Ciklus naučnih istraživanja 2015–2019. godina. Rukovodilac projekta je prof. dr Biljana Simeunović-Patić.

Uvod

Uvidom u brojne domaće i strane izvore² ustanovljeno je da u svetu trenutno ne postoji jedinstveno određenje pojma „policjske korupcije“ (eng. *police corruption*).³ To, međutim, i ne treba da nas čudi budući da saglasnost mišljenja nije postignuta ni u pogledu značenja korupcije uopšte, zbog čega u literaturi nailazimo na veoma raznovrsna tumačenja ove pojave: *medicinski* – korupcija je bolest, odnosno „rak rana“ društva; *pravni* – korupcija je kršenje zakona u vidu zloupotrebe položaja; *etički* – korupcija je kršenje etičkih načela koje za cilj ima sticanje koristi; *društveni* – korupcija je društvena devijacija.⁴

U postojećem šarenilu definicija „policjske korupcije“ moguće je donekle uvesti red ukoliko koristimo kriterijum obima i prirode ponašanja koji su obuhvaćeni samom definicijom korupcije, razlikujući tako dva pristupa: 1) *uze (konvencionalno) određenje* – korupcija u policiji svodi se na zloupotrebu policijskog ovlašćenja (autoriteta, položaja) u cilju ostvarenja lične koristi, obično kroz primanje mita i 2) *šire shvatanje* – korupcija u policiji predstavlja sinonim za zloupotrebu policijskih ovlašćenja uopšte.⁵

Ovako podeljena tumačenja stvorila su dileme i ostavila otvorenim pitanje koja definicija najpribližnije opisuje pravu prirodu korupcije u policiji. Kako bi se prevazišli ovakvi problemi, a konkretna pojava što realnije sagledala, obično se pribegava operacionalizaciji teorijske definicije, tako što se apstraktne kategorije, koje čine tu definiciju, nastoje izraziti kroz jasne indikatore ove pojave, ukazivanjem na njene konkretne manifestacije u praksi. Upravo stoga, pojedine klasifikacije pojavnih oblika korupcije u policiji zaslužuju našu naročitu pažnju i detaljniju analizu, budući da je samo na taj način moguće otkloniti eventualne sumnje i dileme koje postoje u pogledu tumačenja ove pojave.

2 Ovom prilikom skrećemo pažnju na samo neke od tih izvora: Vid. S. Kutnjak-Ivković, *Fallen Blue Knights: Controlling Police corruption*, New York, 2005; A. Maljević, *et al.*, *Otvoreno o policiji i korupciji*, Sarajevo, 2006; T. Lee, *Police Corruption*, objavljeno u: *Encyclopedia of Police Science*, New York, 2007, str. 263–268; M. Corsianos, *Police Corruption*, objavljeno u: *Battleground Criminal Justice*, London, 2007, str. 508–515; D. Datzer, *Pojam korupcije u policiji*, NBP – Nauka, *Bezbednost, Policija*, br. 2/2007, str. 97–107. M. Punch, *Police Corruption – Deviance, Reform and Accountability in policing*, London, 2009; T. Prenzler, *Police Corruption – Preventing Misconduct and Maintaining Integrity*, Boca Raton, 2009.

3 Nesporno je da *korupcija* predstavlja univerzalnu kategoriju te, shodno tome, izraz „policjska korupcija“ koristimo samo kako bismo koruptivne pojave u policiji izdvojili iz opšteg konteksta i time omogućili nezavisno sagledavanje specifičnosti korupcije u ovom sektoru.

4 Z. Gavrilović, *et al.*, *Borba protiv korupcije u Srbiji – Alternativni izveštaj*, Beograd, 2013, str. 45.

5 Vid. Z. Kesić, Teorijsko definisanje korupcije u policiji, *Bezbednost*, br. 2/2012, str. 134–150.

1. Razmatranje pojedinih klasifikacija korupcije u policiji

Prva od podela koju ćemo analizirati u ovom poglavlju izazvala je naše interesovanje, pre svega, jer je gotovo nezaobilazna u stranoj, ali i domaćoj literaturi koja tretira ovu oblast. Reč je, konkretno, o klasifikaciji koja korupciju u policiji deli u četiri grupe: *sitna* (npr. primanje besplatnih poklona); *birokratska* (npr. nezakonito izdavanje dokumenata); *kriminalna* (npr. iznuđivanje redovnih isplata od kriminalnih grupa) i *politička* (npr. odavanje tajnih podataka političarima).⁶ U ovoj klasifikaciji se, pre svega, prepoznaje autorova težnja da ukaže na raznovrsnost pojavnih oblika korupcije u policiji i ekstenzivnost njenog ispoljavanja, koja kako vidimo obuhvata različite oblasti (okruženja) policijskog delovanja. Doduše, ovakav ishod je i očekivan, posebno ako imamo u vidu kompleksnu funkciju i širok spektar nadležnosti policije.

Međutim, pored njenog nespornog značaja, problem kod ove podele je što korupciju klasificuje prema nejasnom kriterijumu. Situacija bi bila sasvim drugačija kada bi se tzv. sitna korupcija izdvojila iz konkretnе tipologije, jer bi na taj način preostala tri oblika činila logičniju klasifikaciju, a koja bi se mogla bazirati, na primer, na kriterijumu društvenog ambijenta u kom se korupcija odvija. Time bi se ujedno opravdalo postojanje tzv. kriminalne korupcije kao posebnog tipa, što je inače prilično sporna kategorija.

Istina, naglašavanje atributa kriminalnosti kod pojedinačnih oblika korupcije se može činiti nepotrebnim, pa čak i nelogičnim potezom, budući da se podrazumeva da je korupcija generalno kriminalna pojava, pa time i svi njeni pojedinačni oblici. Ipak, ukoliko se ovakvom kategorizacijom teži naglasiti ambijent u kom se odvijaju konkretnе koruptivne transakcije, a to je u ovom slučaju kriminalni milje, onda takvo rešenje ima opravdanja. U tom smislu, „kriminalna“ korupcija bi podrazumevala koruptivne transakcije koje se odvijaju između službenika policije i lica iz kriminalne sredine, a koje se uglavnom zasnivaju na pružanju zaštite od krivičnog progona i omogućavanju nesmetanog bavljenja ilegalnim aktivnostima.

Dalje, ukoliko se u jednoj klasifikaciji kao poseban tip navodi *sitna* korupcija, logično se možemo zapitati, šta onda čini krupnu korupciju, kao i da li eventualno postoji korupcija koju bismo mogli kategorisati kao srednju. Očigledno je da se specifičnost sitne korupcije mora naglasiti u okviru posebne podele, zasnovane recimo na kriterijumu obima ili posledice (opasnosti) koju koruptivno ponašanje stvara, gde bi bila upoređena sa ranije pominjanom srednjom i krupnom korupcijom. Na ovakvo rešenje smo, inače, naišli u literaturi, s tim što se konkretna podela odnosi na korupciju uopšte: *krupna* – predstavlja najopasniji oblik jer je vrše nosioci političke i ekonomskе moći u

6 R. Nield, *USAID Programme Brief: Anticorruption and Police Integrity*, Washington, 2007, str. 3.

jednom društvu, nanoseći najveću materijalnu štetu društvu, ali i ugrožavajući osnove demokratskog uređenja i funkcionisanje državnih institucija; *srednja* – sastoji se u primanju i davanju mita i zloupotrebi službenog položaja, a javlja se najčešće u privrednoj sferi; *sitna* – vrše je najčešće niži službenici javne uprave zloupotrebom radnog mesta na kome se nalazi, nanoseći time obično najmanju štetu.⁷ Prateći sličnu logiku, ovakva podela se može primeniti i u kontekstu korupcije u policiji.

Prilikom koncipiranja ovog dela rada činilo nam se opravdanim i razmatranje klasifikacije koja se bavi pitanjem doprinosa policijskog službenika ostvarenju koruptivne transakcije. Polazeći od ovog kriterijuma Holms (Holms) pravi razliku između *reakтивне корупције* – službenik prihvata ponuđeni mito i *проактивне корупције* – službenik sam traži ili zahteva mito.⁸ Ova klasifikacija pronalazi uporište i u tipologiji koju je tokom istrage korupcije u njujorškoj policiji identifikovala „Knapova komisija“ (*Knapp Commision, 1972*), razlikujući njene sledeće vidove: *biljojedi* (eng. *Grass-eaters*) – ne traže mito već prihvataju posredne privilegije koje su im spontano ponuđene (npr. besplatno piće i hranu) i *mesojedi* (eng. *Meat-eaters*) – traže i stvaraju prilike da zloupotrebe svoj položaj putem agresivne forme iznuđivanja dobiti ili sklapanjem dogovora o činjenju ustupaka na obostranu korist (npr. nude zaštitu kriminalcima od konkurenata).⁹ Pomenutu tipologiju Barker (Barker) proširuje još nekim kategorijama: *plavi витезови* – potpuno pošteni i zauzimaju ekstreman stav u etičkim pitanjima; *izravni стрелци* – pošteni su, ali su spremni da previde poneku nepromišljenost drugih policajaca i *nitkovi* – za njih čak i „mesojedi“ smatraju da su zastranili.¹⁰

Predočena tipologija nameće pitanje zašto neki policajci ostaju na nivou „biljojeda“, dok drugi prerastaju u „mesojede“. Jedno od mogućih objašnjenja nudi Šerman (Sherman), bazirajući ga na metafori „merdevina“ (eng. *ladder*). On ističe kako neki policajci prelaze jedan ili nekoliko stepenika i zatim staju. Pritom, faza u kojoj se zaustavljaju predstavlja ključni element u njihovoj odbrani: „Uzimao sam novac od kockara i prostitutki, jer oni nisu nikog povredili, ali neću da se petljam sa dilerima droge! – možda sam loš, ali nisam *toliko* loš.“¹¹ Drugi pak nastavljaju da se „penju uz merdevine“, što Šerman objašnjava kao rezultat delovanja procesa „sekundarne devijacije“, u smislu da prethodno iskustvo može biti toliko ozbiljno da rezultira odlukom za pro-

7 J. Ćirić, *et al.*, Korupcija – problemi i prevazilaženje problema, Beograd, 2010, str. 12–13.

8 L. Holms, Korupcija i policijski rad, objavljeno u: *Упутства за очување полiciјског интегритета*, Geneva, 2012, str. 23.

9 S. Kutnjak-Ivković, *Opus citatum*, str. 50.

10 Citirano prema: R. Roberg; J. Crank; J. Kuykendall, *Policija i društvo*, Sarajevo, 2004, str. 345.

11 L. Sherman, *Becoming Bent: Moral Careers of Corrupt Policemen*, objavljeno u: *Order under Law*, Illinois, 1981, str. 103.

aktivnom korupcijom, a koja može biti izazvana reakcijom tipa: „Ja sam već lopov, više nema nazad. Zato ču biti najbolji u tome.“¹²

Stavljujući u prvi plan stepen organizovanosti koruptivnog ponašanja, pojedini autori su nastojali razbiti predrasude kako korupcija u policiji nije raširena, odnosno da predstavlja isključivo skup pojedinačnih transakcija, koje se odvijaju nezavisno jedna od druge, bez plana i organizovanog delovanja. Jedan od tih autora je i Prenzler (Prenzler) koji pravi razliku između sledećih oblika korupcije: *neredovna (oportunistička)* – korišćenje prilike koja se slučajno ukazala, u smislu uzimanja mita na licu mesta i *redovna (organizovana)* – sastoji se u plaćanju „reketa“ za pruženu zaštitu, gde policajci primaju dogovorenu sumu svakog meseca.¹³ Kriterijum organizovanosti se beleži u još jednoj klasifikaciji korupcije u policiji, a prema kojoj se razlikuju njeni sledeći vidovi: 1) *neorganizovana* – korupcija nije rasprostranjena, već je samo jedan policajac ili jako mala grupa korumpirana (ovaj nivo korupcije se obično opisuje izrazima „trula jabuka“, „kukolj u žitu“ i sl.); 2) *prožimajuća* – koruptivno ponašanje su uključeni mnogi policajci u jednoj organizacionoj jedinici, međutim oni ne rade zajedno i 3) *organizovana* – većina pripadnika jedne policijske organizacije su umešani u korupciju tako što rade zajedno i/ili štite jedni druge.¹⁴

Činjenica je da koruptivno ponašanje policajca-pojedinca predstavlja najveći ideo korupcije u policiji i da se, pritom, oni uglavnom neplanirano upuštaju u koruptivne transakcije, odnosno da donose odluku spontano, na licu mesta, reagujući na pogodnu priliku, koja im se trenutno ukazala. To dalje implicira zaključak da službenici policije pri izvršenju koruptivnog akta najčešće deluju neorganizovano, ponekad čak i nezavisno od svojih najbližih saradnika (partnera). Međutim, u policijskoj praksi su zabeleženi i slučajevi u kojima je koruptivno ponašanje poprimalo najviši stepen organizovanosti, uključujući u njeno ostvarenje grupu policajaca, a ponekad i gotovo sve pripadnike jedne policijske organizacije, gde se korupcija odvijala kao jedan dugotrajan i kontinuiran proces, u okviru kog su stvarane pojedinačne koruptivne karijere. O tome možda najbolje svedoče rezultati istraživačkih komisija, koje su mahom sproveđene u SAD (o čemu će kasnije biti više reči).

U krajnjem slučaju, koruptivno ponašanje u policiji može poprimiti karakter *sistemske korupcije*, a koja zapravo podrazumeva postojanje socijalnog miljea u kom su gotovo svi akteri uključeni u korupciju, odnosno gde se korupcija posmatra kao jedno racionalno ponašanje.¹⁵ Govoreći o ovom vidu korupcije Nujten (Nuijten) i Anders (Anders) ističu: „Sistemsku korupciju

12 L. Sherman, *Opus citatum*, str. 104.

13 T. Prenzler, *Opus citatum*, str. 16.

14 S. Dempsey; S. Forst, *An Introduction to Policing*, Belmont, 2005, str. 299.

15 Inače, u literaturi se za opisivanje sistematičnog koruptivnog ponašanja unutar jedne policijske organizacije koristi izraz „firma unutar firme“ (eng. *firm with in a firm*) (M. Punch, *Opus citatum*, str. 128).

odlikuju kako opseg korupcijskih aktivnosti (od najmanjih do najvećih), tako i pravila i norme koji je olakšavaju. U ovom slučaju korupcija prestaje da bude izuzetak od pravila postajući deo posebnog načina upravljanja ili vladavine.¹⁶

2. Specifični oblici koruptivnih praksi u policiji

Pri sagledavanju „policijske korupcije“ pojedini autori se upuštaju u još detaljnije razmatranje pojavnih oblika ove pojave, doprinoseći tako stvaranju različitih tipologija koruptivnih praksi pripadnika policije. U tom smislu, gotovo je nemoguće zaobići jednu od najsadržajnijih tipologija ove pojave, a koju su svojevremeno ustanovili Rojbak (Roebuck) i Barker (Barker). Zastupajući teoriju „klizavog terena“ (eng. *slippery-slope*)¹⁷ ovi autori hijerarhijski redaju oblike koruptivnog ponašanja od lakših ka težim, razlikujući pritom njihove sledeće vidove: korupcija autoriteta, nadoknade za uslugu, prigodna kradja, iznude, zaštita ilegalnih aktivnosti, nameštanje slučaja, interne isplate i direktnе kriminalne aktivnosti.¹⁸

Posebnu vrednost ove tipologije predstavlja njeno uporište u svakodnevnoj policijskoj praksi. Kao što sami autori ističu: „Izgradnja tipologije korupcije u policiji zasniva se na višegodišnjem iskustvu jednog od autora u policijskom poslu.“¹⁹ Iako nesumnjivo značajna za razmatranje konkretnog fenomena, izvesno je da ova tipologija stvara konfuziju u shvatanju pojma korupcije, ali i otežava razgraničenje koruptivnog ponašanja od njemu bliskih pojava, budući da sadrži i ponašanja koja se ne mogu smatrati korupcijom (u pravnom smislu). Ovakav ekstenzivan pristup, međutim, nije usamljen. Zapravo, Rojbak i Barker su svojom tipologijom ostavili dubok trag u izučavanju korupcije u policiji, o čemu najbolje svedoči činjenica da su još neka viđenje „policijske korupcije“ bazirana upravo na pristupu ova dva autora.

Jedan od zastupnika ovakvog pristupa je i Miler (Miller), koji pod „policijsku korupciju“ svrstava sledeće „koruptivne prakse“:²⁰ *mooching* – primanje napojnica (npr. besplatno snabdevanje hranom, pićem i ostalim namirnicama) u zamenu za pristrasnost (*favoritism*) u radu; *favoritism* – dodeljivanje imuniteta od policijskih akcija određenim građanima ili kolegama koji su očigledno prekršili propis (najčešće iz oblasti saobraćaja); *chiseling* – zahte-

16 L. Holms, *Opus citatum*, str. 25.

17 Vid. Z. Kesić, Nastanak i razvoj koruptivne karijere u policiji – koncepcija „klizavog terena“, *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, br. 3/2012, str. 205–224.

18 Vid. J. Roebuck; T. Barker, A Typology of Police Corruption, *Social Problems*, br. 3/1974, str. 423–437.

19 J. Roebuck; T. Barker, *Opus citatum*, str. 425.

20 Navedeni su žargonski izrazi, koji su se inače zbog učestalog korišćenja u praksi odomaćili i u naučnoj i stručnoj literaturi.

vanje besplatnih ili ulaznica sa popustom za sportske ili druge događaje koji nisu povezani sa policijskim dužnostima; *prejudice* – uskraćivanje nekih prava određenim osobama zbog ličnih predrasuda prema njima (npr. rasnih predrasuda); *shopping* – krađa manje vrednih stvari iz nezaštićenog prostora; *heisting* – krađa stvari veće vrednosti sa mesta zločina; *premeditated theft* – planiranje i vršenje provalne krađe kako bi se došlo do dobara čiji promet je zabranjen; *extortion* – eksplicitno zahtevanje novčane isplate u zamenu za zaštitu od policijske akcije (npr. da se ne bi napisala prijava o prekršaju); *bribery* – prihvatanje netražene gotovinske isplate od onih koji žele da izbegnu hapšenje; *perjury* – laganje u cilju sopstvene zaštite ili davanja alibija kolegi na sudu ili tokom istrage unutrašnjih poslova povodom optužbe za angažovanost u nekoj nelegalnoj aktivnosti.²¹

Uprkos tome što neka od pomenutih ponašanja ne predstavljaju „klasičnu korupciju“, ona ipak zaslužuju detaljniju analizu, ali u okviru zasebnih grupa policijskih devijacija, gde je potrebno jasno naglasiti zašto se ona ne mogu tretirati kao koruptivno ponašanje, već recimo kao klasični imovinski delikti, kad su uz pitanju „prigodne krađe“, odnosno ponašanja okarakterisana kao *shopping*, *heisting* i *premeditated theft* ili pak kao policijske diskriminacije, što zapravo i jesu ponašanja označena kao *prejudice*, dok je neka ponašanja najlogičnije kategorisati isključivo kao zločine policije, jer to ona i jesu prevashodno, što je na primer slučaj kod „direktnih kriminalnih aktivnosti“.

Dalje je vredno pomenuti da pojedini autori koriste tipologiju Rojbaka i Barkera kao polaznu osnovu za objašnjenje specifičnih oblika korupcije u policiji kao što je tzv. korupcija povezana sa narkoticima (eng. *Drug-Related Corruption*). Trgovina narkoticima nesumnjivo predstavlja plodno tlo za razvoj različitih oblika koruptivnog ponašanja, na šta su posebno ukazali Mening (Manning) i Redlinger (Redlinger) identificujući sledeće obrasce „korupcije povezane sa narkoticima“: *primanje mita* (*taking bribes*) – isplata novca policijcima od strane narko-dilera da ne bi izvršili hapšenje ili, ukoliko je već izvršeno hapšenje, da bi „napravili loš slučaj“; *upotreba droge* (*using drugs*) – korišćenje narkotika u službenе svrhe, kao i konzumiranje narkotičkih sredstava od strane policijskih službenika; *kupovina/prodaja narkotika* (*buying/selling narcotics*) – upotreba narkotika za plaćanje usluga doušnicima, ali i direktno učešće policajaca u ilegalnim transakcijama narkotika; *prisvajanje konfiskovane imovine* (*arrogation of seized property*) – vid ponašanja kojim se opisuje nestanak zaplenjenih narkotika i novca iz službenih prostorija; *ilegalni pretresi* (*illegal searches*) – podmetanje droge da bi se „napravio“ slučaj ili dodavanje

21 L. Miller, Good Cop – Bad Cop: Problem Officers, Law Enforcement Culture and Strategies for Success, *Journal of Police and Criminal Psychology*, br. 2/2004, str. 31.

droge da bi se „ojačao“ već postojeći slučaj; *zaštita informatora (protection of informants)* – pružanje „imuniteta“ doušnicima od krivičnog gonjenja.²²

Već na prvi pogled može se uočiti da je i ova tipologija prilagođena širem tumačenju korupcije i da su njeni autori takođe sledili logiku po kojoj korupcija zapravo predstavlja skup ponašanja različitog karaktera (nečasno, neetičko, devijantno i kriminalno ponašanje). Otuda se među ponašanjima okarakterisanim kao „korupcija povezana s narkoticima“ nalaze i ona koja predstavljaju delikte potpuno drugačije prirode, kao što je na primer, konzumiranje narkotika, koje se zapravo pre može smatrati autodestruktivnim ponašanjem nego korupcijom. U pomenutim tipologijama, međutim, postoje ponašanja koja nedvosmisleno predstavljaju korupciju, zbog čega zasluzuju da im posvetimo veću pažnju, što ćemo i učiniti u nastavku izlaganja.

2.1. Korupcija autoriteta

Govoreći o ovom vidu korupcije Rojbak i Barker napominju da je „autoritet policajca korumpiran kada prima neovlašćenu dobit (poklon, beneficiju) na osnovu svog položaja, a da pritom ne krši zakon *per se*.“²³ Konkretno, misli se na prihvatanje besplatnog obroka, pića ili poklona uglavnom od strane „uglednih“ građana, koji time najčešće pokazuju svoju zahvalnost policiji za efikasno obavljen posao.

U naučnoj i stručnoj javnosti inače postoji oštra podeljenost po pitanju da li ovu pojavu treba smatrati korupcijom. Tragajući za rešenjem konkretne dileme u literaturi su se izdvojili brojni argumenati koji idu u prilog, ali i argumenti protiv primanja poklona i besplatnih privilegija prilikom ili neposredno u vezi sa obavljanjem policijske dužnosti. Čini nam se da su Nejrod (Neyroud) i Bekli (Beckley) najbolje sistematizovali konkretne argumente, zbog čega ih i prenosimo u originalu:²⁴

Argumenti za	Argumenti protiv
<i>Zahvalnost</i> – prirodno je da se pokaže zahvalnost onima koji pružaju javne usluge, dok je nepristojno da se zahvalnost odbije	<i>Osećaj obaveze</i> – čak i najmanji poklon neizbežno stvara osećaj obaveze

22 Vid. P. Manning; L. Redlinger, *Invitational Edges of Corruption: Some Consequences of Narcotic Law Enforcement*, objavljeno u: *Police Deviance*, Cincinnati, 1986, str. 40–65.

23 J. Roebuck; T. Barker, *Opus citatum*, str. 428.

24 Preuzeto od: P. Neyroud; A. Beckley, *Policing, Ethics and Human Rights*, London, 2001, str. 90.

<i>Beznačajnost</i> – pokloni i besplatne privilegije nisu dovoljno značajni da kupe ili stvore korist	<i>Klizav teren</i> – prihvatanje poklo- na vodi do situacije gde iskušenja postaju neprimetno veća, a odbijanje veoma teško
<i>Veze sa zajednicom</i> – prihvatanje poklona i privilegija je nerazdvojno od negovanja bliskih veza sa zajednicom, na čijim osnovama se gradi „dobar rad policije“	<i>Uklanjanje iskušenja</i> – ne mogu svi policajci donositi ispravne zaključke o tome šta je razumno da se prihvati, zbog čega je pametnije za organizaciju da ukloni iskušenja
<i>Deo policijske kulture</i> – svaki pokušaj da se zabrani ovakva praksa završiće nezadovoljstvom i cinizmom	<i>Sticanje povlašćenog tretmana</i> – osobe koje nude poklone, u suštini, nastoje da „kupe“ povlašćeni tretman
<i>Poverenje</i> – pokušaji zabrane stavljaju do znanja policajcima da nisu sposobni da donose razborite moralne odluke koje usmeravaju njihovo ponašanje.	

Vagajući snagu predočenih argumenata „za“ i „protiv“, istovremeno preispitujući posledice koje ovakvi postupci mogu ostaviti na rad policije, adekvatno rešenje se ipak mora pronaći. Iako ono često ne predstavlja ništa više od običnog „čašćavanja“, činjenica je da primanje sitnih poklona može inicirati korupciju, posebno ukoliko darovalac očekuje određenu uslugu u budućnosti. Čak i da on nema takva očekivanja primalac se može osetiti dužnim da to učini. Zapravo, čak i kada su namere darovaoca časne, autoritet policijaca je kompromitovan, jer ga prihvatanje neovlašćenih dobara ili usluga obavezuje prema onome koji ga daruje. U tom smislu, sasvim je opravdano očekivati da će osoba koja je „častila“ policijca imati povlašćen status u budućnosti, jer se policijac može osećati dužnim da uzvrati za uslugu. Međutim, dok će darovalac moći da računa na povlašćen status (faktički imunitet) i povećanu zaštitu u budućnosti, može se očekivati da će drugi građani biti podvrgnuti većoj kontroli ili će se pak njihovi problemi rešavati s manje entuzijazma i predanosti. Policijci stoga ne trebaju nikad smetnuti s uma činjenicu da se od njih očekuje da u sprovođenju zakona postupaju dosledno i nepristrasno, da su se na takav rad obavezali polaganjem zakletve, ali i da takvo obavljanje dužnosti od njih zahtevaju pravila službe i etički kodeks.

Pojedini autori, međutim, ovaku praksu teže da izdvoje iz konteksta klasične korupcije i da je nezavisno sagledaju, ujedno naglašavajući njenu specifičnu prirodu i u korišćenoj terminologiji. Tako na primer, Datzer (Datzer) prikladnjom smatra formulaciju „kompromitovanje autoriteta“ objašnjavajući kako uzimanjem manjih materijalnih darova policijaci zapravo kompromi-

tuju svoj položaj i ugled, koji uživaju u društvu.²⁵ Nesporno je da izraz „korupcija“ predstavlja generički pojam za niz zloupotreba, među koja može da spada i primanje poklona i besplatnih privilegija, ukoliko je ono praćeno određenom protivuslugom (bez obzira da li je ona tražena od policajca, da li je on obavezan na uzvraćanje ili pak to radi svojom voljom). Međutim, ukoliko već ovo postupanje nazovemo korupcijom činjenica je da time otežavamo nijansiranje između ponašanja različite težine i opasnosti. Otuda nam se čini da predlog koji iznosi Datzer ima opravdanja.

U načelu, i u slučaju primanja poklona i besplatnih privilegija, ostvareno je objektivno i subjektivno biće krivičnog dela primanja mita, ali mali, gotovo neznatan značaj (tj. neznatna vrednost) poklona ili koristi mogu da ukažu na mogućnost primene instituta „delo malog značaja“. Stojanović i Kolarić upravo i podsećaju da je „u našem zakonodavstvu, ako se radi o poklonima male vrednosti, koji su inače uobičajeni, moguća primena instituta ‘delo malog značaja’, ali samo u slučaju nepravog aktivnog podmićivanja, dok kod ostalih oblika podmićivanja, vrednost poklona, odnosno druge koristi nije od značaja.“²⁶

Mogućnost i prostor za tolerisanje ovakve prakse nudi nam i tzv. *delimično odobravanje primanja poklona*. Konkretno, internim aktima je potrebno precizirati vrstu poklona i situacije u kojima je dopušteno njihovo primanje. U tom pogledu je vredno ukazati na odredbu *Zakona o Agenciji za borbu protiv korupcije* u kojoj se napominje: „Funkcioner ne sme da primi poklon u vezi s vršenjem javne funkcije, izuzev protokolarnog ili prigodnog poklona, ali ni tada ako je u novcu i hartijama od vrednosti. Funkcioner je dužan da protokolarni poklon preda organu nadležnom za postupanje sa javnom svojinom, izuzev ako vrednost poklona ne prelazi 5% prosečne mesečne zarade bez poreza i doprinosa u Republici Srbiji.“²⁷

2.2. Zaštita ilegalnih aktivnosti

Za razliku od klasičnih koruptivnih praksi, a koje uglavnom predstavljaju korišćenje prilike koja se neočekivano ukazala, ovde je najčešće u pitanju ustaljeno (redovno ili periodično) podmićivanje policijskih službenika, kojim koruptor nastoji da obezbedi kontinuirano bavljenje konkretnom ilegalnom delatnošću. Zapravo, kroz ovaj vid „zaštite“ policajci pružaju „faktički imunitet“ prekršiocima zakona, među kojima se nalaze i oni čije delatnosti spadaju u sferu organizovanog kriminaliteta. Kako rezultati nekih istraživanja poka-

25 D. Datzer, *Opus citatum*, str. 101.

26 Z. Stojanović; D. Kolarić, *Krivičnopravno suzbijanje organizovanog kriminaliteta, terorizma i korupcije*, Beograd, 2014, str. 217.

27 Član 39 Zakona o Agenciji za borbu protiv korupcije, Sl. glasnik Republike Srbije, br. 97/2008, 53/2010, 66/2011.

ziju, među pripadnicima policija BiH bilo je onih koji su prihvatali mito da bi ignorisali kriminalnu aktivnost, sarađivali ili učestvovali u mreži organizovanog kriminala, pomagali u trgovini ženama u bosanskim javnim kućama, ali i često bili mušterije tih kuća.²⁸

Iako u praksi najčešće sami prekršioci predlažu ovakav vid „saradnje“, po nekad se konkretna aktivnost započinje i na inicijativu samih policajaca. Nije, međutim, isključena ni mogućnost da pripadnici policije aktivno traže plodno tlo za „dodatne izvore prihoda“, a u nekim slučajevima čak i da zahtevaju od „ilegalnih preduzetnika“ da im plaćaju za pružanje zaštite, istovremeno vršeći pojačane kontrole ili rutinski kažnjavajući one koji odbijaju saradnju.

Inače, da bi „zaštita ilegalnih aktivnosti“ bila uspešna, potrebno je ispunjenje određenih preduslova, kao na primer: policaci moraju znati koja mesta, poslovi i osobe mogu predstavljati izvor prihoda; moraju se obezbediti sistemi stalne komunikacije; isplate se moraju prethodno ugovoriti.²⁹ Ovome dodajemo kako ostvarenje konkretne aktivnosti obično zahteva angažovanje više policijskih službenika, koji međusobno raspodeljuju zadatke i shodno tome, dele ostvarenu dobit, dok su znatno ređi slučajevi „pojedinačnih aranžmana“.

Iskustva pokazuju da tržište porocima predstavlja najunosniju oblast za ovaj vid koruptivne aktivnosti, pre svega jer stvaraju velika protivzakonita tržišta, koja svoju postojanost crpe iz pojačanih zahteva šire javnosti za konzumiranjem „ilegalnih zadovoljstava“. Kao jedan od posebno indikativnih slučajeva korupcije u ovoj oblasti izdvaja se tzv. Gros skandal: „Gros (Gross) je bio vlasnik lanca kladionica i kockarnica koji je plaćao policiju Njujorka milion dolara godišnje da bi zaštitio svoje ‘carstvo’, čija je vrednost bila procenjena na 20 miliona dolara. Nakon otkrića da je u korupciju bilo umešano preko sto policajaca, inspektora i starešina, komesar ovog policijskog odeljenja je podneo ostavku, dok su tri policijska službenika izvršila samoubistvo.“³⁰

Oblast poroka Goldstin (Goldstein) s razlogom svrstava u kategoriju „neprimenjivi zakoni“ (eng. *unenforceable laws*), opisujući ih kao „aktivnosti koje su zabranjene zakonodavstvima širom sveta, ali koje veliki broj ljudi nastavlja da praktikuje.“³¹ Budući da je neprimenjivanje zakona u ovoj oblasti relativno uobičajena, a prilike za „pregovaranje“ česte, korupcija za policijce postaje jednostavan izbor. Pored toga, konkretne forme protivpravnog ponašanja postaju ključni „resurs“ i zbog male šanse otkrivanja, budući da je reč o tzv. deliktima bez žrtve.

28 S. Kutnjak-Ivković; T. O'Connor, The Bosnian Police and Police Integrity: A Continuing Story, *European Journal of Criminology*, br. 4/2005, str. 436.

29 J. Roebuck; T. Barker, *Opus citatum*, str. 432.

30 M. Punch, *Opus citatum*, str. 57.

31 Citirano prema: T. Newburn, *Understanding and Preventing Police Corruption: Lessons from the Literature*, London, 1999, str. 22.

Krijumčarenje i preprodaja narkotika se posebno izdvaja kao oblast veoma pogodna za ostvarenje ovih koruptivnih transakcija, pre svega jer je praćena ogromnim zaradama. Shodno tome, ovaj vid korupcije je očekivano izraženiji na višim nivoima distribucije narkotika, gde su zarade, ali i kazne koje diler rizikuje veoma visoke. Narko-dileri se stoga uglavnom ne libe da nude policajcima velike svote novca kako bi izbegli pravdu. S druge strane, izvesnost ostvarenja ogromne zarade policajcima može predstavljati ozbiljno iskušenje, kome je teško odoleti. Svesni toga, neki od njih se ne ustručavaju da se upuste u koruptivni odnos sa narko-dilerima, dok pojedinci poput predatora, aktivno traže plen upravo u ovoj oblasti.

Ilustracije radi, 1998. godine 44 policajca iz Klivlenda optuženo je za korupciju. Optužbe su uključivale obezbeđivanje zaštite za pošiljke kokaina, koje su slate brodom iz Kolumbije. U gradu Cicero (Illinois), čija populacija broji 67.000 stanovnika, skoro jedna trećina policajaca je suspendovana ili primorana da dâ ostavku zbog korupcije povezane sa narkoticima. Među njima bio je i šef policije, koji je osuđen da je pomagao kriminalnoj organizaciji da sproveđe veliku operaciju gajenje marihuane, čiji vođa je inače bio bivši policajac.³²

Pored ovog vida, kao zaštita ilegalnih delatnosti mogu se tretirati i aktivnosti ustupanja određenih informacija licima povezanim sa ovim delatnostima. Policijski službenici su po prirodi svog posla u prilici da saznaju brojne informacije koje su od presudnog značaja za „poslovanje“ jedne kriminalne organizacije (npr. podaci o informatorima ili operativnim planovima u vezi konkretnih akcija). Ovakve informacije predstavljaju izuzetno vrednu „robu“, čija „trgovina“ podrazumeva veliku zaradu, posebno kad je u pitanju preprodaja narkotika, i toga su svesni i policajci i kriminalci. Budući da ove informacije najčešće imaju status „strogog poverljivo“ i da je reč o službenoj tajni, njenim odavanjem policijski službenik čini posebno krivično delo inkriminisano kao „odavanje službene tajne“ (čl. 369 KZRS), koje poprima teži oblik ukoliko je učinjeno iz koristoljublja.

Inače, praksa „zaštite ilegalnih aktivnosti“ pokreće pitanje pružanja policijskih usluga u privatne svrhe, gde se kao poseban problem izdvaja delovanja policijskih službenika u interesu i za potrebe kriminalaca.³³ Činjenica je da pružanje bezbednosnih usluga privatnim licima van radnog vremena policajcima predstavlja značajan izvor prihoda i glavni motiv pristupanja takvim aktivnostima. Iako klijenti ovakvih usluga najčešće nemaju nikakve veze sa kriminalnim delatnostima, postoje jasni dokazi da i lica iz kriminalne sredine angažuju policajce na poslovima ličnog obezbeđenja.³⁴

32 J. Crank; M. Caldero, *Police Ethics: The Corruption of Noble Cause*, Cincinnati, 2010, str. 228.

33 Vid. J. Ćirić, Sukob interesa i policija, *NBP – Nauka, Bezbednost, Policija*, br. 1/2005, str. 25–50.

34 Vid. Z. Kesić, *Privatni sektor u kontroli kriminaliteta*, Beograd, 2009.

Svesni prednosti prisustva policajaca u njihovoј ličnoј pratnji, kao i mogućnosti dobijanja određenih službenih podataka „iz prve ruke“, ova lica najčešće ne pitaju za cenu takvih usluga. Utvrđivanje raširenosti ove pojave znatno otežava činjenica da je pružanje takvih usluga tipična „tabu“ tema o kojoj se ne govori javno, osim kad se mora, a to je obično onda kad se posledice takvih delatnosti ne mogu skriti (npr. pogibija policajca u obračunu kriminalnih bandi).

2.3. Nameštanje slučaja

Činjenica je da se praksa „nameštanja slučajeva“ pre vezuje za tzv. korupciju procesa (eng. *process corruption*)³⁵ nego za klasičnu korupciju. Naime, zbog posvećenosti policijskoj misiji (npr. borbi protiv kriminaliteta), policajci se lakše odlučuju da „ojačavaju“ slučaj, kako bi povećali izvesnost osude konkretnе osobe, posebno ukoliko je u pitanju opasan kriminalac, nego da slučaj „oslabljuju“ i time sabotiraju ispunjenje jednog od osnovnih policijskih ciljeva. Kako objašnjava Bejli (Bayley): „Posvećenost misiji da ‘služe i štite’ dovodi policajce u iskušenje da krše zakon kako bi služili većem interesu prirodne pravde.“³⁶

Ipak, u policijskoj praksi se beleže i pojave „nameštanja slučaja“ u kojima policijacji krše procedure redovnog zakonskog postupka radi sticanja lične dobiti.³⁷ Ključna odlika ovog vida koruptivnog ponašanja je da službenik policije svesno „oslabljuje“ konkretnu slučaj u nameri da smanji izvesnost započinjanja krivičnog postupka ili „sabotira“ suđenje kako bi sprečio donošenje osuđujuće presude. Aktivnosti ređe uključuju delovanje policajaca na samom licu mesta (npr. namerno uništavanje dokaza), već najčešće podrazumevaju naknadne ispravke i intervencije (falsifikovanje izveštaja, sklanjanje zaplenjenih

35 Prema jednom od shvatanja ova pojava predstavlja „svako narušavanje zakonskih procedura i pravila krivičnog postupka izvršeno od strane pripadnika policije u cilju ‘menjanja toka pravde’, obično kako bi se ‘obezbedila’ osuda konkretnog lica“ (M. Punch, *Opus citatum*, str. 29). Takvo postupanje nalazi svoju primenu u maksimi „cilj opravdava sredstvo“ – cilj je etički ispravan i policijacji se osećaju obaveznim da ga ispune, ali im legitimna sredstva otežavaju postizanje tog cilja, što je u literaturi poznato kao „sindrom Prljavog Harija“ (eng. *Dirty Harry syndrom*). Vid. Z. Kesić, Uzroci i posledice policijskog sindroma ‘Prljavog Harija’, objavljeno u: *Suprotstavljanje savremenom organizovanom kriminalu i terorizmu – knjiga II*, Kriminalističko-poličijska akademija, Beograd, 2011, str. 187–204.

36 D. Bayley, Law Enforcement and the Rule of Law: Is There a Tradeoff?, *Criminology & Public Policy*, br. 1/2002, str. 135.

37 Doduše, iza „prodaje“ slučajeva se ponekad mogu skriti i neki dublji razlozi od sticanja materijalne koristi. Ranije pominjano istraživanje korupcije u sarajevskom kantonu otkriva da su neki pripadnici policije BiH, služeći interesima političara i sopstvenim predrasudama, odbijali da hapse članove etničke većine (posebno ratne zločince), lagali pred sudom, odugovlačili ili nisu radili na rešavanju slučajeva i namerno gubili dokaze (S. Kutnjak-Ivković, T. O'Connor, *Opus citatum*, str. 436).

dokaza i prijava, laganje na sudu). Otuda veliku mogućnost za „nameštanje“, pored policajaca koji vode konkretni slučaj, imaju i službenici koji vrše nadzor nad službenim pismenima (prijavama, zapisnicima), ali i policajci zaduženi za čuvanje dokaza.

Ovom poduhvatu se obično ne pristupa samoinicijativno (osim ukoliko je učinilac veoma bliska osoba – rođak, prijatelj) već uglavnom nakon određenih pregovora, direktno sa izvršiocem ili preko posrednika (npr. advokata). Proučavajući iskustva narkomana iz srednje klase Sanders (Sanders) je utvrdio da su policajci iskazivali spremnost da odbace prijavu za određenu nadoknadu. U ovim situacijama branilac je delovao kao posrednik između policajca i okrivljenog. On bi od svog klijenta uzeo novac, od kog bi deo uzeo kao procenat za svoju „uslugu“, a ostatak dao policajcu.³⁸

Iako sam postupak „nameštanja“ slučajeva može biti spontano dogovoren, posredi je uglavnom unapred planirana i dobro organizovana aktivnost, pa čak i ustaljena praksa. U ovom poslednjem slučaju uglavnom je posredi ostvarenje ranije sklopljenog dogovora između kriminalaca i policajaca o njihovom povremenom angažovanju u konkretnim nameštaljkama. Obično za te potrebe lica iz kriminalne sredine raspolažu sa „platnim spiskom policajaca“ koji su izražavali spremnost za prodaju slučajeva i izlazili im do sad u susret na ovaj način.

Inače, ovaj vid „trgovine“ se prevashodno može očekivati među onim priпадnicima policije kod kojih su profesionalni cinizam i razočaranost u funkcionalisanje krivično-pravosudnog sistema toliko razvijeni da je posvećenost plemenitom cilju zamjenjena potpuno drugaćijim prioritetima. Moglo bi se zapravo reći da ovakvo emotivno stanje daje snažan povod pojedincu da javne interese (oličene u policijskoj funkciji) lakše podredi svojim ličnim interesima, a samim tim i da se lakše upusti u koruptivne transakcije.

S druge strane, zbog osobnih vrednosti unutar policijske potkulture, a pre svih, posvećenosti policijskoj misiji, „prodaja“ slučajeva se među policajcima uglavnom doživljava kao izdaja profesije, zbog čega se takve aktivnosti teže pravdaju i tolerišu, a u nekim slučajevima dovode čak i do lišenja života. Nai-me, zabeleženi su slučajevi u kojima je kasnijom istragom utvrđeno da je „nameštanje slučajeva“ neke koruptore koštalo života. Konkretno, tokom jedne nezavisne istrage „policijskog ubistva“ ustanovljeno je da su policajci, koji su inače bili „pošteni“ i pravični po svom ubeđenju, ubili nekoliko profesionalnih kriminalaca tokom hapšenja na mestu zločina, jer su znali da je u njihovom odeljenju raširena „prodaja“ slučajeva i da će, uprkos dokazima, ti prestupnici verovatno kupiti svoj slučaj i ubrzo izaći na slobodu.³⁹

38 P. Manning; L. Redlinger, *Opus citatum*, str. 51.

39 J. Roebuck; T. Barker, *Opus citatum*, str. 433.

2.4. Zaštita informatora

Razlog zbog kog smo se odlučili da ovaj vid koruptivne aktivnosti izdvojimo i posebno analiziramo jeste njegova kompleksnost, odnosno činjenica da zaštita informatora u sebi sublimira nekoliko prethodno opisanih koruptivnih praksi i to zaštitu ilegalnih aktivnosti i nameštanje slučaja.

Oslanjanje na usluge informatora, pre svega u suzbijanju narko-delikata, još se često čini kao neminovnost konkretnog posla. Odnos koji se razvija između agenata za narkotike i njihovih informatora možda najbolje prezentuje etiološku kompleksnost korupcije povezane s narkoticima. Izostanak žrtve prijavljivanja izvršenja narko-delikata onemogućava tradicionalnu postdeliktну ulogu policije, primoravajući je da u cilju prikupljanja dokaza i rasvetljavanja događaja deluje proaktivno. U takvim okolnostima policajci su često prinuđeni na pomoć informatora, kao ključnih izvora saznanja.

Iako je nesumnjivo značajno u rasvetljavanju konkretnih delikata, pri korišćenju usluga informatora treba biti naročito oprezan. Pre svega, ono nameće obavezu policijcima da pružaju zaštitu doušnicima, čak i kad ovi krše zakon. Značajnost uloge informatora u procesu suzbijanja narko-delikata i obaveza plaćanja njihovih usluga daju im poseban status i privilegije. Ovakva pozicija stvara brojne posledice i uslovljava različite zloupotrebe od strane policijskih službenika, koje u nekim slučajevima podrazumevaju čak i „izigravanje“ pravde. Nastajeći da zaštiti informatora od sudskog gonjenja dok ovaj „pomaže“ na konkretnom slučaju, operativac pribegava različitim vidovima manipulacija (nameštanje slučaja, laganje na sudu, podmićivanje). Kao ilustraciju ukazaćemo na sledeći slučaj: „Policajci su uhvatili izvršioca kako provaljuje u kuću i uz prijavu ga priveli tužiocu. Kada su saznali da je reč o poverljivom informatoru agenti za narkotike su ‘sredili’ optužbu sa tužilaštvom pod obrazloženjem da je on ‘jedan od najboljih doušnika.’“⁴⁰

Poseban problem predstavlja činjenica što su većina informatora u procesu suzbijanja narko-delikata i sami narkomani, kojima agenti obezbeđuju novac ili drogu umesto isplate. Time predstavnica zakona postaju karika u tržištu narkotika. Činjenica je da je policajac u ovakvim slučajevima podstaknut na kršenje propisa potrebom obezbeđenja nastavka neophodne saradnje ili pak da bi se odužio informatoru za učinjenu uslugu, a ne radi ostvarenja klasične koruptivne dobiti. Otuda nam se čini kako bi ovakva namera trebala da utiče i na samu kvalifikaciju policijskog postupanja.

Ne treba, međutim, zaboraviti da benefite od usluga informatora može da ima i sam policijski službenik, jer na kraju je ipak on taj koji prima deo zasluga za rasvetljavanje konkretne kriminalne delatnosti, što neretko podrazume-

40 P. Manning; L. Redlinger, *Opus citatum*, str. 55.

va i ostvarenje određene dobiti (npr. novčane nagrade, unapređenje i slično). Dakle, i ostvarenje ličnog interesa može motivisati konkretnog službenika da pruža pomenute usluge zaštite svog informatora.

Naposletku treba istaći da koji god motiv pokreće policijskog službenika na takvo postupanje, ne sme se zaboraviti da se iza ovakvog ponašanja nesumnjivo krije zloupotreba, i to zloupotreba pravde, budući da kroz ovakve postupke policajac zapravo pruža mogućnost nekom pojedincu (makar on bio i saradnik službe) da čini krivična dela i da pritom ne bude kažnjen za njih. Činjenica da su informatori najčešće delinkventne osobe, sklone kršenju propisa i raznim vidovima devijantnog ponašanja, problem samo dodatno usložnjava.

2.5. Interne isplate

Podsećamo da konvencionalno određenje gradi objašnjenje korupcije u policiji na odnosu između dve strane, gde jednu predstavlja policijski službenik, a drugu civilno lice (građanin, prestupnik, kriminalac) tj. neko izvan policije. Ovakvim pristupom se, međutim, zapostavlja mogućnost odvijanja korupcije unutar same policijske organizacije. Između policijskih službenika mogu se razviti odnosi motivisani „duhom korupcije“ koji, kao u klasičnim slučajevima podmićivanja uključuju ponuđača mita, primaoca mita i dogовор između aktera o razmeni usluga.

Predmet ove „trgovine“ čine određene povlastice i privilegije (raspored rada, slobodni dani, termini za godišnji odmor, premeštaji na bolje plaćeno ili manje stresno radno mesto itd.). Pritom, ulogu koruptora najčešće zauzima običan policajac, tačnije neposredni izvršilac, dok se sa druge strane nalazi policijski službenik (najčešće je u pitanju neposredni rukovodilac) koji raspolaze određenim moćima i ovlašćenjima za donošenje konkretnih odluka, koje predstavljaju predmet korupcije. Ilustracije radi, rukovodilac uzima novac od svog potčinjenog kako bi raspored dužnosti prilagodio njegovim zahtevima.

Ova koruptivna praksa se, doduše, može odvijati i između policajaca istog ranga (čina), ali različitog radnog mesta koje zauzimaju i funkcije koju obavljaju, a koje im pružaju i različite mogućnosti. Takođe, uloge u koruptivnom odnosu mogu biti potpuno promenjene, kada starešina određene usluge svojih potčinjenih nagrađuje kroz podmićivanje i davanje različitih privilegija. Ovde je obično reč o situacijama gde su oba učesnika (policajac i starešina) umešani u neke zajedničke ilegalne aktivnosti.

Nekom policajcu je u interesu da uspostavi „koruptivni odnos“ s kolegom koji ima uvid u konkretan predmet ili čuva materijalne dokaze, kako bi stekao mogućnost za ostvarenje neke druge protivpravne radnje. Ilustracije radi, članovi nekog policijskog odeljenja, čije povlastice obuhvataju kontrolu nad kri-

vičnim dokazima (policajci koji vrše uviđaj, krim-tehničari, detektivi) mogu „prodati“ konkretni dokaz (npr. otiske prstiju, falsifikovana dokumenta, krijućarenu robu ili sredstvo izvršenja) nekom policajcu, koji to kasnije koristi za svoje potrebe, npr. kao sredstvo iznude ili ucene lica na kog se konkretni dokazi odnose.⁴¹ Pored toga, materijal pribavljen kroz „internu isplatu“ može se iskoristiti i za prethodno opisan vid koruptivnog ponašanja – „nameštanje slučaja“.

Zaključak

Istraživanje koruptivnog ponašanja policijskih službenika nesumnjivo ima ogroman naučni i društveni značaj. On se prevashodno ogleda u doprinosu širenju saznanja o fenomenu koji je obavljen velom tajne, zbog čega svaki egzaktni pokazatelj može upotpuniti saznanje o ovoj pojavi, ali i sanirati posledice koje korupcija u policiji prouzrokuje na individualnom i društvenom nivou. Doduše, istraživanje korupcije u policiji nije nimalo lak zadatok. Naime, svako ko se odluči za taj poduhvat na tom putu će se neminovno susresti sa raznim problemima objektivne, ali i subjektivne prirode.⁴²

Prvi od tih problema tiče se konceptualne ograničenosti pojma „policijske korupcije“, koja otežava teorijsko i radno definisanje predmeta istraživanja. Usled značajnih odstupanja u shvatanju i tumačenju ovog pojma literatura iz ove oblasti podseća na „papazjaniju“ u koju svaki autor stavlja ono za šta misli da tu pripada, svrstavajući tako u pojavne oblike „policijske korupcije“ i ponašanja za koja je prilično diskutabilno da li ih smatrati korupcijom, budući da su bitno drugačije prirode, makar u njihovom pravnom (normativno) smislu. Upravo takvo stanje nas je i nagnalo da konkretnom problemu posvetimo naročitu pažnju.

Iako je deo sistemskog problema, korupcija u policiji je nadasve jedna posebna pojava, koja svoju karakterističnost gradi na specifičnim pojavnim oblicima i manifestacijama. Stoga ovaj fenomen nije preporučljivo sagledavati u okviru šire postavljenog predmeta istraživanja, a posebno ne uzgredno i parcialno (što je inače kod nas veoma česta praksa), jer na taj način nije moguće uvideti, a time ni detaljnije razmotriti, brojne specifičnosti ispoljavanja korupcije u ovoj oblasti društvenog života. O raznovrsnosti koruptivnih praksi u policiji jasno svedoče brojne tipologije i klasifikacije, od kojih većina pronalazi uporište u svakodnevnom radu policije.

41 J. Roebuck; T. Barker, *Opus citatum*, str. 434.

42 Vid. Z. Kesić, Preispitivanje dometa pojedinih metodoloških pristupa u postupku načnog istraživanja korupcije u policiji, *NBP – Žurnal za kriminalistiku i pravo*, br. 2/2013, str. 107–124.

Sagledavajući sadržaj pojedinih klasifikacija i razmatrajući neke specifične oblike korupcije u policiji, težnja nam je bila, pre svega, da olakšamo nekim budućim istraživačima ove pojave da dođu do što preciznije radne definicije predmeta istraživanja. U tom smislu smatramo da bi im sledeći zaključci mogli biti od pomoći:

- koruptivna ponašanja policijskih službenika imaju veoma razuđenu prirodu, krećući se u rasponu od pojave koje bi se zbog svoje bezazlenosti mogle smatrati delom malog značaja (npr. prihvatanje sitnih poklona, pića, ručka) do veoma ozbiljnih vidova podrivanja sprovođenja pravde i sabotiranja kontrole najopasnijih vidova kriminaliteta (npr. zaštita preprodaje narkotika);
- uloga policijskog službenika u ostvarenju koruptivne transakcije može biti pasivna, u smislu da prihvata ponuđen mito, ali i aktivna, tako što sam traži povoljne prilike ili pak lično zahteva mito;
- koruptivna ponašanja policijskih službenika kreću se od pojedinačnih i neplaniranih transakcija (uglavnom je reč o korišćenju prilike koja se slučajno ukazala) do veoma organizovanih i učestalih vidova podmićivanja (koja su obično unapred dogovorena);
- iako se među korumpiranim policajcima može naći bilo koji policijski službenik, bez obzira na radno mesto i poziciju u organizacionoj strukturi koju zauzima, postoje ipak oblasti policijskog rada i pozicije koje pružaju veće mogućnosti i prilike za ostvarenje koruptivnih transakcija (npr. kontrola tržišta poroka, saobraćajna policija, granična policija);
- premda se primanje mita može smatrati generičkim pojmom korupcije u policiji, činjenica je da ono u praksi ima svoje brojne varijacije, koje su uglavnom određene i prilagođene osobenostima policijske delatnosti (delokrug rada i specifičnosti službenih zadataka), ali i društvenog ambijenta u kom se ta delatnost obavlja.

Literatura

1. Bayley, D; Law Enforcement and the Rule of Law: Is There a Tradeoff?, *Criminology & Public Policy*, br. 1/2002.
2. Corsianos, M; Police Corruption, objavljeno u: Battleground Criminal Justice, London, 2007.
3. Crank, J; Caldero, M; *Police Ethics: The Corruption of Noble Cause*, Cincinnati, 2010.
4. Ćirić, J; Sukob interesa i policija, *NBP – Nauka, Bezbednost, Policija*, br. 1/2005.

5. Ćirić, J. et al.; *Korupcija – problemi i prevazilaženje problema*, Beograd, 2010.
6. Datzer, D; Pojam korupcije u policiji, *NBP – Nauka, Bezbednost, Policija*, br. 2/2007.
7. Dempsey, S; Forst, S; *An Introduction to Policing*, Belmont, 2005.
8. Gavrilović, Z. et al.; *Borba protiv korupcije u Srbiji – Alternativni izveštaj*, Beograd, 2013.
9. Holms, L; Korupcija i policijski rad, objavljeno u: *Uputstva za očuvanje policijskog integriteta*, Geneva, 2012.
10. http://www.dcaf.ch/content/download/70244/1072369/file/Toolkit_SERBIAN_web.pdf download (3. 1. 2013).
11. Kesić, Z; *Privatni sektor u kontroli kriminaliteta*, Beograd, 2009.
12. Kesić, Z; Uzroci i posledice policijskog sindroma ‘Prljavog Harija’, objavljeno u: *Suprotstavljanje savremenom organizovanom kriminalu i terorizmu – knjiga II*, Beograd, 2011.
13. Kesić, Z; Nastanak i razvoj koruptivne karijere u policiji – koncepcija ‘klijavog terena’, *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, br. 3/2012.
14. Kesić, Z; Teorijsko definisanje korupcije u policiji, *Bezbednost*, br. 2/2012.
15. Kesić, Z; Preispitivanje dometa pojedinih metodoloških pristupa u postupku naučnog istraživanja korupcije u policije, *NBP – Žurnal za kriminalistiku i pravo*, br. 2/2013.
16. Kutnjak-Ivković, S; *Fallen Blue Knights: Controlling Police corruption*, New York, 2005.
17. Kutnjak-Ivković, S; O'Connor, T., The Bosnian Police and Police Integrity: A Continuing Story, *European Journal of Criminology*, br. 4/2005.
18. Lee, T; Police Corruption, objavljeno u: *Encyclopedia of Police Science*, New York, 2007.
19. Maljević, A. et al.; *Otvoreno o policiji i korupciji*, Sarajevo, 2006.
20. Manning, P; Redlinger, L; Invitational Edges of Corruption: Some Consequences of Narcotic Law Enforcement, objavljeno u: *Police Deviance*, Cincinnati, 1986.
21. Miller, L; Good Cop – Bad Cop: Problem Officers, Law Enforcement Culture, and Strategies for Success, *Journal of Police and Criminal Psychology*, br. 2/2004.
22. Neyroud, P; Beckley, A; *Policing, Ethics and Human Rights*, London, 2001.
23. Newburn, T; *Understanding and Preventing Police Corruption: Lessons from the Literature*, Home Office – Policing and Reducing Crime Unit: Research, Development and Statistics Directorate, London, 1999.

24. http://rds.homeoffice.gov.uk/rds/prgpdfs/fprs110.pdf_download (8. 7. 2010).
25. Nield, R; *USAID Programme Brief: Anticorruption and Police Integrity*, U.S. Agency for International Development, Washington, 2007.
26. http://www.usaid.gov/our_work/democracy_and_governance/publications/pdfs/AC_and_Police_Integrity.pdf_download (8. 4. 2013).
27. Prenzler, T; *Police Corruption – Preventing Misconduct and Maintaining Integrity*, Boca Raton, 2009.
28. Punch, M; *Police Corruption – Deviance, Reform and Accountability in policing*, London, 2009.
29. Roberg, R; Crank, J; Kuykendall, J; *Policija i društvo*, Sarajevo, 2004.
30. Roebuck, J; Barker, T; A Typology of Police Corruption, *Social Problems*, br. 3/1974.
31. Sherman, L; Becoming Bent: Moral Careers of Corrupt Policemen, objavljeno u: *Order under Law*, Illinois, 1981.
32. Stojanović, Z; Kolarić, D; *Krivičnopravno suzbijanje organizovanog kriminaliteta, terorizma i korupcije*, Beograd, 2014.
33. *Zakon o Agenciji za borbu protiv korupcije*, „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 97/2008, 53/2010, 66/2011.

FORMS OF CORRUPTION IN THE POLICE

Zoran Kesić

Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

Abstract: The fact is that our scientific and professional public has often discussed the phenomenon of corruption so far. However, it seems to us that these discussions are primarily related to corruption in general, while its specific forms and manifestations in different areas of social life, especially in the work of the police, are insufficiently processed. As a result, in the literature now we do not have a clear and precise vision what the behaviours are which could be subsumed under the corrupt practices in police work. In order to make at least a small step forward in this respect and expand the existing knowledge, in this article we considered the phenomenon of police corruption in the light of some of

the usual classifications, presenting also some concrete manifestations of this phenomenon in police practice. Considering the content of individual classification and considering some specific forms of corruption in the police our tendency was primarily to facilitate some future researchers of this phenomenon to come to a working definition of what precisely the object of research is. In this sense, we believe that some of the following conclusions may be helpful: corrupt behaviour of police officers very diversified in nature, ranging from the phenomena that because of their innocence could be considered to be petty in character (e.g. the acceptance of small gifts, drinks, lunch) to very serious forms of undermining implementation of justice and sabotaging the control of the most dangerous crimes (e.g. the protection of drug trafficking); the role of a police officer in corrupt transactions can be passive, in the sense of accepting a bribe offered, but also active, by seeking opportunities or personally demanding a bribe; corrupt behaviours of police officers range from individual and unplanned transactions (mainly in terms of using the opportunity which presented itself randomly) to very organized and frequent forms of bribery (which are usually arranged in advance); although any officer can become a corrupt officer, irrespective of the rank and position in the organizational structure they occupy, there are still areas of police work and positions that provide more possibilities and opportunities for corrupt transactions (e.g. vice, traffic police, border police); although taking bribe can be considered a generic term for corruption in the police, the fact is that in practice there are numerous variations, which are usually fixed and adjusted to the particularities of police activities (scope and specifics of the tasks), but also the social environment in which this activity is performed; sources of corruption challenges that police officers face are not only in the external environment, but also within the working environment, or in the police organization.

Keywords: police, corruption, forms, classification, manifestations.

Originalni naučni rad
Primljen: 10. 7. 2016.
Revidirana verzija: 9. 2. 2017.
Prihvaćen: 10. 7. 2017.

UDK: 528.9
371.39:351.74
doi: 10.5937/nabepo22-11354

**DETEKCIJA DETALJA U RELJEFU KOD
GENERALIZOVANIH IZOHIPSI KAO USLOV
OSPOSOBLJENOSTI PRIPADNIKA POLICIJE ZA
PROCENJIVANJE I KORIŠĆENJE TERENA**

Slobodan Miladinović

Kriminalističko-policajka akademija, Beograd

Sažetak: Uspešnom korišćenju i primeni karte prethodi kartografska pismenost. Kartografska pismenost podrazumeva poznavanje kartografskog metoda i njegovu primenu u korišćenju topografske karte. Ako kartu posmatramo kao rezultat kartografskog istraživanja Zemljine površine, predstavljene jezikom kartografije, onda je kartografska pismenost jedan od puteva za kognitivno upoznavanje stvarnosti. U radu se kroz proces generalizacije izohipsi, koji je mnogo složeniji od generalizacije drugih elemenata karte, predstavlja karakter terena sa svim geomorfološkim osobinama. Proces se deli na više etapa: promena ekvidistancije, povezivanje sitnih detalja u krupnije forme i izdvajanje detalja karakterističnih za teren i, konačno, redukcija sitnih, manje bitnih detalja. Uočavanje detalja kod geomorfoloških oblika na karti sa policijsko-bezbednosnog aspekta predstavlja procenu zemljišta sa karte, odnosno upoznavanje njegovih osobina. Izvršavanje policijskih poslova i zadatka, jedinica opšte i posebne namene često u velikoj meri zavise od procene osobina zemljišta čije se karakteristike ne mogu menjati, a bitno utiču na realizaciju postavljenih ciljeva. Generalizacija izohipsi doprinosi sagledavanju kvantitativnih i kvalitativnih osobina terena sa aspekta taktičke procene i postupanja od čega u najvećoj meri zavisi i uspeh u izvršenju postavljenog zadatka.

Ključne reči: kartografija, karta, reljef, izohipse, generalizacija izohipsci.

Uvod

Karte već nekoliko stotina godina služe čoveku da „vidi“ Zemlju, koja je prostrana i složena da se može neposredno videti. Kao što nam izgovorena ili napisana reč pomaže da se izrazimo ili razumemo sagovornika, tako nam karta pomaže da prikažemo ili predstavimo odnose u prostoru. Karta ne može da opravda svoju upotrebnu vrednost ako služi samo za predstavljanje određenog geoprostora ili nekog njegovog elementa. Takođe, nije dovoljno ako daje samo jasnu predstavu o geografskom rasporedu objekata, pojave i procesa, već mora da omogući izučavanje zakonomernosti tog razmeštaja, njihovih međusobnih veza i uslovjenosti. To daje naučnu osnovu za stvaranje teze da karta predstavlja četvorodimenzionalni model, odnosno u sebi sadrži četvrtu dimenziju vreme¹. U svetu ne postoji opšteprihvaćena definicija karte. Međunarodna kartografska asocijacija (International Cartographic Association – ICA) i njena Komisija za teorijsku kartografiju (Commission for Theoretical Cartography) ne koriste jedinstveno utvrđenu definiciju karte. Analizom svih dosadašnjih definicija, datih od strane brojnih autora, opredelili smo se za definiciju N. Pavišića, koja vrlo precizno određuje pojam i sadržinu karte kao modela stvarnosti. „Karta je specifičnim znacima nacrtana, umanjena, generalisana i po određenom matematičkom zakonu na ravni konstruisana slika cele Zemljine površine ili nekog njenog dela, koja predstavlja geografski razmeštaj i uzajamne odnose određenih prirodnih i društvenih objekata, pojava i činjenica.“² Savremene karte su nezamenljiv izvor informacija o geoprostoru zbog čega imaju raznovrsnu i široku primenu. Koristi se u mnogim oblastima ljudske delatnosti: saobraćaju, prostornom planiranju, turizmu, vojsci, policiji, obrazovanju i dr. Karte olakšavaju vizualizaciju, bez čega nije moguće stvoriti realnu sliku o prostoru (objektivnoj stvarnosti ili geografskoj sredini). Ako kartu posmatramo kao osnovni izvor informacija o prostoru, onda ona može da se koristi za naučna istraživanja oblasti koje u osnovi izučavaju prostor i njegov sadržaj. Pravilno korišćenje, izučavanje i primena elemenata sadržaja karte mogu se posmatrati kroz nekoliko osnovnih postupaka. Čitanjem karte direktno se vizuelno koriste informacije kroz prepoznavanje prikazane stvarnosti. Interpretacijom se kartografske informacije tumače i povezuju. Kartometrijskim postupcima se vrše merenja i izračunavanja kartografskih poka-

1 V. Ikonović, Karta geoprostorna paradigma, *Glasnik Srpskog geografskog društva*, Beograd, sveska LXXX, br. 2/2006, str. 237–249.

2 N. Pavišić, *Osnovi kartografije*, Cetinje, 1976, str. 13.

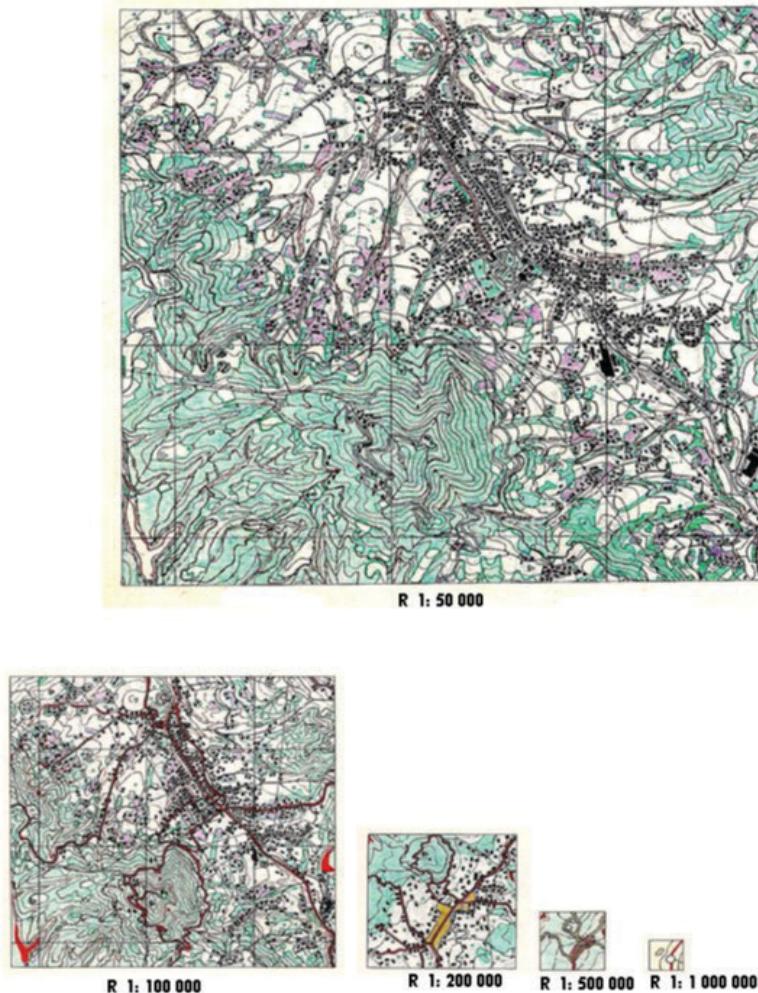
zatelja. Upoređenjem sa drugim kartama, informacijama i sravnjivanjem sa geografskom stvarnošću karti se proverava kvalitet. Transformacijom, karta se dopunjuje novim sadržajem osnovne karte. Matematičkim metodama prime- njuju se matematičko-statističke analiza matematičkih modela i informacija.

Generalizacija sadržaja je neophodna da bi se izvršio izbor elemenata koji će biti predstavljeni na karti. To je veoma deliktan zadatak jer na osnovu relativno malog broja prikazanih pojava treba verno prikazati sve geografske karakteristike nekog geoprostora. Od procesa generalizacije zavisi koliko će informacija o određenom području dobiti korisnik karte. Proces kartografske generalizacije teško je u potpunosti definisati. Kartografsko generalisanje je stvaralački proces koji obuhvata proučavanje geografske sredine, sistematizaciju geografskih podataka, procenu s obzirom na vrstu (tip), namenu i razmer karte, odabiranje ili objedinjavanje i njihovo grafičko predstavljanje, uz veći ili manji stepen uopštavanja.³ Filipović definiše kartografsku generalizaciju kao proces selekcije i redukcije kartografskih informacija pri sastavljanju sadržaja karte, koji je uslovjen karakteristikama prostora, razmerom i namenom karte⁴. Zadatak i smisao kartografskog generalisanja jeste da reši pitanje izražavanja suštinskih, tipičnih i karakterističnih osobenosti teritorije kartiranja i pojava na njoj, u sa- glasnosti sa namenom i razmerom karte. Prilikom odabira podataka teži se da oni najbolje izraze geografske osobenosti određene teritorije.

Geografska posebnost ne sme uticati na njeno preveliko isticanje i pred- stavljanje simbolima i signaturama. Osnovni princip kod generalizacije i kartografskog predstavljanja uopšte jeste da ono što je značajnije treba da bude uočljivije. Razmer karte je jedan od najvažnijih činilaca generalizacije, sitniji razmer smanjuje prostor za predstavljanje. Razmer i generalisanje su u obrnutom odnosu, što je razmer sitniji to je stepen generalisanja veći. Razmer ne utiče na generalizaciju samo kroz smanjenje prostora već utiče i na značaj pojedinih objekata. Elementi prostora koji su bitni za lokalno područje nemaju nikakav značaj na kartama sveta. Namena karte takođe određuje stepen generalizacije i izbor metoda kartografskog predstavljanja. Šira primena kar- te smanjuje stepen generalizacije. Tematske karte nameću posebne zahteve u generalisanju pojedinih elemenata karte. Kriterijumi kartografskog generali- sanja omogućavaju da se izbegne subjektivni uticaj pri izradi karata i omogući ujednačen pristup generalizaciji. Pravila generalisanja su proizvod naučnih dostignuća i praktičnih iskustava koji definišu postupke uopštavanja objekata, osiguravaju tačnost, konkretnost i celinu sadržaja karata.

³ M. Peterca, *et al.*, *Kartografija*, Beograd, 1974, str. 285–287.

⁴ I. Filipović, B. Milojković, *Osnovi kartografije sa topografijom*, Niš, 2010, str. 173.

Skica 1: Primer generalizacije sadržaja TK Aranđelovac,
deo sastavljačkog originala potpukovnika Veljka Bućkovića

1. Predstavljanje reljefa metodom izohipsi

U kartografiji je poznata činjenica da je predstavljanje oblika reljefa, kao složenog trodimenzionalnog objekta na Zemljinoj površini, najteži kartografski zadatak. Kartografskim predstavljanjem treba ostvariti potrebnu

geometrijsku tačnost zbog kartometrijskih izračunavanja, a takođe, i što veću plastičnost da bi se lakše uočili trodimenzionalni objekti u dvodimenzionalnoj ravni. Generalisan prikaz reljefnih oblika podrazumeva sledeće postupke; izbor prikaza oblika počev od značajnijih ka manje značajnim, pojednostavljenje (generalisanje) izohipsi i naglašavanje pojedinih detalja, objedinjavanje više reljefnih oblika i njihovo raščlanjavanje i usaglašavanje prikaza svih oblika na karti.

Predstavljanje reljefa metodom izohipsi najprecizniji je način prikazivanja Zemljine topografske površine. Izohipse omogućavaju niz kartometrijskih radnji, najbolju reprodukciju geomorfoloških oblika i njihovog prostornog odnosa. Reljef predstavljen izohipsama ima poseban značaj pri naučnim istraživanjima, za tehničke, vojne, policijske potrebe i potrebe prostornog planiranja. Predstava o reljefu može se dobiti samo na osnovu sistema izohipsi i ona će biti potpunija što je sistem izohipsi gušći, a to znači da je određen veći broj visinskih tačaka. Broj visinskih tačaka potrebnih za iscrtavanje izohipsi zavisi od njegovog karaktera i razmera karte. Detaljnost predstavljanja reljefa izohipsama zavisi od ekvidistancije (vertikalno rastojanje između zamišljenih horizontalnih ravni, uobičajeno nazvano visinsko rastojanje između izohipsi). Što je vrednost ekvidistancije manja, izohipse detaljnije izražavaju plastičnost reljefa i povećavaju očiglednost. Izbor ekvidistancije je važan uslov za uspešno predstavljanje reljefa i sprovodi se na početku redakcijskog plana. Primjenjuje se formula $E = 0,2M$ od koje može da se odstupi u zavisnosti od karakteristika terena i namene karte. Pravilan izbor ekvidistancije podrazumeva dobro poznavanje osobina reljefa, pri čemu je potrebno odrediti prosečan nagib i uskladiti predstavljanje jako nagnutih površina sa predstavljanjem blažih nagaiba. Ucrtavanjem dovoljno guste mreže osnovnih izohipsi u kombinaciji, gde je to potrebno, sa pomoćnim izohipsama postiže se prikaz reljefa kod koga je nagib zemljišta detaljnije i ravnomernije predstavljen. Tako se postiže i ističe osnovna prednost ovakvog načina predstavljanja reljefa, da se na osnovu svih izohipsi mogu tačnije očitati apsolutne visine zemljišta i da se u svakoj tački između njih apsolutne visine mogu računski ili grafički odrediti ili slobodno proceniti. Metod izohipsi pruža podatke o apsolutnim visinama gotovo svih tačaka na karti i na osnovu njih se izračunavaju relativne visine, nagib terena, vrše kartometrijska merenja uz vrlo malo opterećenje karte. Nedostatak ovog metoda je mala očiglednost prikaza, posebno kod krupnorazmernih karata. Navedeni nedostatak otklanja se upotrebom dopunskih znakova koji upotpunjaju sliku ili daju dodatna objašnjenja u zavisnosti od namene karte. Dopunske izohipse se koriste kod predstavljanja blago nagnutih terena, dolina morenskog porekla, rečnih terasa, brežuljkastih terena gde je potrebno naglasiti posebne karakteristike i dr.

2. Generalizacija izohipsi

Kartografsko generalisanje linija, gde spada generalizacija izohipsi, svrstava se u jedno od najvažnijih područja kartografskog generalisanja. Radovi iz ove oblasti su brojni, posebno ako se generalizacija obavlja pomoću računara⁵. Kod generalisanja linija teži se što boljem očuvanju „oblika linije“, zadržavanjem važnih tačaka. Takođe se vodi računa i o očuvanju površina između linija⁶. Kvalitetno predstavljanje reljefa izohipsama, u prvom redu, zavisi od metode koja se koristi za izbor ekvidistancije i od načina generalisanja izohipsi. Izbor metode i generalisanje doprinose da karta bude izrađena na naučnom nivou i da se može koristiti u te svrhe, ili se sadržaj može sastojati od elemenata opštег informativnog karaktera. Pravilno generalisane izohipse imaju pozicionu tačnost zadržanih izohipsi i čuvaju veran odnos prema drugim elementima karte. Proces izbora i pojednostavljenja često se sprovodi paralelno. Kod pojednostavljivanja vododelnice paralelno se određuje izbor vrhova koji se prikazuju. Na selekciju oblika utiče i fiziološka sposobnost oka. Najmanji zemljšni oblici koji se predstavljaju izohipsama ne prelaze od 0,4 do 0,5 mm. Izuzetak su istaknuti oblici kao što su karakteristični vrhovi, uske duboke udoline, odroni, nanosi, jaruge i dr.

Generalisanje izohipsi je znatno složenije od generalizacije ostalih elemenata karte. Uspešno predstavljanje reljefa metodom izohipsi, a posebno njihova generalizacija, podrazumeva dobro poznavanje kartografije i geomorfologije. Takođe, praktično poznavanje terena čiji reljef treba da generališemo odnosi se na poznavanje u prostornom i vremenskom izgledu, načinu postanka reljefnih oblika i detalja u reljefu, procesima, silama i agensima koji su uticali ili utiču na reljef i dr. Poznavanje geomorfologije neophodno je zbog toga što je reljef dinamička pojava podložna stalnim morfološkim promenama, zavisno od intenziteta spoljašnjih i unutrašnjih sila kao i od vremena njihovog trajanja⁷. Prilikom generalisanja izohipsi kod karata srednjeg i sitnog razmara, teren se konstruiše iznova, pri čemu iscrtavanje svake izohipse zahteva poznavanje evolucije posmatranih reljefnih formi. Teškoća postupka generalizacije je u tome što nije dovoljno teorijsko poznavanje zakonitosti pojavljivanja i razvijanja geomorfoloških procesa, njihovih elementarnih oblika i tipova reljefa, već treba sve to pravilno primeniti u konkretnom slučaju.

Prilikom prelaska sa karata krupnijeg razmara na karte sitnijeg razmara, menja se vrednost ekvidistancije, što znači da se određene izohipse izostav-

5 Širi pregled kartografske generalizacije, posebno generalizacija linija može da se nađe u radu: Mackaness, et al., *Generalisation of Geographic Information*, 2007.

6 D. Tutić; M. Lapaine, *Kartografska generalizacija linija sa svojstvom čuvanja površine*, Zagreb, 2009, str. 85–100.

7 S. Miladinović, *Morfogenetska evolucijai geotopografske odlike reljefa Smederevskog Podunavlja i Pomoravlja*, Smederevo, 2013, str. 128.

ljaju. Na kartama sitnijeg razmara broj i oblik izohipsi koje ostaju mora da izrazi suštinu prikazanog reljefa, a broj izostavljenih izohipsi ne sme da naoruši vezu koja je postojala među njima na karti krupnog razmara. Da bi se veza uspostavila, teren se pažljivo proučava, uočavaju geomorfološki oblici i detaljno i stručno obrađuju izohipse (programi za automatizovano generalisanje izohipsi i sadržaja karte). Najčešća greška kod generalizovanih izohipsi jeste prekomerno detaljisanje linija pa se stiče utisak sitnih formi i težnja za stilizovanim (slobodnim) prikazivanjem bez obzira na kartografski materijal. Najveći stepen generalizacije izohipsi primenjuje se na kartama razmere sitnije od 1 : 1.000.000 na kojima je visinska raščlanjenost reljefa predstavljena hipsometrijskom metodom (metoda boja). Zbog umanjenja, kod prikaza na kartama sitnog razmara i s tim u vezi neophodnog pojednostavljivanja i generalizovanja, one odstupaju više ili manje od svog tačnog položaja. Značajno se razlikuju izohipse na kartama razmara do 1 : 200.000 od izohipsi na kartama sitnijeg razmara. Ta se razlika ponekad i terminološki određuje, pa se egzaktnim izohipsama nazivaju one izohipse koje na svakom delu odgovaraju naznačenoj visinskoj tačnosti.

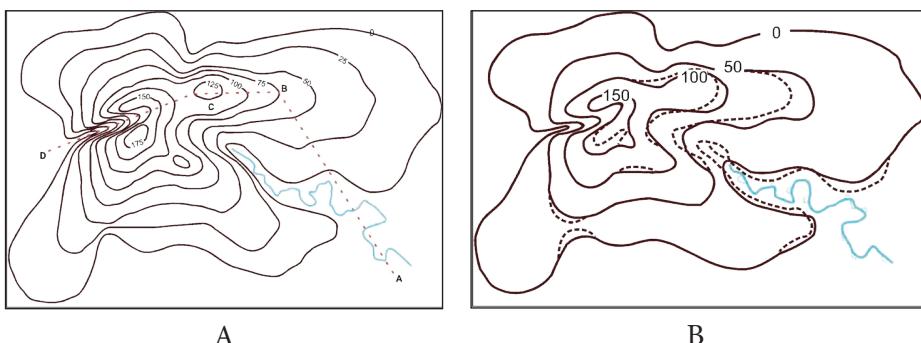
Uvažavanjem geomorfoloških procesa u stvaranju reljefa, prilikom generalizacije izohipsi dolazi do pojave nove krive linije koja se naziva kartografska izohipsa i razlikuje se od topografske izohipse. Razlika je što ista izohipsa na istom terenu promenom ekvidistancije dobija različitu formu bez obzira da li se menja razmer karte. Ona je rezultat topografske izohipse i morfogenetskih zakona u stvaranju reljefa. Funkcija kartografskih izohipsi jeste da svojim izgledom pojačavaju geomorfološke osobine terena.

Pripadnici policije potrebne geoprostorne podatke, u ovom slučaju podatke o reljefu, uglavnom dobijaju sa topografskih karata razmernog niza 1 : 50.000 do 1 : 200.000.⁸ Zbog toga smo prikazali generalisanje izohipsi u razmernom nizu karata od 1 : 25.000 do 1 : 200.000. Geometrijska tačnost izohipsi čije je konstruisanje izvedeno po preciznim kartografskim pravilima i predstavljene u relativnoj krupnoj razmeri omogućavaju korišćenje zemljišta za različite taktičke operacije i primenjivost u kartometriji.

Kao primer generalizacije izohipsi koristili smo geomorfološki oblik prikazan na skici 2 gde označena linija ABCD povezuje različite elemente reljefa: uvalu, ujednačen uspon do kote, sedlo, ponovo uspon i na kraju pad terena koji se završava oštrom usečenom dolinom. Više reljefnih elemenata omogućava jedinicama policije različite taktičke radnje. Ovakav oblik može da se koristi za osmatranje. Kota 175 ima dobru preglednost. Uvala i usečena dolina omogućavaju prikriven prilaz i napuštanje osmatračnice, lako praćenje i prikupljanje podataka o protivniku i kontrolisanje kretanja i dejstva sopstvenih jedinica.

⁸ B. Milojković, *Savremeni geotopografski materijali za potrebe policije – karakteristike i način korišćenja* Bezbrednost, Beograd, god. 49, br. 4/2007, str. 108–139.

Takođe, ovaj geomorfološki oblik u taktičkom postupanju može da koristi za postavljanje zasede ako uvalu ili zasečenu dolinu protivnik koristi za kretanje. U slučaju da ima kartu sitnije razmere od izvorne 1 : 25.000, starešina mora na osnovu generalisanih izohipsi da stvori sliku o izostavljenim elementima reljefa (na osnovu postojećih izohipsi) koji su mu neophodni za realizaciju postavljenog zadatka. Skice 2, 3 i 4 predstavljaju postupak generalisanja izohipsi kod navedenog oblika.

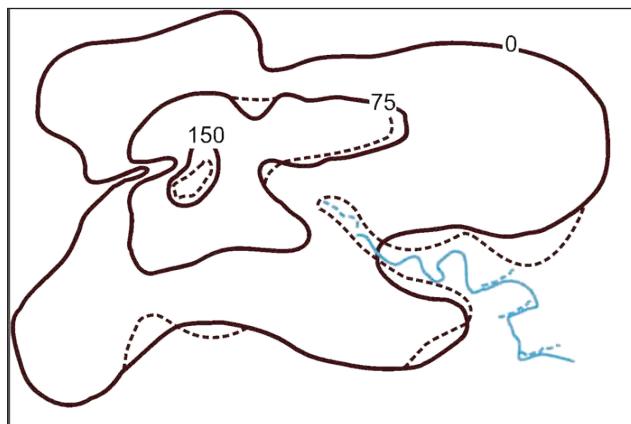

Skica 2: Predstavljanje složenog geomorfološkog oblika izohipsama ekvidistancije 25 m (A) i 50 m (B)

Pri generalizaciji se izostavlja izohipsa od 25 metara. U postupku generalizacije prva (nulta) izohipsa, na mestu gde počinje potok, treba da se skrati, a rastojanje između njenih strana proširi, odnosno, topografska izohipsa zamjenjuje se kartografskom. Skraćivanje i proširivanje predstavljene doline neophodno je da se ne stvari utisak usećenosti doline, koje u prirodi nema.

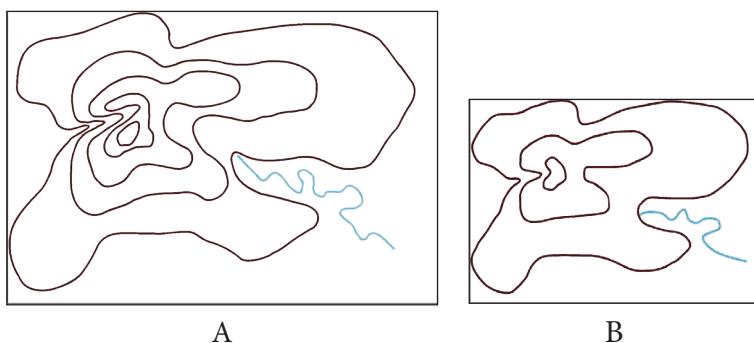
Ako analiziramo sledeći reljefni oblik, uvalu, uočava se da usled izostavljanja izohipse od 25 metara postoji mogućnost da se uvala izgubi, a zbog orientacije i procene zemljišta mora da se prikaže na karti. Njeno očuvanje postiže se proširivanjem 50. izohipse i zamenom topografskom izohipsom. Promenom izgleda 50. izohipse dolazi do promene izgleda ravnomernog uspona do kote 127. Jasno je da ravnomernost uspona mora da se očuva i zbog toga se produžuju 50. i 100. izohipsa (skica 2 B). Redukcijom izohipse od 125 metara izgubila se mogućnost predstavljanja sedla, koje mora da bude predstavljeno na karti jer atmosferski talog koji se sliva iz više smerova ka njemu usmerava se u dva pravca, odnosno obavlja funkciju vododelnice. Izgled sedla može da se postigne sužavanjem izohipse čija je apsolutna visina 100 metara na mestu gde treba da bude sedlo. Daljim kretanjem prema tački D izlazimo na vrh uzvišenja. Izohipsa od 150 metara pokazuje početak strme doline. Uočavamo da su izohipse na osnovnoj karti pravolinijskog oblika i sa oštrim prelomima. Korisnik karte može da zaključi da je teren sastavljen od otpornih stena gde

je izražena vertikalna erozija i gde se formiraju oblici uzanih, a strmih strana. Da bi se sačuvao ovaj reljefni oblik, potrebno je na stranama zbližiti izohipse, a zaoštiti krivine u dolini (skica 3). Ista slika predstavlja primer za generalizaciju izohipsi pri čemu se izostavljaju izohipse od 25, 50, 100, 125 i 175 metara, a izohipsa od 150 dobija novu formu zbog predstavljanja početka doline u pravcu tačke D.

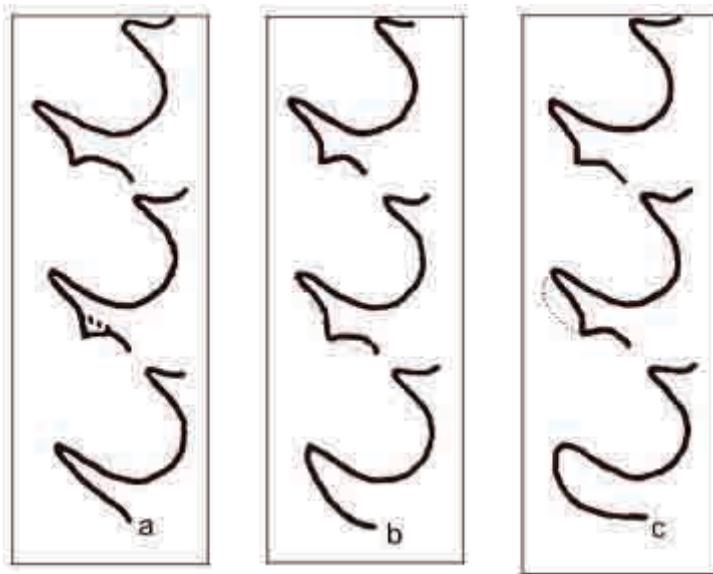

Skica 3: Nove forme generalizovanih izohipsi kod ekvidistancije od 75 m

Na skici 4 predstavljen je isti reljefni oblik u razmeru 1 : 50.000 i 1 : 100.000. Korisnik topografske karte zapaža da su prilikom generalizacije izohipsi osnovne forme terena i karakteristični detalji obavezno predstavljeni sa što većom vernošću i pregledno, čak i u slučajevima kada nisu u razmeru analizirane karte. Suština kod generalisanja izohipsi jeste izostavljanje drugostepenih, a zadržavanje karakterističnih detalja koji su važni za verno predstavljanje zemljišta i namenu karte.

Skica 4: Verno predstavljanje oblika i očuvanje karakterističnih detalja na kartama razmere 1 : 50.000 (A) i 1 : 100.000(B)

Skica 5: *Pravilno i nepravilno generalisanje erozione doline*

Kvalitetno generalisanje izohipsei zavisi od namene i razmera karte, poznavanja terena, razumevanja i pravilne procene geomorfoloških zakonitosti u nastanku reljefa Zemljine površine i njegovih elemenata. Ako kartu krupnog razmera zamenjuje kartom sitnjeg razmera, starešina policije uočava da se kod karata srednjeg i sitnog razmera položaj izohipsei pomera samo na račun izostavljenog detalja na njoj. Ukoliko se ovaj princip ne bi poštovao, dolazilo bi do deformacija osnovnih formi oblika reljefa. Kada se topografska karta, pre izlaska na teren, koristi za topografsku procenu zemljišta u planiranju pripremi, organizaciji i izvođenju policijskih akcija u ruralnom prostoru, neophodno je kartografsko obrazovanje pripadnika policije. Kartografska pismenost zadovoljava posebne ciljeve policijskog obrazovanja u smislu povećanja bezbednosti zaposlenih, povećanje sposobnosti za rešavanje problema, ovladavanje specifičnim metodama i efikasnije upravljanje vremenom⁹. Topografska priprema nije moguća bez topografske karte. Uspešno planiranje podrazumeva siguran rad sa kartom, stalno usavršavanje i neprekidan intelektualni i vremenski zahtevan posao. U ruralnim područjima važno je pravilno proceniti osobine zemljišta kao što su prohodnost, preglednost i zaštitna svojstva. Rečne doline su po pravilu komunikativne, prohodne i pogodne za brojne operativne zadatke. Sledеća skica (5) prikazuje uopštavanje jedne sporedne erozione doline. Svaka dolina uža je u izvorišnom delu i nagnuta prema ušću vodotoka koji je gradi. Genera-

⁹ D. Subošić, *Organizacija i poslovi policije*, Beograd, 2013, str. 117.

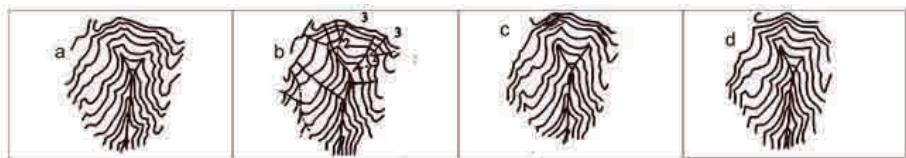
lisana slika treba da sačuva osnovnu formu i karakter doline (5a). Nepravilnim generalisanjem samo jedne strane ove doline ona će dobiti neprirodan izgled. Na skici 5b vidimo da se pogrešnim redukovanjem dolina sužava prema ušću, što je neprirodno, a na skici 5c dolina dobija izdubljenu formu koja ne odgovara stvarnosti. Kod skice 6c uočava se još jedna greška – izohipse koje prikazuju uzvišenje po pravilu treba da imaju ispuštenje u spoljnu stranu, odnosno u smeru pada terena. Vernim predstavljanjem doline i uzvišenja, same izohipse mogu da naznače pad terena. Kod pogrešnog generalisanja, pad možemo da procenimo samo na osnovu rečnih tokova i kota.

Pravilnim iscrtavanjem izohipsi ispunjava se još jedan zahtev, a to je očuvanje saglasnosti određenih reljefnih formi u prostoru kao što su padine, kose, uvale i dr. Skica 6 predstavlja postupak generalisanja jaruge ili male doline na stranama kose. Kao i kod prve skice postupak izmene izohipsi počinje od donje izohipse, a svaka naredna prilagođena je prema prvoj. Narušavanjem ovog pravila može se desiti da se dolina koja se nalazi u donjem delu, nepravilnom redukcijom pojavi pri vrhu kao udubljenje. U brdskom i planinskom zemljištu kose predstavljaju najčešća uzvišenja a rečne doline najbrojnija udubljenja koja su uglavnom osnovni pravci komunikacija. To znači da se procena zemljišta na ovakvima terenima svodi na analizu kosa i rečnih dolina. Prilikom procene kose za izvođenje operacija najčešće se proučavaju granice i pravac protezanja, ispresecanost, nagib i pošumljenost. Navedena generalisana dolina može da posluži za prikriveno kretanje i izbjivanje na vododelnicu.

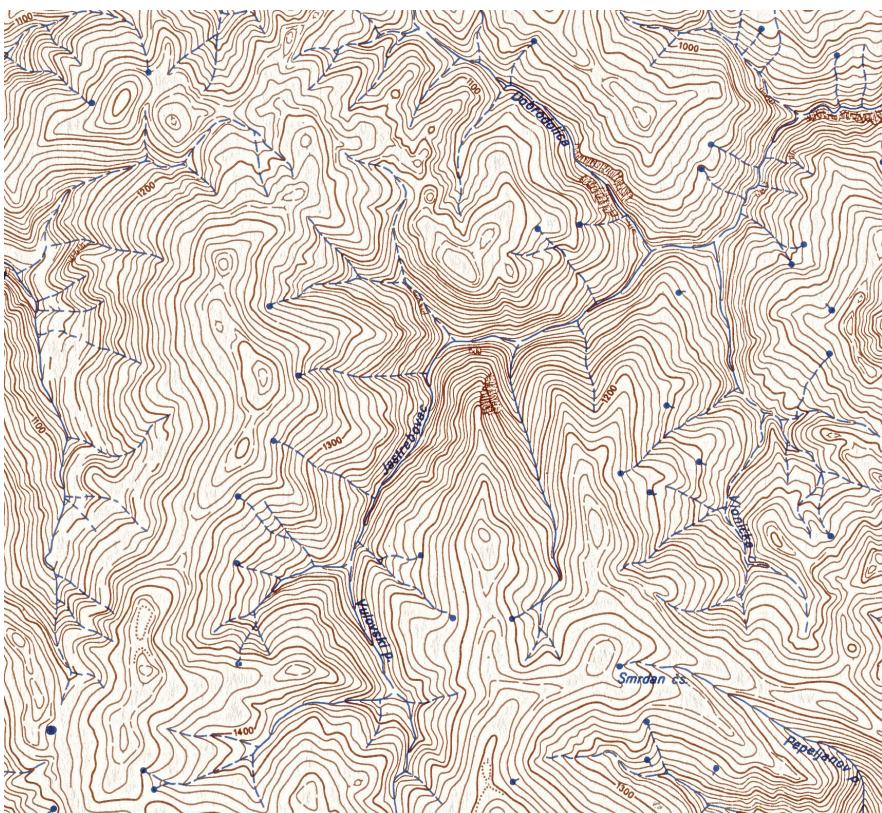

Skica 6: Generalizacija jaruge na stranama kose

Izvorišne čelenke rečnih tokova jesu složeni reljefni oblici koje je teško prikazati izohipsama. Sastoje se iz više manjih levkova različite veličine i značaja. Naredna slika (skica 7) predstavlja postupak generalizacije ovakvih geomorfoloških oblika i kako bi na osnovu ovakvog oblika trebalo stvoriti predstavu o ovoj formi reljefa. Na skici 7b punim linijama predstavljene su jaruge prvog reda, crticama jaruge drugog reda, a tačkicama jaruge trećeg reda. Pravilna generalizacija podrazumeva redukovanje jaruga prvog reda na račun jaruga trećeg reda.

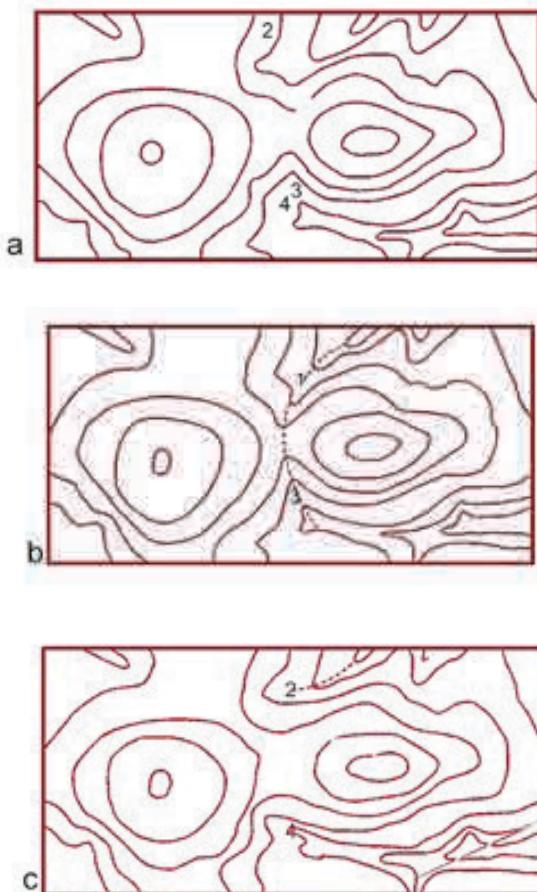
Skica 7: Postupak generalizacije izvorišne čelenke rečnog toka

Skica 8: Usaglašavanje izohipse sa hidrografijom
(isečak TK 50 Sjenica 579-2)

Pravilno predstavljanje dolina reka i potoka zavisi od postupka zatvaranja izohipse. To je primer usaglašavanja izohipse sa hidrografijom (skica 7). Izohipse se sužavaju prema gornjim delovima pritoka, a oštro i zaobljeno zatvaraju u dolinama. Kod generalisanja izohipse uzima sa u obzir da je na prostoru jednog sliva nivo glavne reke niži od nivoa njenih pritoka. Takođe, od veličine reke zavise erozivni proces, intenzitet usecanja i širina doline. Stručnim či-

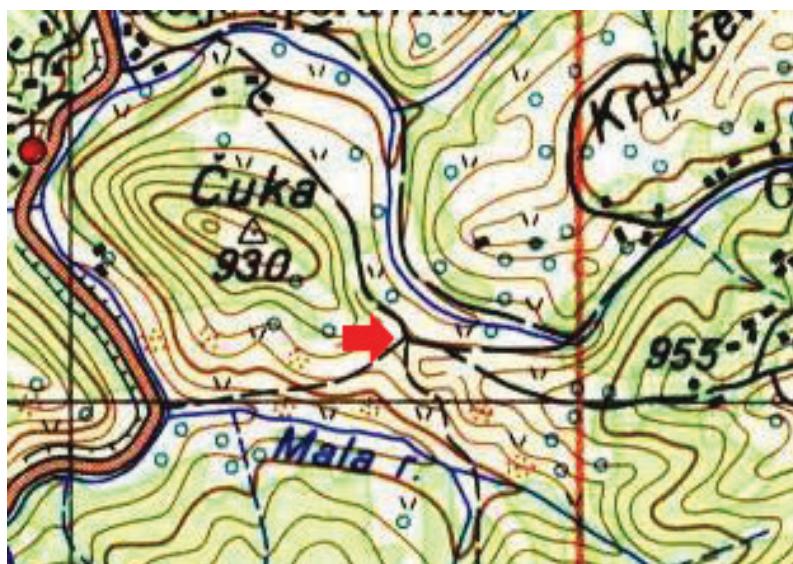
tanjem karte uočava se da se ista izohipsa zatvara bliže ka izvorištu glavne reke nego kod njenih pritoka. Takođe, neophodno je uočiti oblik zatvorene izohipse jer na taj način dočaravamo izgled doline koje su proizvod erozivnog rada vode i čitavog niza modifikujućih faktora. Izgled dolina zavisi od vrste podlage, pada rečnog korita, eroziono-akumulativnih procesa u rečnom koritu i starosti forme. Mlade i male erozione doline, kod kojih je intenzivnije vertikalno usecanje, obično imaju izgled slova V. Kod ovakvih dolina zatvaranje izohipse je pod oštrim uglom, kod žlebastih dolina izohipse se sekut skoro pod pravim uglom, dok kod starih i širokih dolina, kod kojih je vertikalna erozija usporena ili je prestala, a bočna erozija izgradila široku dolinu, izohipse široko ulaze ispod same strane uzvišenja, pa se vraćaju prema ušću, praveći ispučenje kod obale reke.

Skica 9: Pravilna generalizacija vododelnice i sedla

Kod uopštavanja izohipsi, pri predstavljanju određenih oblika reljefa, stalno se imaju u vidu opšti izgled i karakteristične osnovne orografske forme kao što su vododelnice, pravci pružanja grebena, položaj dolina i dr. U planinskom području venci i vrhovi otežavaju komunikaciju, kretanje i izvođenje planiranih zadataka. Komunikacije su najčešće moguće preko prevoja ili sedla. Sedla su uglavnom prolazi značajnije propusne moći. U taktičkom smislu su bitni za sopstvene jedinice ali i za protivnika. Male snage mogu na prevoju da brane ili zatvaraju taktičko-operativni pravac. Vododelnice kao markantni i lako uočljivi oblici određeni su u osnovi, položajem sedla. Kod generalisanja dolina ili jaruga koje se nalaze na suprotnim stranama vododelnice, treba očuvati položaj njihovih izvorišta koja obeležavaju i položaj sedla. Na skici 9 prikazani su vododelnica i sedlo. Pravilna generalizacija podrazumeva generalisanje dolina 2 i 4 kako je predstavljeno na skici 9 b. Ako bi se postupak sproveo kao na skici 9 v došlo bi do deformacije sedla, a vododelnica bi bila manje uočljiva.

Studenti Kriminalističko-poličke akademije, u okviru terenske obuke na Goču, obučavaju se za realizaciju topografsko taktičkih zadataka neophodnih za obavljanje poslova jedinica policije. Sintezu sprovedene obuke i primenu usvojenih znanja u toku obuke predstavlja topografski marš sa taktičkim radnjama kao što su pregled geoprostora, osmatranje, zasedna dejstva, pretres terena, upad u objekat i dr. Prevoj i sedlo između kote 955 i Čuke (930) koriste se za postavljanje zasede i blokadna dejstva na obuci studenata (skica 10).

Skica 10: Isečak TK 50 Kraljevo 530 – 4 Postavljanje zasede na sedlu
(strelica označava mesto zasede)

U predstavljanju i generalisanju reljefa predstavljenog izohipsama pomeranje izohipsi moguće je samo koliko je potrebno da se uspostavi geomorfološka veza koja može da nestane izostavljanjem određenih izohipsi.

Na kartama razmara 1 : 200.000 kao osnova za predstavljanje reljefa koristi se karta 1 : 100.000. Na kartama 1 : 25.000, 1 : 50.000 i 1 : 100.000 predstavljeni reljef koristi se za rad na terenu, a kod karata 1 : 200.000 može da se koristi uglavnom za kabinetski rad, što u praktičnom smislu sa vojnog i policijskog aspekta znači da treba preći sa reljefa koji je korišćen za rešavanje različitih taktičkih zadataka na reljef koji omogućava donošenje operativnih zaključaka¹⁰. Na ovakvim kartama predstavljeni su elementi reljefa koji daju karakterističan izgled određenom prostoru i imaju operativni značaj zavisno od namene karte. Prilikom iscrtavanja izohipsi na kartama 1 : 200.000 mora dobro da se poznaje reljef oblasti koji se generališe. Takođe, detaljno mora da se izuči reljef izvorne karte na osnovu koje se generališe reljef. Analizom osnovne karte donose se zaključci o načinu prikazivanja strana dolina, grebena, podnožja i dr. Biraju se detalji koje treba naglasiti. Sa osnovne karte se izdvajaju izohipse koje se ucrtavaju na kartu 1 : 200.000. Izdvajaju se kote koje predstavljaju najviše tačke i one koje predstavljaju najniže delove. Naročito se izdvajaju tačke koje predstavljaju oblast kao celinu. Na osnovnoj karti se označavaju oblici reljefa koji se redukuju i oblici koji ostaju. Pri tome, uvek se vodi računa da se generališe čitava oblast, a ne samo delovi. Kao što topograf prilikom premeravanja unosi niz karakterističnih tačaka, tako se na osnovu postojeće karte predstavlja (stvara) teren, iznova uzimajući u obzir razmer karte. To znači da se samo kroz pravilno izučavanje karte i njenog sadržaja, kao i poznavanje načina kartografskog izražavanja i sastavljanja karte, ona može uspešno koristiti u rešavanju zadataka.

Izohipse, kao jednu od metoda za predstavljanje reljefa na topografskim kartama, ne možemo shvatiti samo kao geometrijske linije koje povezuju tačke istih apsolutnih visina već i kao linije grafičkog prikaza oblika reljefa. U nameri da se kroz generalizaciju izohipsi što vernije prikažu oblici reljefa, neophodna su delimična pomeranja od njihovog geometrijski tačnog položaja. Pomeranja se povećavaju sa povećanjem prostora koji se predstavlja. Kod krupnorazmernih karata odstupanja izohipsi od tačnog položaja prilikom generalizacije određuju se uputstvima i zadatim vrednostima. Kod topografske procene zemljišta i pripreme odgovarajućih grafičkih dokumenata policije na osnovu topografskih karata, treba uzeti u obzir stepen geometrijskih odstupanja izohipsi od njihovog stvarnog položaja. Provera tematske tačnosti karte najbolja je na terenu. Posebno kod TK 25 vrše se detaljne terenske korekcije na dopuni i proveri sadržaja. Zbog toga ova karta i ima najveću tematsku i geometrijsku tačnost. Sa generalizacijom sadržaja na TK 50, TK 100, a posebno TK 200 treba očekivati smanjenje tematske i geometrijske tačnosti.

10 B. Milojković, *Policijska topografija*, Beograd, 2013, str. 289–296.

Suština generalisanja izohipsi ne sastoji se samo u uprošćavanju linija već i prikaza reljefnih oblika, ali se pored lake uočljivosti reljefnih oblika mora zapažati i njihova prostorna i genetska povezanost. Dobijene izohipse treba da predstavljaju topografske odnose na lako čitljiv i harmoničan način uklapajući se sa drugim elementima karte. Upotrebljena vrednost generalisanih izohipsi zavisi od razmere, godine kada je rađena karta i opšteg kvaliteta karte (geografska vernost, geometrijska tačnost, preglednost i kvalitet izrade)¹¹.

Zaključak

Kao kartografski izraz izohipse su se pojavile pre 400 godina, a njihova značajna primena u svetskoj kartografiji traje više od 100 godina. Predstavljanje reljefa metodom izohipsi kod topografskih karata ima temeljni značaj. Ovde se traži velika tačnost ne samo reljefa već i ostalih elemenata, zbog određivanja prostornog položaja i kartometrijskih izračunavanja. Zbog toga generalisanje izohipsi treba da predstavlja precizna i pažljiva uopštavanja konturnih linija izohipsi i njihova postupna pomeranja u cilju dobijanja potrebnih kvaliteta topografskih karata. Poznavanje svih navedenih postupaka u funkciji je pravilnog čitanja karte i procene zemljišta sa karte. Reljef pripada osobinama zemljišta koje imaju veliki uticaj na pripremu, organizaciju i izvršenje policijskih zadataka. Procena zemljišta podrazumeva sagledavanje njegovih opštih i taktičkih karakteristika kao i umešnost korišćenja njegovih osobina. Sagledavanje kvantitativnih i kvalitativnih osobina zemljišta sa topografske karte klasičan je način procene i predstavlja dugotrajan i ozbiljan posao, čiji rezultati isključivo zavise od iskustva i znanja o topografskoj karti i njenoj primeni. Policijske jedinice posebne namene na terenu izvršavaju brojne redovne, vanredne i posebne bezbednosne poslove. Najveći deo sadržaja policijske taklike praktično se realizuje u geoprostornim uslovima. Ovde treba izdvojiti orientaciju, osmatranje, maskiranje, kretanje, borbu u susretu, napad, odbranu, izviđanje, borbeno patroliranje, marševanje, zasedu, blokadu, pretres zemljišta, borbu protiv diverzantsko-terorističkih grupa i dr. Pažljivo proučavanje zemljišta i dobro poznavanje načina predstavljanja na karti od strane starešina jedinica policije, prepostavlja da će biti vešto korišćeno, što će u velikoj meri uticati na uspešno izvršenje postavljenog zadatka. Sa osobinama zemljišta, zavisno od zadatka, treba usaglasiti meteorološke i druge uslove na terenu koji mogu promeniti prohodnost i preglednost zemljišta. Procena zemljišta uvek prethodi planiranju ili donošenju odluke intervencije jedinica policije. Karakteristike zemljišta utiču na kvalitet i efikasnost izvršenja postavljenog zadatka. Takođe,

11 M. Borisov, Izražajne odlike topografskih karata, *Glasnik Srpskog geografskog društva*, sveska XCL, br. 3/2011, str. 139–145.

osobine zemljišta mogu bitno da utiču na način dejstva, zadatke jedinica, organizaciju obezbeđenja, sadejstva, osiguranja i komandovanja.

Analiza zemljišta danas se vrši i na osnovu elektronske karte i odgovarajućeg GIS softvera. Geoinformaciona podrška kod analize zemljišta ubrzava i pojednostavljuje postupak kojim se dobijaju rezultati odgovarajuće tačnosti i preglednosti. Analogne topografske karte sve više ustupaju mesto digitalnim topografskim kartama i drugim savremenim geotopografskim materijalima, ali pouzdanost i autonomnost rada sa analognom topografskom kartom čine tu kartu nezamenljivom.

Literatura

1. Borisov, M; Izražajne odlike topografskih karata, *Glasnik Srpskog geografskog društva*, sveska XCL, br. 3/2011 Beograd.
2. Filipović, I; Milojković, B; *Osnovi kartografije sa topografijom*, Prirodno-matematički fakultet u Nišu, Niš, 2010.
3. Ikonović, V; Karta: Geoprostorna paradigma, *Glasnik Srpskog geografskog društva*, sv. LXXXVI, br. 2/2006, Beograd.
4. Mackaness, W. A; Ruas, A; Sarjakoski, L. T; *Generalisation of Geographic Information: Cartographic Information: Cartographic Modelling and Applications*, Elsevier, Amsterdam, 2007.
5. Miladinović, S; *Morfogenetska evolucija i geotopografske odlike reljefa Smederevskog Podunavlja i Pomoravlja*, Smederevo, 2013.
6. Milojković, B; *Savremeni geotopografski materijali za potrebe policije, karakteristike i način korišćenja*, Bezbednost, god. 49, br 4/2007, Beograd.
7. Milojković, B; *Policijska topografija*, Kriminalističko-policijска akademija, Beograd, 2013.
8. Pavišić, N; *Osnovi kartografije*, Obod, Cetinje, 1976.
9. Peterca, M; Radošević, N; Milisavljević, S; Racetin, F; *Kartografija*, Vojnogeografski institut, Beograd, 1974.
10. Subošić, D; *Organizacija i poslovi policije*, drugo izmenjeno i dopunjeno izdanje, Kriminalističko-policijска akademija, Beograd, 2013.
11. Tutić, D; Lapaine, M; *Kartografska generalizacija linija sa svojstvom čuvanja površine*, Geodetski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2009.

DETECTION OF DETAILS IN TOPOGRAPHY OF GENERALIZED CONTOUR LINES AS A CONDITION OF POLICE OFFICERS' COMPETENCE TO ASSESS AND USE TERRAIN

Slobodan Miladinović

Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

Abstract: The successful use and application of maps precedes cartographic literacy. Cartographic literacy involves knowledge of cartographic method and its application in the process of using geographical maps. If we look at the map as a result of the cartographic survey of the Earth's surface, as represented by the language of cartography, then cartographic literacy is a way of exploring reality. In this paper we go through the process of generalization of the contour line, which is much more complex than other elements of map generalization, presented with all the character of the terrain geomorphological characteristics. The process is divided into several stages; equidistance changes, connecting the small details into larger forms and extracting characteristic details of the terrain and eventually a reduction of trivial, less important details. Spotting geomorphological forms on the map from the police and the security aspect is the assessment of land, from a map, respectively exploring its properties. The execution of police job and tasks, units of general and special purpose often largely depend on the evaluation of soil characteristics whose properties cannot be changed, and substantially affect the realization of the set goals. Contour line generalization enables a review of quantitative and qualitative characteristics of terrain from tactical aspects of the evaluation and treatment of which mostly depends success in the execution of the task.

Keywords: cartography, map, relief, contour lines, contour line generalization.

Originalni naučni rad

Primljen: 4. 11. 2016.

Revidirana verzija: 6. 2. 2017.

Prihvaćen: 9. 2. 2017.

UDK: 371.275:[378.6:351.74(497.11)]

doi: 10.5937/nabepo22-12301

TREND OF CHANGES OF STUDENT RESULTS AT THE ACADEMY OF CRIMINALISTIC AND POLICE STUDIES ENTRANCE EXAM¹

**Radivoje Janković
Nenad Koropanovski**

Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

Abstract: The aim of the research was to determine the trends of changes on the Academy of Criminalistic and Police Studies (ACPS) entrance exam. Furthermore, the paper is to find whether there are any differences between the sexes in the terms of the results of the entrance exam. 1.576 examinees participated in the research (621 female and 955 male), all of which entered the ACPS as the students of basic and vocational studies. The paper analyses their scores in all components of the exam: High School Achievements (HSA), General Knowledge Test (GKT), Serbian Language and Literature Test (SLLT), the Level of Basic Motoric Abilities development (BMA) and the overall number of points achieved on the test. The results were firstly analysed by applying the basic descriptive statistics procedure, which determined the equation of trend of changes and R-squared values. The existence of the general variability differences between groups was determined by using MANOVA, while for the determination of partial differences between pairs of variables the Bonferroni test was used. The

¹ This paper is the result of the research on project: "Management of police organization in preventing and mitigating threats to security in the Republic of Serbia", which is financed and carried out by the Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade – the cycle of scientific projects 2015–2019.

positive changes trend for both sexes in HSA and the negative one in SLLT were demonstrated. In females, a positive trend in BMA and a negative GKT trend were observed. However, an opposite effect was detected in males. Nevertheless, despite the different trends in individual tests, the overall number of points achieved on the entrance exam demonstrated a positive trend of changes in both populations. MANOVA results showed that the females had statistically better results in HSA, SLLT and BMA variables, but worse results in GKT. The overall result on the entrance examination taken into account, the females had statistically better scores by 3.31%.

Keywords: police, selection, entrance examination, trend of changes.

Introduction

Selection and education are linked processes which bear the aim of securing competent staff,² since better educated police academy graduates will likely make an impact on the job performance as future police officers.³ In other words, education is a prerequisite of efficient police work hence it has to begin with a quality candidate selection process.⁴ Because of this, the police candidates are obligated to fulfil predetermined conditions. In the further process of selection, their achievements in the tests are assessed, and the most qualified candidates are chosen.⁵ Moreover, the aim of the selection models is to eliminate the candidates whose characteristics or abilities are not acceptable for police work.⁶ Exactly because of such importance selection and education

2 B. Sanders, Maybe there's no such thing as a "good cop": Organizational challenges in selecting quality officers, *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, vol. 26, no. 2/2003, Bingley, pp. 313–328.

3 A. Chappell, Police academy training: comparing across curricula, *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, vol. 31, no. 1/2008, Bingley, pp. 36–56.

4 M. Dopsaj; M. Blagojević; G. Vučković, Normativno-selektivni kriterijum za procenu bazično motoričkog statusa kandidata za prijem na studije Kriminalističko-policajске akademije u Beogradu, *Bezbednost*, vol. 49, no. 4/2007, Beograd, pp. 166–183.

5 G. A. Anderson; D. Plecas; T. Segger, Police officer physical ability testing: Re-validation a selection criterion, *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, vol. 24, no. 1/2001, Bingley, pp. 8–31. S. Annell; P. Lindfors; M. Sverke, Police selection – implications during training and early career, *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, vol. 38, 2/2015, Bingley, pp. 221–238.

6 E. Metchik, An analysis of the „Screening out“ model of police officer selection, *Police Quarterly*, vol. 2, no. 1/1999, pp. 79–95. K. A. Lonsway, Tearing down the wall: Problems with consistency, validity, and adverse impact of physical agility testing in police selection, *Police Quarterly*, vol. 6, no. 3/2003, London, pp. 237–277.

have on the one hand, and the development, results monitoring and the possibility of correlating those with work efficiency have on the other, these are highly significant subject matters of all police organisations over the world.⁷ Although there are differences between selection models, weighted average and the police work types, the research so far has shown that the majority of the selection models usually consist of health check, cognitive abilities and personality testing, as well as the candidates' physical abilities check.⁸

The highest educational level for gaining the academic police officer vocation in the Republic of Serbia is through education at the Academy of Criminalistic and Police Studies (ACPS). Since the foundation of the ACPS in 2006, the entrance examination process has been modified. Only the High School Achievements remained equally valued and its share has always been 40% of the hypothetical maximum of points. Until 2012, the graded tests (e.g. geography, history, psychological test) have been changed as well as the physical ability and the psychological test thresholds. Since 2012, elimination check has been applied, which deals with whether a candidate fulfils the conditions regarding morphological features, namely adequate biological and psychological health. After this, the candidates are selected through a four-modelled system graded by points. The grade system comprises of High School Achievements (HSA), carrying a maximum of 40 points, and the tests in: General Knowledge (GKT), Serbian Language and Literature Test (SLLT), Basic Motoric Abilities (BMA). On each of the tests, the candidate may achieve a maximum of 20 points, which makes a potential maximum of 100 points.⁹

Earlier researches determined that, when compared to the policewomen, the policemen demonstrate more developed BMA.¹⁰ Because of this it is important for the selection criteria to be adjusted to the differences in sex in order to avoid discrimination.¹¹ This is the reason for different norms for men and women at the ACPS in terms of entrance exam test results. The score of every candidate is assessed based on their positioning regarding the young and healthy population of both sexes in the Republic of Serbia. The overall

7 V. Lord, Swedish police selection and training: issues from a comparative perspective, *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, vol. 21, no. 2/1998, Bingley, pp. 280–292.

8 S. Annell; P. Lindfors; M. Sverke, *Opus citatum*, pp. 221–238.

9 R. Janković, et al, Academy of criminalistic and police studies candidates' basic-motor skills in function of successful enter exam for basic academic studies, in: *International Scientific Conference: Effects of Physical Activity Application to Anthropological Status With Children, Youth and Adults – Thematic conference proceedings of international significance*, Faculty of Sport and Physical Education, Belgrade, Decembre 2013, pp. 316–322.

10 S. G. Anderson; D. Plecas, Predicting shooting scores from physical performance data, *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, vol. 23, no. 4/2000, Bingley, pp. 525–537. M. Strating, et al, A job-related fitness test for the Dutch police, *Occupational Medicine*, vol. 60, no. 4/2010, Oxford, pp. 255–260.

11 K. A. Lonsway, *Opus citatum*, pp. 237–277.

number of points on the BMA part of the examination is determined as a total score of each of the 7 tests,¹² which are adjusted by the factor coefficient compared to the overall observed population.¹³ In this way the level of physical fitness is generalized.¹⁴

According to White's research¹⁵ it was determined that writing and communication are two important skills that are prerequisites for good policing. Reading level is typically related to writing and communications abilities. Bearing these facts in mind, the achieved level of knowledge and official language skills assessed through the SLTT represents an important component thereby increasing its relevance to the recruitment, selection, and training processes. Police officers' job is predominantly linked to solving problems generated by people in a social community. A wide spectrum of knowledge regarding social affairs, their causes and consequences poses a significant basis for successful complex problem solving. Furthermore, the ability of making connections, divergent thinking, being creative and fast problem solving, known as fluid intelligence, is developed more rapidly if the level of already accumulated knowledge is higher.¹⁶ Because of the above mentioned, a higher level of knowledge demonstrated on GKT represents a better starting point for the final product at the end of the educational process.

An adequate selection of candidates at the beginning of the educational process and a well-planned educational program can lead to the desired output.¹⁷ It is also highly important for the whole system to be monitored and controlled so the potential flaws could be removed and, by doing so, the whole process of selection and education would be constantly enhanced.¹⁸ The goal of this paper is to determine the trends in changes of high school achievements, general knowledge test results and Serbian language skills, as well as

12 N. Koropanovski; R. Dimitrijević; R. Janković, Trend of changes in motor abilities initial level in the male students of the Academy of Criminalistic and Police Studies, in: *International Scientific Conference "Archibald Reiss Days"*, Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade, 2016, pp. 136–143.

13 M. Dopsaj; M. Blagojević; G. Vučković, *Opus citatum*, pp. 166–183.

14 R. Janković; R. Dimitrijević, Stanje i mogućnosti unapređenja načina procene motoričkih sposobnosti u sistemu Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije, *Kultura polisa*, vol. 9, no. 1/2012, Novi Sad, pp. 419–435.

15 M. White, Identifying Good Cops Early Predicting Recruit Performance in the Academy, *Police Quarterly*, vol. 11, no. 1/2008, London, pp. 27–49.

16 M. Batey; A. Furnham; X. Saifullina, Intelligence, general knowledge and personality as predictors of creativity, *Learning and Individual Differences*, vol. 20, no. 5/2010, Amsterdam, pp. 532–535. H. Rindermann; C. Flores-Mendoza; M. Mansur-Alves, Reciprocal effects between fluid and crystallized intelligence and their dependence on parents' socio-economic status and education, *Learning and Individual Differences*, vol. 20, no. 5/2010, Amsterdam, pp. 544–548.

17 M. Birzer; D. Craig, Gender differences in police physical ability test performance, *American Journal of Police*, vol. 15, no. 2/1996, Bingley, pp. 93–108.

18 A. Chappell, *Opus citatum*, pp. 36–56.

the level of development of basic motoric abilities. Furthermore, the research is to determine whether in the selection model of the entrance exam at the ACPS there are differences between females and males in terms of the results achieved regarding all components of the entrance exam.

1. Methods

Examinees sample

1.576 examinees participated in the research, 39.4% (621) of which were female and 60.6% (955) male. All candidates went through the process of selection and they enrolled the first year of the ACPS as the students of either basic academic or vocational studies. In the medical examination, body height (BH) and body weight (BW) were measured as some of the selection criteria. For the needs of analysis of their success, sub-specimens were formed regarding their sex and the year of entering the ACPS, as shown in Table 1.

Table 1. *The number of students, basic morphological characteristics and their proportional representation regarding their sex in the period between 2012 and 2015*

	2012	2013	2014	2015
N	156	165	174	128
%	37.2	39.2	41.9	41.1
BH (cm)	1.70±0.05	1.69±0.04	1.70±0.05	1.69±0.05
BW (kg)	61.28±6.79	61.42±6.25	60.96±6.21	60.10±5.82
BMI (kg/m ²)	21.15±1.67	21.24±1.70	21.21±1.69	20.97±1.44
Women				
N	263	258	241	191
%	62.8	60.2	58.1	59.9
BH (cm)	1.81±0.06	1.82±0.06	1.81±0.06	1.82±0.07
BW (kg)	77.89±8.54	78.84±7.90	78.89±8.61	78.37±8.03
BMI (kg/m ²)	23.53±1.71	23.69±1.80	23.86±1.88	23.62±1.64
Men				

2. Methods of measurement

The research included all components of the entrance examination based on which the selection of candidates is made and whose results made entering the ACPS possible, which include:

1) High School Achievements (HSA). The number of points is calculated by adding the average marks at the end of the first, second, third and fourth grade of high school and then multiplied by two. The minimum could be 16 and the maximum 40 (<http://www.kpa.edu.rs/cms/data/upis/informator-2013.pdf>).

2) General Knowledge Test (GKT) provides for the candidate to get between 0 and 20 points. The testing is done with the use of information technology, and the test consists of a number of questions from different fields of human knowledge. The answers depict general education and awareness gained during the process of formal and non-formal education (<http://www.kpa.edu.rs/cms/data/upis/informator-2013.pdf>).

3) Serbian Language and Literature Test is evaluated at the scale ranging from 0 to 20 points. The testing is done with the use of information technology using a battery of tests reviewed by the Faculty of Philology, University of Belgrade (<http://www.kpa.edu.rs/cms/data/upis/informator-2013.pdf>).

4) The achievements in the Basic Motoric Abilities Assessment Test (BMA). General level of physical abilities is calculated with 7 basic motoric abilities tests using standardized methods. Thus calculated score ranges from 0 to 20 points. BMA is the eliminating test since the candidates with a score lower than 4 points do not fulfil the criteria for entering the ACPS.¹⁹

5) The total of points is calculated by adding all scores of all components of the entrance exam.

3. Statistical methods

The results were analysed by using basic descriptive statistical procedure. Central tendency measurements, minimal and maximal values and symmetrical distribution of the results were determined. Based on the average values, the equation of trend of change and R-squared are determined. The existence of the general variability differences between groups was determined by using MANOVA, while for the determination of partial differences between pairs of variables Bonferroni test was used. Statistical significance was defined at the

¹⁹ R. Janković; R. Dimitrijević, *Opus citatum*, pp. 419–435.

TREND OF CHANGES OF STUDENT RESULTS...

level of $p < 0.05$.²⁰ For all statistical analyses software program IBM SPSS Statistics 22, ID: 729327 (premium faculty pack) was used.

4. Results

Table 2 shows the basic descriptive indicators of all components of the entrance exam at the ACPS achieved in the period between 2012 and 2015 for male and female candidates respectively.

Table 2. *Basic descriptive indicators of the components of the entrance exam for all male and female candidates*

		Mean	SD	Min.	Max.	Skew.	Kurt.
HSA	Women	35.05	3.77	20.52	40	-0.926	0.683
SLLT		13.69	2.70	3	20	-0.177	-0.072
GKT		12.39	3.03	3.5	20	-0.085	-0.359
BMA		12.19	2.95	4.17	20	0.075	-0.265
Total		73.33	7.45	42.18	94.24	-0.228	0.914
HSA	Men	33.23	4.24	18.30	40	-0.418	-0.394
SLLT		12.90	2.81	4	19	-0.436	0.097
GKT		13.14	2.80	5.5	19.5	-0.172	-0.506
BMA		11.72	3.24	4.02	20	-0.049	-0.191
Total		70.98	7.55	37.67	93	-0.492	1.118

Table 3 shows the average values and standard deviation for male and female candidates at all components of the entrance exam regarding the year of entering.

²⁰ J. Hair, et al, *Multivariate Data Analysis*, New Jersey, 1998.

Table 3. Average values and standard deviation of number of points at all variables of the entrance exam for all male and female candidates regarding the year of entering

	2012		2013		2014		2015		
	Mean	SD	Mean	SD	Mean	SD	Mean	SD	
HSA	Women	34.56	4.19	35.40	3.67	34.93	3.86	35.37	3.17
SLLT		13.52	2.78	14.48	2.67	13.61	2.59	13.01	2.58
GKT		12.28	3.37	12.82	2.79	12.50	2.99	11.83	2.92
BMA		11.36	3.06	12.74	2.88	11.89	2.76	12.94	2.90
Total		71.72	8.53	75.44	7.19	72.92	7.02	73.16	6.32
HSA	Men	32.53	4.46	33.58	4.10	33.26	4.04	33.73	4.27
SLLT		12.74	2.84	13.87	2.56	12.41	2.80	12.47	2.79
GKT		12.85	3.05	13.31	2.63	13.20	2.58	13.25	2.92
BMA		11.77	2.95	12.26	3.19	11.24	3.35	11.52	3.28
Total		69.89	7.62	73.02	5.86	70.12	7.04	70.98	7.73

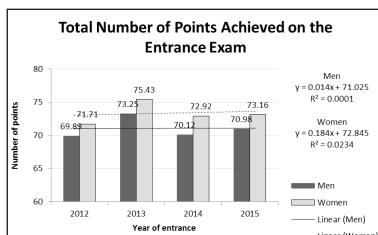

Figure 1. Trend of changes of the total number of points achieved at the entrance exam to the ACPS between 2012 and 2015 for men and women

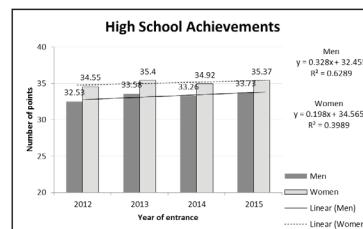

Figure 2. Trend of changes of the high school achievements between 2012 and 2015 for men and women

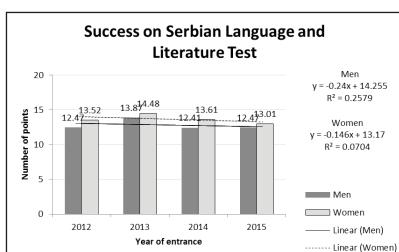

Figure 3. Trend of changes of the success on the Serbian Language and Literature Test between 2012 and 2015 for men and women

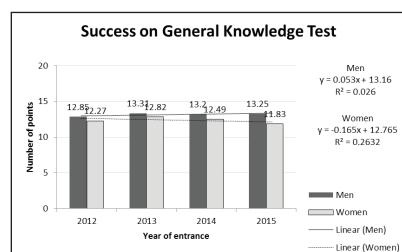

Figure 4. Trend of changes of the success on the General Knowledge Test between 2012 and 2015 for men and women

TREND OF CHANGES OF STUDENT RESULTS...

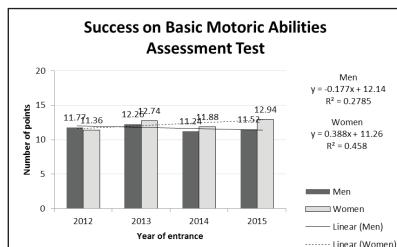

Figure 5. Trend of changes of the success on the Basic Motoric Abilities Assessment Test between 2012 and 2015 for men and women

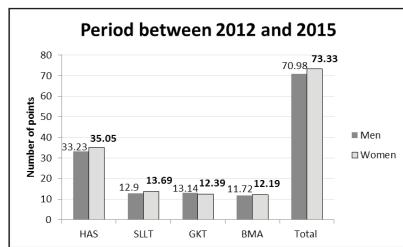

Figure 6. Graphic presentation of differences of the components of the entrance exam between men and women.

The differences between all the candidates (621 women and 955 men) who entered the ACPS in the period from 2012 to 2015 were analysed using MANOVA. It was determined that that on a general level in Wilks Lambda's value of 0.910, there is a statistically significant difference between the sexes ($F = 38.080$, $p < 0.05$). Women achieved 1.82 points higher result on HSA ($F = 74.951$, $p < 0.05$), 0.79 points more on SLTT ($F = 30.639$, $p < 0.05$), 0.47 points more on BMA assessment ($F = 9.329$, $p = 0.002$), while their results were lower by 0.71 points on GKT ($F = 25.102$, $p < 0.05$). Moreover, women scored 2.35 points more in total number of points ($F = 17.025$, $p < 0.05$).

Further analysis revealed differences in success at the entrance exam between men and women regarding the year of entrance the ACPS. Using Bonferroni test statistically significant difference was determined in HSA and the total number of points during the observed period. In SLTT significant difference was found from 2012 to 2014. During the first two years there were no differences between men and women in GAK and BMA. However, for these two variables statistically significant difference was found in 2013 and 2014. The differences in results and statistical significance are shown on Table 4

Table 4. Differences between men and women in success in individual components at the entrance exam between 2012 and 2015

	2012			2013			2014			2015		
	aps.	rel.	p	aps.	rel.	p	aps.	rel.	p	aps.	rel.	p
HSA	2.03	6.24	<0.05	1.82	5.42	<0.05	1.67	5.02	<0.05	1.64	4.86	<0.05
SLLT	0.78	6.12	0.006	0.61	4.40	0.020	1.2	9.67	<0.05	0.54	4.33	0.070
GKT	-0.57	-4.44	0.076	-0.49	-3.68	0.068	-0.7	-5.30	0.011	-1.42	-10.72	<0.05
BMA	-0.41	-3.48	0.223	0.48	3.92	0.124	0.65	5.78	0.032	1.42	12.33	<0.05
Total	1.83	2.62	0.017	2.42	3.31	<0.05	2.8	3.99	<0.05	2.18	3.07	0.006

5. Discussion

The MANOVA results demonstrated that generally there is a statistically significant difference between all men and women who entered the ACPS in the period from 2012 to 2015. It was determined that women achieved 5.48%, 6.12% and 4.01% statistically better results for HSA, SLLT and BMA variables, respectively. Their results were 5.71% lower than men's on GKT. However, when total entrance exam results are taken into account, women achieved 3.31% statistically better score within this period (Figure 6). In further analysis which was to determine the differences in entrance examination success for each individual generation, it is noticeable that every year women had statistically significant better HSA and the total number of points. They also achieved better results in SLLT in the period between 2012 and 2014, while in 2015 the difference was close to the level of statistical significance ($p = 0.070$). BMA results, namely the score in points, did not show statistically significant variation in the first observed two generations. However, in 2014 and 2015, women had statistically significantly higher number of points compared to men (Table 4).

Better High School Achievements demonstrated by women had been expected when earlier researches were considered. It has been determined that girls in Serbia have better marks both in lower and higher grades of school, and the reason for that may be their higher sensibility and sense of responsibility.²¹ However, an opposite effect had been observed regarding GKT. The men demonstrated statistically significantly better results in the last two observed generations and in the total sample. Since women achieve better results in HSA and SLLT, the reason for their less superior GKT results could be the structure of questions which potentially refer to male candidates' field of interest (e.g. sport). Furthermore, for BMA and SLLT the fields that require preparation have been defined, while GKT has been structured to a lesser degree, hence the difference in preparation for this field. Moreover, as Šarčević and Vasić²² defined, a school grade should reflect a level and quality of institutional education within a community (which is a precondition for the community's development) and individually gained knowledge (an indicator of personal development). Along with this, it would seem realistic that the individuals with better school achievements should achieve better results in all the tests. However, a school grade in the national educational system is based largely on the teacher's individual assessment, and not on objective indicators, which

21 A. Troglić; D. Šarčević; A. Vasić, Pol, školski uspeh i motivacija za školsko učenje, *Pedagoška stvarnost*, vol. 59, no. 2/2013, Novi Sad, pp. 332–349. D. Šarčević; A. Vasić, Sociodemografski i psihološki korelati školskog uspeha, *Primjena psihologije*, vol. 7, no. 3/2014, Novi Sad, pp. 401–427.

22 D. Šarčević; A. Vasić, *Opus citatum*, pp. 401–427.

could also, to some extent, explain the difference between HSA and SLLT results on the one hand, and GKT results on the other.

The research so far that dealt with trends of changes of BMA at the entrance exam in the period between 2011 and 2014 determined a negative trend of all analysed physical abilities tests²³ in men. On the other hand, women displayed a positive trend of changes at four out of seven Physical Abilities tests.²⁴ The found trend of changes of individual BMA test has an impact on the total number of points, hence the statistically significantly better results of women in the last two observed generations was expected. Furthermore, the number of female candidates entering the ACPS as tuition-free students has not been limited since 2014 (previously the maximum number was 30), which could also be the reason of better BMA results. Apart from that, every year a higher percentage of women apply for the ACPS (33.87%, 34.75%, 37.32% and 27.28%, respectively) and the competition (and better potential preparation for the entrance examination with it) might influence the more superior results.

Different study programs are realized at the ACPS within which the students gain practical knowledge and the skills necessary for doing police work. Although different in content and methods, the goal of the programs is mutual – obtaining necessary practical knowledge and skills which will enable professional competence. For the students of the ACPS to handle the programs efficiently, it is desirable to separate those with adequate psychophysical characteristics.²⁵ However, the selection of candidates with the desirable traits poses a constant challenge. The main reason for this is the difficulty to precisely measure the police performance quality and to determine which traits and abilities could condition it.²⁶ However, the research conducted by Annell et al.²⁷ supports a multi-dimensional selection model where cognitive abilities are checked, conscientiousness, emotional stability, and agreeableness are assessed as well as the general fitness level. The justifiability of the level of physical characteristics development check lies in the fact that a variety of tasks that characterize police work highlights the importance of police officers being in good physical condition.²⁸ Naturally, in the process of assortment of tests that cover fitness level as a selection criterion, it would be desirable to ensure that

23 N. Koropanovski; R. Dimitrijević; R. Janković, *Opus citatum*, pp. 136–143

24 N. Koropanovski; R. Janković; R. Dimitrijević, Trend of changes in motor abilities initial level at the police academy female students, in: *International Scientific Conference "Effects of Physical Activity Application to Anthropological Status with Children, Youth and Adults"*, Belgrade, 2015, pp. 142–143.

25 S. Milojević; B. Janković; V. Cvetković, Prediction model of effective studies at the academy of criminalistic and police studies, *NBP – Journal of Criminalistics and Law*, vol. 20, no. 1/2015, Belgrade, pp. 135–149.

26 B. Sanders, *Opus citatum*, pp. 313–328. M. White, *Opus citatum*, pp. 27–49.

27 S. Annell; P. Lindfors; M. Sverke, *Opus citatum*, pp. 221–238

28 M. Strating, *et al*, *Opus citatum*, pp. 255–260.

the tests are based on bona fide occupational requirements or bona fide occupational qualifications.²⁹

The school achievements present an advantage for the candidates with developed work abilities.³⁰ The learning habit and the accumulation of knowledge which are supposed to be highlighted on GKT, SLLT along with the High School Achievements might be defined as a measure of general and individual achievements and have a firm positive correlation with effective studies' results.³¹ Moreover, based on the White's researches,³² it was determined that writing and communication are two critically important skills that are prerequisites for good policing. Reading level is typically related to writing and communications skills thereby increasing its relevance to the recruitment, selection, and training processes. In the research conducted by Milojević et al.³³ effective studies at the ACPS predictors were defined. It was observed that a potential for successful studies is increased if the candidates graduated from a grammar school or a high school of natural sciences, or if they do sports. In other words, the candidates with a broader general education and more developed learning habits, together with more developed BMA, could acquire the studies' program better, which, along with the afore mentioned researches from the field of selection matter, confirms the adequacy of multi-dimensional selection system of the ACPS.

Theoretically, on the first level of selection the candidates of inadequate health state and inappropriate psychological characteristic are eliminated from the population who applied for the Academy. On the second level, those with the developed working habits from the aspect of intellectual and work abilities are selected, which could be represented by HSA. Moreover, the candidate with developed learning abilities and broader knowledge are expected to score more points on SLLT and GKT. The last selection level is conducted by integral level of BMA development assessment, where a current maximum level of physical abilities of the candidates is assessed, all displayed with the use of point scoring with an elimination level of 4 points.³⁴

A positive trend of changes in both sexes is determined for HSA (Figure 2), and a negative one for SLLT (Figure 3). Women display a positive BMA trend and a negative GKT, while in males an opposite trend was observed (Figure 4 and Figure 5). Nevertheless, despite the different trends on individual tests, the total number of points achieved at the entrance examination has a positive

29 G. A. Anderson; D. Plecas; T. Segger, *Opus citatum*, pp. 8–31.

30 M. Dopsaj; M. Blagojević; G. Vučković, *Opus citatum*, pp. 166–183.

31 Z. Kranjaić, *Intelektualna nadarenost mladih*, Beograd, 2002.

32 M. White, *Opus citatum*, pp. 27–49.

33 S. Milojević; B. Janković; V. Cvetković, *Opus citatum*, pp. 135–149.

34 R. Janković; R. Dimitrijević, *Opus citatum*, pp. 419–435. M. Dopsaj; M. Blagojević; G. Vučković, *Opus citatum*, 166–183.

trend of changes for both populations. Hypothetically speaking, based on the variable trend equation, in the forthcoming period an increased number of points in candidates entering the ACPS could be anticipated. The mentioned increase could be more prominent in female candidates who, in the trend of changes equation, have a coefficient of +0.184 compared to males whose coefficient measures to +0.014 (Figure 1). Along with the fact that the total number of candidates applying for the ACPS is decreasing,³⁵ in the mentioned period it could be observed that there are a larger percentage of women and a lower of percentage of men entering the Academy (Table 1). In the process of selection the candidates of the best quality are chosen from a larger specimen, which could be another reason for a large positive trend of changes in women.

For the process of selection to be successful, it is necessary to determine the upper limit compared to the percentage distribution,³⁶ namely, in the process of entrance exams, thresholds may impair the predictive power of selection methods.³⁷ In previous researches that dealt with the BMA trend of changes analysis at the entrance exam at the APCS, it was determined that one of the reasons of the negative variable trend was the low elimination level of 4 points.³⁸ Furthermore, the research determined that the mentioned threshold was one of the reasons of insufficient influence of the special physical education course on BMA.³⁹ On the basis of earlier research, in order to select the best candidates from the population that applied to the ACPS, and in order for them to deal with the special physical education program more successfully, the threshold for BMA was raised to eight points in 2016. The named change is to eliminate the candidates with inadequate physical abilities and thus make the selection process more efficient. Furthermore, it would be justifiable to anticipate a change in the determined negative BMA trend in males in upcoming generations.

Conclusion

The research determined that there are differences in the total number of points achieved at the entrance exam of the APCS between men and women. It was demonstrated that the women achieve statistically significantly better

35 N. Koropanovski; R. Jankovic; R. Dimitrijevic, *Opus citatum*, pp. 142–143.

36 S. Fajgelj, *Psihometrija: Metod i teorija psihološkog merenja*, Beograd, 2003.

37 S. Annell; P. Lindfors; M. Sverke, *Opus citatum*, pp. 221–238.

38 N. Koropanovski; R. Dimitrijevic, R. Jankovic, *Opus citatum*, pp. 136–143.

39 M. Dopsaj; M. Blagojević; G. Vučković, *Opus citatum*, pp. 166–183. R. Janković, et al., *Opus citatum*, pp. 316–322. R. Dimitrijević, et al., The influence of different physical education programme on police students' physical abilities, *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, vol. 37, no. 4/2014, Bingley, pp. 794–808.

HSA results as well as on the SLLT and BMA. Worse result in women is determined on GKT. Regardless of the worse GKT results in the course of the observed period, women achieved 3.31% statistically significantly greater success in the overall score.

By the trend of changes analysis, it was determined that every year candidates with increasingly better high school achievements enter the Academy, but that the results at the Serbian Language and Literature Test declined. On the Basic Motoric Abilities Assessment Test a positive trend of changes was determined in women and a negative one in men. On the tests for assessment of General Knowledge, it was observed that men have a positive trend compared to women. The reasons of the obtained results could be the following: 1. An increase in percentage of women who apply for and who enter the APCS in the observed period; 2. Characteristics of sexes in relation to sensibility and the sense of responsibility towards education; 3. GKT structure of questions; 4. The way of scoring general physical readiness and a low elimination threshold on the BMA assessment test.

Based on the research, it can be concluded that it is necessary to conduct changes in the preparation system and evaluation on SLLT in order to stop the negative trend observed in both sexes. Moreover, it is necessary to determine the exact reasons of the difference in trend of changes and in GKT success between men and women. In additional researches it is necessary to determine if the threshold changes for the BMA will influence the trend and the differences in the number of points between the sexes. Moreover, after the results monitoring, an evaluation of tests and the formula of general physical readiness assessment of the candidates could be potential.

References

1. Anderson, G. A; Plecas, D; Segger, T; Police officer physical ability testing: Re-validation a selection criterion, *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, vol. 24, no. 1/2001, Emerald, Bingley.
2. Anderson, S. G; Plecas, D; Predicting shooting scores from physical performance data, *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, vol. 23, no. 4/2000, Emerald, Bingley.
3. Annell, S; Lindfors, P; Sverke, M; Police selection – implications during training and early career, *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, vol. 38, no. 2/2015, Emerald, Bingley.

TREND OF CHANGES OF STUDENT RESULTS...

4. Batey, M; Furnham, A; Safiullina, X; Intelligence, general knowledge and personality as predictors of creativity, *Learning and Individual Differences*, vol. 20, no. 5/2010, Elsevier, Amsterdam.
5. Birzer, M; Craig, D; Gender differences in police physical ability test performance, *American Journal of Police*, vol. 15, no. 2/1996, Emerald, Bingley.
6. Chappell, A; Police academy training: comparing across curricula. *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, vol. 31, no. 1/2008, Emerald, Bingley.
7. Dimitrijević, R; Koropanovski, N; Dopsaj, N; Vučković, G; Janković, R; The influence of different physical education program on police students' physical abilities, *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, vol. 37, no. 4/2014, Emerald, Bingley.
8. Dopsaj, M; Blagojević, M; Vučković, G; Normativno-selektioni kriterijum za procenu bazično motoričkog statusa kandidata za prijem na studije Kriminalističko-policiske akademije u Beogradu, *Bezbednost*, vol. 49, no. 4/2007, MUP Republike Srbije, Beograd.
9. Fajgelj, S; *Psihometrija: Metod i teorija psihološkog merenja*, Centar za primjenu psihologiju, Beograd, 2003.
10. Hair, J; Anderson, R; Tatham, R; Black, W. *Multivariate Data Analysis*, Prentice – Hall, New Jersey, 1998.
11. Janković, R; Dimitrijević, R; Stanje i mogućnosti unapređenja načina procene motoričkih sposobnosti u sistemu Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije, *Kultura polisa*, vol. 9, no. 1/2012, Kultura – Polis, Institut za Evropske studije, Novi Sad.
12. Janković, R; Dimitrijević, R; Vučković, G; Koropanovski, N; Academy of criminalistic and police studies candidates' basic-motor skills in function of successful enter exam for basic academic studies, in: *International Scientific Conference: Effects of Physical Activity Application to Anthropological Status With Children, Youth and Adults – Thematic conference proceedings of international significance*, Faculty of Sport and Physical Education, Belgrade, Decembre 2013.
13. Koropanovski, N; Dimitrijevic, R; Jankovic, R; Trend of changes in motor abilities initial level in the male students of the Academy of Criminalistic and Police Studies, in: *International Scientific Conference "Archibald Reiss Days"*, Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade, 2016.
14. Koropanovski, N; Jankovic, R; Dimitrijevic, R; Trend of changes in motor abilities initial level at the Police Academy female students, in: *International Scientific Conference "Effects of Physical Activity Application to Anthropological Status with Children, Youth and Adults"*, Faculty of Sport and Physical Education, Belgrade, 2015.

15. Kranjaić, Z; *Intelektualna nadarenost mladih*, Institut za psihologiju, Beograd, 2002.
16. Lonsway, K. A; Tearing down the wall: Problems with consistency, validity, and adverse impact of physical agility testing in police selection, *Police Quarterly*, vol. 6, no. 3/2003, SAGE Publications, London.
17. Lord, V; Swedish police selection and training: issues from a comparative perspective, *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, vol. 21, no. 2/1998, Emerald, Bingley.
18. Metchik, E; An analysis of the „Screening out“ model of police officer selection, *Police Quarterly*, vol. 2, no. 1/1999, SAGE Publications, London.
19. Milojević, S; Janković, B; Cvetković, V; Prediction model of effective studies at the academy of criminalistic and police studies, *NBP – Journal of Criminalistics and Law*, vol. 20, no. 1/2015, Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade.
20. Rindermann, H; Flores-Mendoza, C; Mansur-Alves, M; Reciprocal effects between fluid and crystallized intelligence and their dependence on parents' socioeconomic status and education, *Learning and Individual Differences*, vol. 20, no. 5/2010, Elsevier, Amsterdam.
21. Sanders, B; Maybe there's no such thing as a "good cop": Organizational challenges in selecting quality officers, *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, vol. 26, no. 2/2003, Emerald, Bingley.
22. Strating, M; Bakker, R; Dijkstra, G; Lemmink, K; Groothoff, J.W; A job-related fitness test for the Dutch police, *Occupational Medicine*, vol. 60, no. 4/2010, Oxford University Press, Oxford.
23. Šarčević, D; Vasić, A. Sociodemografski i psihološki korelati školskog uspeha, *Primenjena psihologija*, vol. 7, no. 3/2014, Filozofski fakultet, Novi Sad.
24. Trogrlić, A; Šarčević, D; Vasić, A; Pol, školski uspeh i motivacija za školsko učenje, *Pedagoška stvarnost*, vol. 59, no. 2/2013, Pedagoško društvo Vojvodine, Novi Sad.
25. White, M; Identifying Good Cops Early Predicting Recruit Performance in the Academy, *Police Quarterly*, vol. 11, no. 1/2008, SAGE Publications, London.
26. <http://www.kpa.edu.rs/cms/data/upis/informator-2013.pdf>

TREND PROMENA REZULTATA NA PRIJEMNOM ISPITU STUDENATA KRIMINALISTIČKO-POLICIJSKE AKADEMIJE⁴⁰

Radivoje Janković

Nenad Koropanovski

Kriminalističko-poličijska akademija, Beograd

Sažetak: Cilj ovog istraživanja bio je da utvrdi trendove promena komponenti prijemnog ispita na Kriminalističko-poličijskoj akademiji (KPA). Takođe, ovaj rad bi trebalo da utvrdi da li postoje razlike između polova u odnosu na uspeh postignut na prijemnom ispitu. U istraživanju je učestvovalo 1.576 ispitanika, od čega 39,4% (621) žena i 60,6% (955) muškaraca, koji su se upisali na KPA kao studenti osnovnih akademskih ili strukovnih studija. Istraživanje je obuhvatilo sve komponente prijemnog ispita na osnovu kojih se vrši selekcija kandidata: uspeh u srednjoj školi (UŠ), test opšte informisanosti (TOI), test znanja iz srpskog jezika i književnosti (SR), nivo razvijenosti bazičnih motoričkih sposobnosti (BMS) i ukupan broj bodova ostvaren na prijemnom ispitu. Rezultati su analizirani primenom osnovne deskriptivne statističke procedure. Utvrđene su mere centralne tendencije, minimalne i maksimalne vrednosti i pravilnosti rasporeda rezultata. Na osnovu prosečnih vrednosti ustanovljena je jednačina trenda promena uz *R-squared*. Za utvrđivanje postojanja statistički značajne razlike na generalnom nivou korišćena je MANOVA, dok su parcijalne razlike između grupa ustanovljene Bonferonijevim testom. Statistička značajnost određena je na nivou od $p < 0,05$. Rezultati su pokazali da postoji pozitivan trend promena kod oba pola za UŠ i negativan za SR. Kod žena je ustanovljen pozitivan trend BMS, ali negativan TOI. Međutim, kod muškaraca utvrđena suprotna pojava.

Pored različitih trendova pojedinačnih testova, ukupan broj bodova ostvaren na prijemnom ispitu ima pozitivan trend promena za obe populacije. Hipotetički posmatrano, u narednom periodu može se očekivati da će se povećati prosečan broj bodova kandi-

⁴⁰ Rad je rezultat istraživanja na projektu „Upravljanje policijskom organizacijom u sprečavanju i suzbijanju pretnji bezbednosti u Republici Srbiji“, koji finansira i realizuje Kriminalističko-poličijska akademija u Beogradu, ciklus naučnih istraživanja 2015–2019. godine.

data koji će biti upisani na KPA. Navedeno povećanje moglo bi biti izraženije kod kandidata ženskog pola koji u jednačini trenدا promena imaju koeficijent +0,184 u odnosu na muškarce kod kojih izračunati koeficijent iznosi +0,014. Rezultati MANOVA su pokazali da na generalnom nivou između svih upisanih muškaraca i žena na KPA postoji statistički značajna razlika. Ustanovljeno je da su žene ostvarile statistički bolje rezultate za varijable UŠ, SR i BMS za 5,48%, 6,12% i 4,01%, respektivno. Lošiji rezultat ostvarile su na TOI za 5,71%. Međutim, kada se posmatra ukupan rezultat prijemnog ispita, žene su u ovom periodu imale statistički bolji skor za 3,31%. U daljoj analizi ustanovljeno je da su žene svake godine imale statistički značajno bolji UŠ i ukupan broj bodova. Bolje rezultate su ostvarile i na SR u periodu od 2012. do 2014, dok je 2015. godine razlika bila blizu nivoa statističke značajnosti. Razlike u BMS pojavile su se 2014. i 2015. godine – žene su imale statistički značajno veći broj bodova. Na osnovu ovog istraživanja može se zaključiti da je potrebno izvršiti izmene sistema pripreme i evaluacije SR u cilju zaustavljanja negativnog trenda kod oba pola. Takođe, potrebno je utvrditi tačne razloge različitog trenda promena i uspeha u TOI između muškaraca i žena.

Ključne reči: policija, selekcija, prijemni ispit, trend promena.

Originalni naučni rad
Primljen: 12. 1. 2017.
Revidirana verzija: 24. 1. 2017.
Prihvaćen: 30. 3. 2017.

UDK: 351.862.22:621.391.8
doi: 10.5937/nabepo22-12916

THE ROLE AND IMPORTANCE OF THE “NATIONAL ROAMING“ IN EMERGENCIES

Milan Gligorijević¹

Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

Milica Bošković²

University of Belgrade, Faculty of Security Studies

Aleksandar Maksimović³

MoI of the Republic Serbia, CERT Centre, Belgrade

Abstract: After having analyzed recent catastrophic events that happened in the Republic of Serbia caused by flash flooding, at first glance the struggle with floods seemed to be lost. Yet, famous Serbian persistence or just a mere struggle for life of the citizens who showed extraordinary social solidarity in such difficult moments were crucial once again. The unity was expressed in many ways, by providing assistance to the most vulnerable people in the evacuation of flooded areas, delivering basic foodstuffs and medical assistance, as well as in the field of telecommunications whose scope of work was very important but publicly invisible in

¹ milan.gligorijevic@mup.gov.rs

² mboskovic@fb.bg.ac.rs

³ aleksandar.maksimovic@mup.gov.rs

such critical moments. Without such “key hub” that connected all relevant state factors into a whole providing them constancy and continuity in communications, everything was pointless. This event, no matter how difficult and tedious, opened the subsequent analysis of many issues and spawned some great ideas. One of them is legally obliged introducing of “National roaming” at all telecommunication operators in our country, which is also discussed in this paper.

Keywords: national roaming, telecommunication operators, users' networking, legal regulation of roaming

Introduction

Mobile phones and wireless communications in general are kinds of technologies that have been deeply involved into social life as its essential part. Nowadays, human life can hardly be imagined without cell phones. Also, everyday innovations in the field of wireless communications announce further radical improvement. Therefore, we can say that the development of these technologies has had an impact on the development of modern mankind. Access to the abundance of information enriched with multimedia content, slowly but surely becomes our lifestyle transforming the world into a “global village”. The possibility to access information easily and quickly from almost any place and at any time gives our lives a completely new dimension. The increasing flow rates of information and achievements implemented in the field of mobile and wireless communications open up completely new possibilities for interaction, not only with sources of information but also the people in general. Rapid development in this field has completely surpassed traditional fixed telephony for less than 30 years. Every day millions of citizens of Europe and the world rely on mobile phones to work, access various services, bill payment and various types of assistance, social life, leisure, but also, if necessary, *emergency services*. This is especially important in emergencies, when the security and stability of communication systems is of crucial importance for the security of life and property of citizens.

Mobile communications systems are very complex, especially sensitive and unstable during natural disasters (earthquakes, floods, etc.), so interruptions are part of everyday life. Therefore, mobile network's breakdowns can have serious and major consequences on economy of a country. Studies have shown that the EU member states reported 79 significant incidents in the field of electronic communications in 2012. Most of these incidents have significantly affected the stability of the mobile telephony and mobile Internet.

This paper is demonstrating the seriousness and importance of the problem. At the same time, through analysis of the state of mobile and wireless communications but with practical examples and experiences of relevant subjects in recent emergencies, it was shown how roaming at national level – “national roaming” can be successfully used to improve the resistance of mobile communications networks and services in case of larger failures of the system, especially during emergencies.

1. The concept, types and manner of functioning of roaming

The term “**roaming**” in wireless telecommunications refers to mobile users’ ability to continually realize their voice calls, send and receive messages, or access other services including home ones, and while traveling outside the borders of the geographical area covering the national telecommunications network service to use service network of the visited country at the same time. In practice this means that roaming ensures the wireless telecommunication devices (mainly mobile phones) to maintain a persistent connection to the home network without any interruption. For example, if you travel abroad, your cell phone signal will not be interrupted at the moment of leaving the coverage area of the transmitter’s network bandwidth of your home mobile operator, but will automatically be taken over by visited mobile network operator that is available at that moment and that your home network has a roaming agreement signed with. In this way, the continuity and constant functionality of your mobile device are ensured, considering that nowadays a mobile device is not a luxury but an absolute necessity. This is of great significance especially in the case of providing emergency communications, such as emergencies.

In terms of telecommunications, roaming is divided into:⁴

- “**SIM- based roaming**” - a roaming using SIM⁵ (mobile subscribers use a public wireless telecommunications network in a way that they can use the network of their mobile service provider they signed an agreement with, but also the network of another operator that their operator signed a roaming agreement with).

- “**Username/password-based roaming**” - roaming using username and password works on the same principle as the above mentioned. The only dif-

4 E. Sutherland, *The regulation of national roaming*, International Telecommunications Society, Budapest, 18-21 September 2011.

5 SIM - Subscriber identity module, is a smart card that stores data for GSM cellular telephone subscribers, <http://searchmobilecomputing.techtarget.com/definition/SIM-card>, accessed on January 24, 2017.

ference is in the access to the system, given that this one still requires the logging parameters using the user name and password.

The difference between home and visited mobile telecommunications network is technically defined by the way of access of mobile subscriber to a certain network. If user's data are not listed in the register of national telecommunications network, the required data should first be approved by the visited mobile telecommunications network, enabling thus a user to be authenticated and given permission to use any visited network services. Then, the data are entered into a network visitors' user base, and the user is approved to use the services of visited telecommunications network. Such roaming procedure in practice and the possibility of entering user's data are necessary for authentication, access for authorization and service charging by visited mobile telecommunications network.

In essence roaming is achieved as follows:⁶

- 1) User's mobile device finds the base station of the visited operator which is in range and sends the request for a connection (device sends the IMSI⁷ code of the SIM card to the base station of the mobile operator to be registered, but network selection is based on the different lists classified by priority);
- 2) The base transceiver station (BTS) forwards the request to the base station controller (BSC) and finally the mobile switching center (MSC) of the network which is accessed;
- 3) The last step has two possible ways:
 - a) The MSC network which is accessed tries to find the IMSI code of the SIM card of the mobile user in its own network, however, if it is not found, the reason is that the IMSI code has already been assigned by the local operator;
 - b) MSC uses the IMSI code in order to identify home network of the mobile user's SIM card through the mobile country code that tracks mobile network code. If there is a roaming agreement between MSC network's operator which can be accessed, it contacts home mobile network, authenticates the mobile device and takes appropriate parts of the user's profile stored in the VLR register (visiting location register) network which is accessed. VLR register keeps a temporary profile for the purpose of achieving roaming. All of this is done in the so-called idle mode of work before the user starts using the services and network services which he accessed.⁸

6 R. Mattioli, M. Dekker, *National Roaming for Resilience*, European Union Agency for Network and Information Security (ENISA), November 2013.

7 IMSI - The International Mobile Subscriber Identity (IMSI) is an internationally standardized unique number to identify a mobile subscriber, <http://www.telecomabc.com/i/msi.html>, accessed on January 24, 2017.

8 European Parliament, *Technical Issues on Roaming: Transparency, Technical Aspects and Data – Overview related to the proposed regulation on Roaming*, Brussels, 2006.

A mobile device registered on a visited network periodically and automatically attempts to connect to its home operator network or any other high priority networks if on automatic mode. A period is configured in the SIM card to scan the available networks in a specific location. The default period used is usually 60 minutes but can be configured from 6 minutes to 8 hours in 6 minute steps in the SIM. If any higher priority networks are found, the mobile device stays on the visited network.⁹

2. The legal basis of roaming regulation in the Republic of Serbia

Legal regulations in force represent a basic postulates and guidelines of social behavior in a legally regulated and accountable country. Laws adopted by the Parliament shall always reflect social reality and are therefore always subject to change with the aim of adapting society to the emerging situation. The truth is that society usually reacts only when something happens, so the consequences of such events may be catastrophic. Therefore, a proactive approach in certain cases may be of crucial importance. Such situation happened in recent past when great flash flooding ever hit Serbia. An emergency situation was declared in the entire territory of the Republic of Serbia. All relevant state authorities engaged together with Serbian citizens gave their best. But, of course, there were some dysfunctionatities as a result of incomplete and defective legislation. For example, there were no adequate responses of the state authorities to a large number of malicious calls made to 112 number, which probably resulted in the lack of timely assistance to persons who really needed help, due to the absence, insufficiency or obsolescence of the existing legal rules.

A similar situation happened with the functioning of the roaming in the national telecommunications frameworks (*national roaming*). Due to the lack of regulations governing this area, base stations did not accept calls of other operators in case of problems caused by failures of the systems that subscribers signed the contract with. So, base stations of different official mobile telecommunications operators in the Republic of Serbia (MTS, Telenor and VIP mobile) had longer or shorter operation mode depending on the power supply interruption or disruption of connection lines. In this way, many mobile phone users were unable to make timely calls for help.

⁹ 3GPP Organisational Partners, 3rd Generation Partnership Project : Technical Specification Group Core Network Terminals; Non-Access-Stratum (NAS) functions related to Mobile Station (MS) in idle mode (release 9), 2009.

The analysis of legal framework regulating this area (the Law on Electronic Communications, the Law on Emergency Situations, etc.) has led to the conclusion that roaming and national roaming are not regulated by any laws. The only regulations governing this area are the agreements concluded between the individual mobile operators. So, roaming is regulated only by agreements, especially in terms of calculation of tariffs.

3. The term “national roaming” and its importance in emergency situations

In European and global terms, international roaming is the most common type of roaming, but **national roaming** is increasingly gaining in importance. National roaming is a term referring to the concept when the user's signal of one operator's mobile network is transmitted through the network of another operator in the same country, with the aim to ensure *communication continuity* of mobile signals. In practice, this means that the user of national operator's mobile telecommunications network is having *continuity* of mobile signal, even in case when he is out of the area covered by the user's mobile operator base station, through taking over the user's signal by the base station of another national operator which provides regular signal coverage in that area. The only condition for the exercise of these activities is the national roaming agreement signed between the operators, as well as the provision of technical resources and capacities for their functioning.

In some countries, national roaming is imposed by the National Regulatory Authority with the objective to promote and stimulate competition by facilitating the entrance of new actors in the market. Sometimes national roaming is implemented on a voluntary basis between operators without intervention or request from the National Regulatory Authority for commercial purposes.

Bearing in mind the emergencies declared in the territory of the Republic of Serbia during the floods in 2014, it should be noted that all users of different telecommunications services were enabled to call (calls were forwarded to emergency number 112 free of charge), even in cases when phone user did not have a SIM card in his mobile phone. Considering the fact that there was no adequate legal framework governing this specific situation, the citizens were still able to dial 112 at any time and from any place, thus obtaining the necessary help. Yet it was not enough. They were able to contact the 112 operators, inform the authorities on their location

and their condition, to obtain help. At the same time, they did not have the opportunity to contact their relatives and get information about them due to disruptions in work of many base stations. It was paradoxical bearing in mind that the solution was within reach. Adequate legislation and agreements signed on national roaming among home telecommunications operators would have played a crucial role in the rescue of human life, in a way that mobile phone signals would automatically be accepted by the base stations of different operators that have been in operation, thus ensuring communication continuity.

Amazing though is the fact that during floods a total of 460,615 calls were received to 112 number not only by SIM cards of all mobile operators (MTS, Telenor, and VIP) but also from devices having no SIM card. Even more surprising, as well as concerning, is the fact that only 36,272 (about 8%) calls were made on a realistic basis, while even 92% of all calls were **malicious**.¹⁰ This fact is a clear signal to the relevant state authorities that this field of work needs to be improved in the future by adopting legislation which would provide adequate penalties to perpetrators of such acts, and also a variety of mechanisms for their effective enforcement.

4. Analysis of the operation of base stations of mobile telecommunications operators MTS, Telenor and VIP during emergency situations in the Republic of Serbia in May 2014

Functioning of the base stations of official telecommunications operators in the Republic of Serbia (MTS, Telenor and VIP mobile doo) during the emergencies in May 2014, was analyzed in order to properly take stock of the issue and understand the importance, necessity and urgency of prescribing regulations. The analysis was done on a sample of three representative town areas (Obrenovac, Svilajnac and Paracin) that were the most affected by floods in the period. The parameters that were used for analysis and comparisons refer to the following characteristics of functioning of mobile base stations:

- Availability of base stations per day.

For the purpose of objective overview of the functioning of mobile base stations, a comparative analysis of the above parameters was carried out for: (1) a seven-day period before the emergency was declared, and (2) duration of the emergency.

¹⁰ Official data of the *Department of Telecommunications and Encryption, Ministry of Interior of the Republic of Serbia*, <http://arhiva.mup.gov.rs/>, 2014.

This comparative analysis uses the official statistical data on communication statistics obtained by MTS, Telenor d.o.o and VIP mobile d.o.o. which are given by written demand of the authors.

Analysis of data (shown in Figures 1, 2, 3 respectively) on the availability of mobile base stations of telecommunications operator MTS in the areas of Obrenovac, Svilajnac and Paracin for the period 8-23 May 2014, has led to the conclusion that there were interruptions in availability of individual base stations in the mentioned period in given cities. Hence, critical periods of interruptions in the functioning of base stations of telecommunications operator MTS in the area of Obrenovac were as follows: 13-16 May and 18-20 May; in the area of Svilajnac 11-13 May and 14-15 May; and in the area of Paracin 11-13 May and 5-18 May.

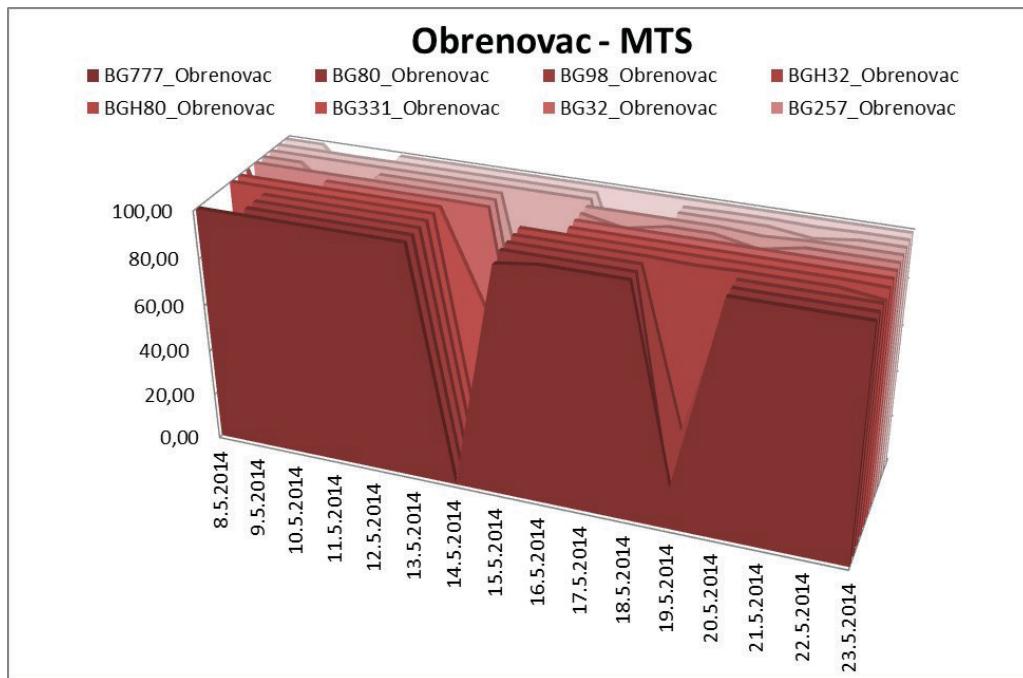

Figure 1. The availability of mobile base stations of telecommunications operator MTS in the area of Obrenovac in the period 8-23 May 2014

Source: Official statistical report provided by telecommunication operator MTS, written report on demand, 2014

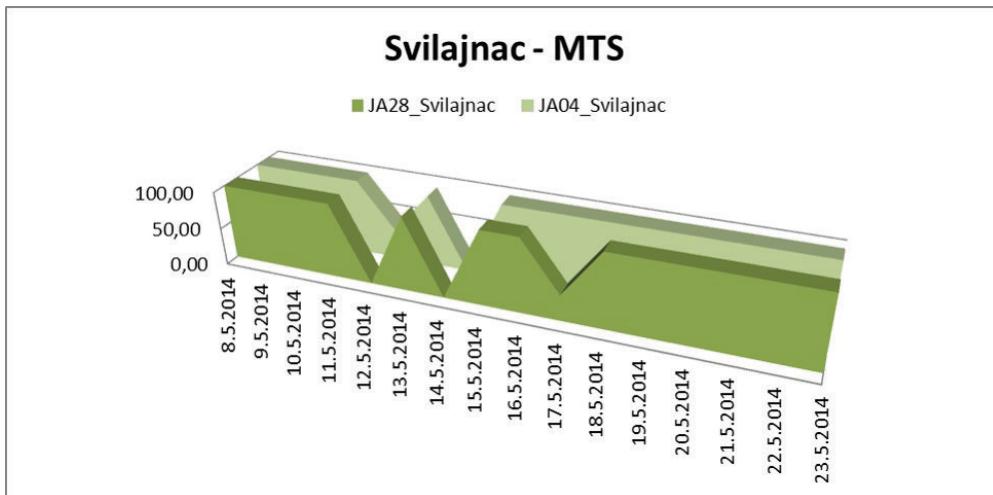

Figure 2. The availability of mobile base stations of telecommunications operator MTS in the area of Svilajnac in the period 8-23 May 2014

Source: Official statistical report provided by telecommunication operator MTS , written report on demand, 2014

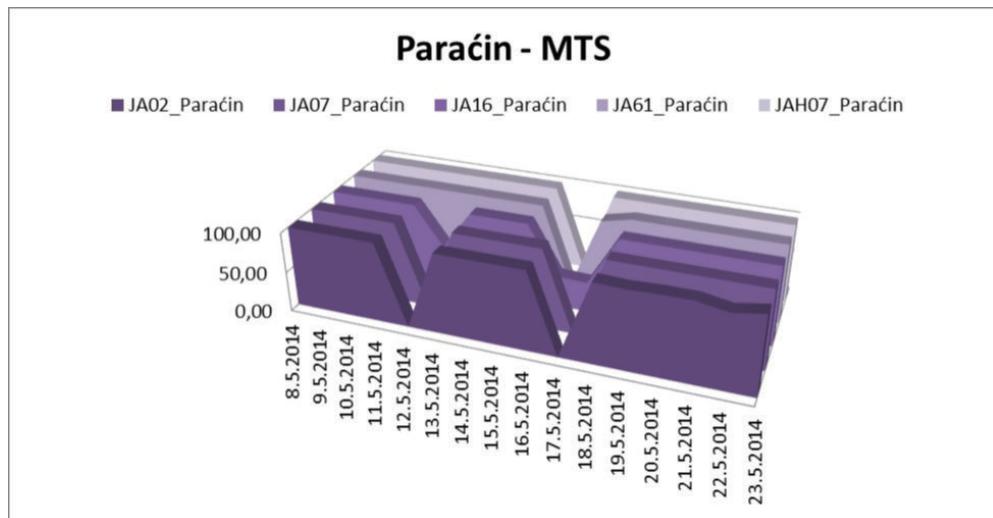

Figure 3. The availability of mobile base stations of telecommunications operator MTS in the area of Paraćin in the period 8-23 May 2014

Source: Official statistical report provided by telecommunication operator MTS , written report on demand, 2014

The data (Figures 4, 5 and 6) referring to the availability of cellular base stations of the telecommunication operator VIP mobile d.o.o. in the areas of Obrenovac, Svilajnac and Paracin, for the period 8-23 May 2014, have confirmed the similar situation as with MTS operator, and led to the same conclusion that there were interruptions in availability of individual base stations in the mentioned period in all these cities. For example, most mobile base stations in the town of Obrenovac did not work at all in the period 15-23, which means that they were out of function for almost the entire period of the emergency situation. As for Svilajnac, which had only one mobile base station for the whole territory of the city, the station was out of function from 15-19 May. The situation with Paracin was better since the base stations were out of function only in the period from 15-17 May.

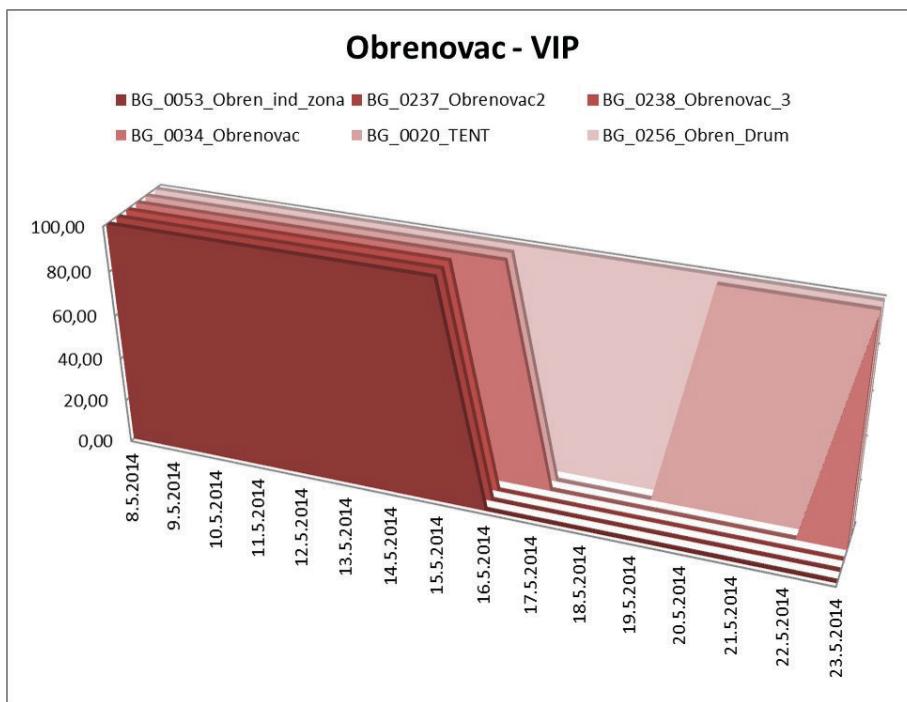

Figure 4. The availability of mobile base stations of telecommunications operator VIP mobile d.o.o. in the area of Paraćin for the period 8-23 May 2014

Source: Official statistical report provided by telecommunication operator VIP mobile d.o.o., written report on demand, 2014

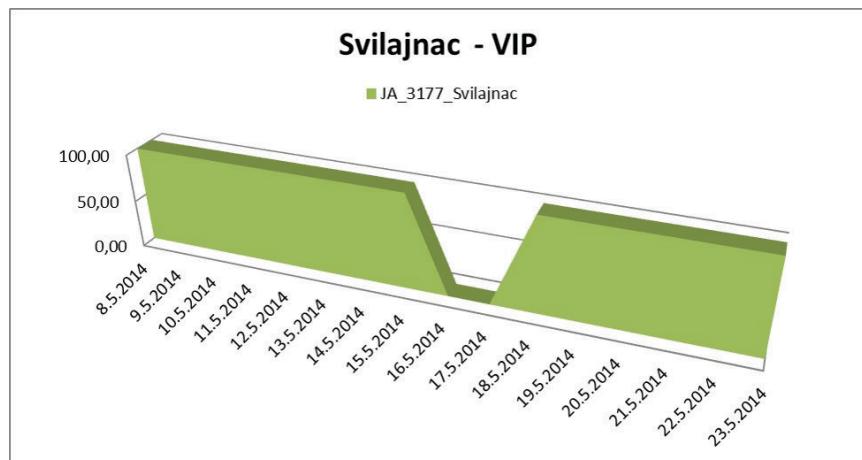

Figure 5. The availability of mobile base stations of telecommunications operator VIP mobile d.o.o. in the area of Svilajnac for the period 8-23 May 2014

Source: Official statistical report provided by telecommunication operator VIP mobile d.o.o., written report on demand, 2014

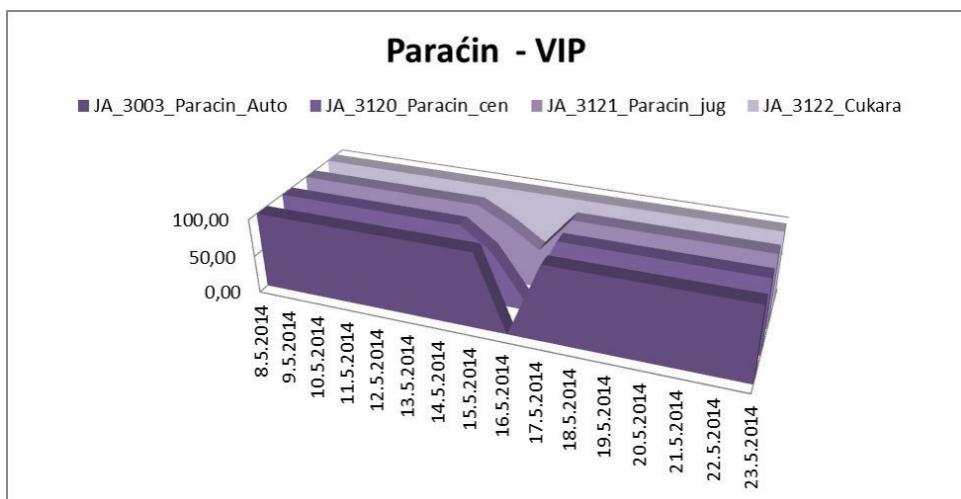

Figure 6. The availability of mobile base stations of telecommunications operator VIP mobile d.o.o. in the area of Paraćin for the period 8-23 May 2014

Source: Official statistical report provided by telecommunication operator VIP mobile d.o.o., written report on demand, 2014

The analysis of data (presented in Figures 7, 8, 9) referring to the availability of mobile base stations of telecommunication operator Telenor d. o. o. in the areas of Obrenovac, Svilajnac and Paracin, for the period 8-23 May 2014, led to similar conclusion as in previous cases. Individual base stations of the operator Telenor d. o. o. also had interruptions in communication availability. As for Obrenovac, most interruptions happened in the period from 16-18 May, which in some cases lasted longer, up to 22 May. As for Svilajnac, the interruptions happened in the period from 15-18 May, while Paracin had periodical interruptions, mainly in the period from 15-17 May.

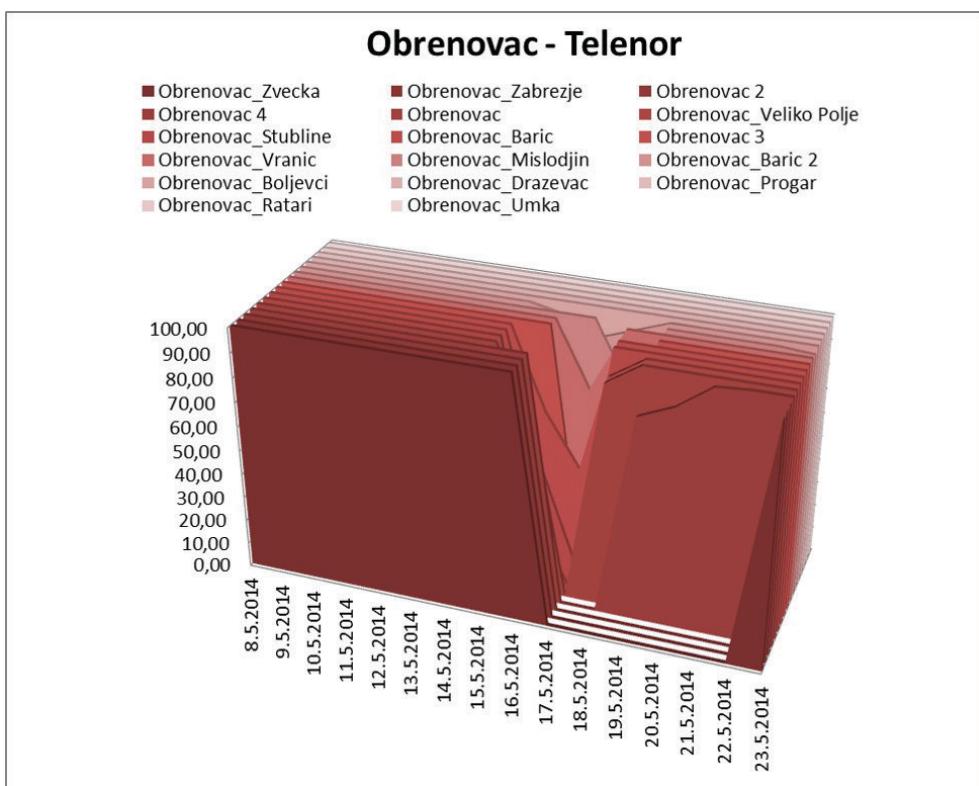

Figure 7. The availability of mobile base stations of telecommunications operator Telenor d.o.o. in the area of Obrenovac for the period 8-23 May 2014

Source: Official statistical report provided by telecommunication operator Telenor d.o.o., written report on demand, 2014

Figure 8. The availability of mobile base stations of telecommunications operator Telenor d.o.o. in the area of Svilajnac for the period 8-23 May 2014

Source: Official statistical report provided by telecommunication operator Telenor d.o.o., written report on demand, 2014

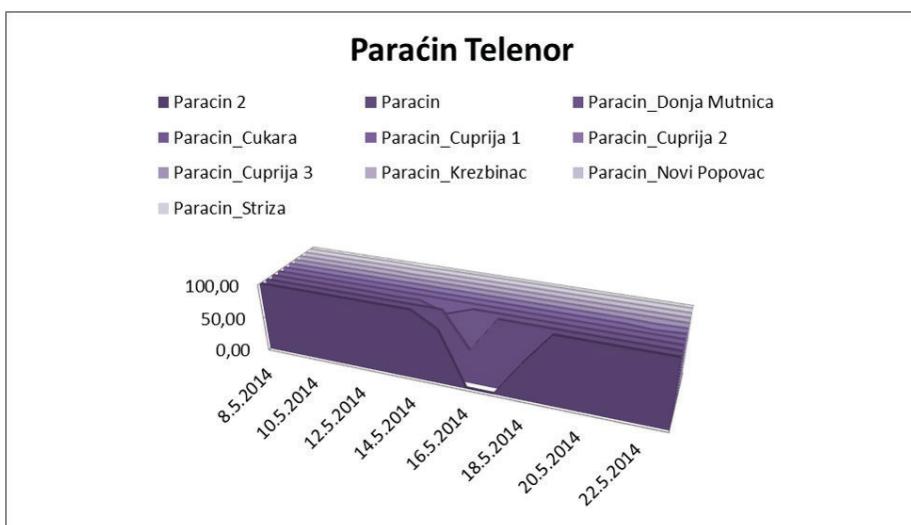

Figure 9. The availability of mobile base stations of telecommunications operator Telenor d.o.o. in the area of Paraćin for the period 8-23 May 2014

Source: Official statistical report provided by telecommunication operator Telenor d.o.o., written report on demand, 2014

It was obvious that all three mobile telecommunications operators had evident problems in the functioning and availability of their base stations, but it was also evident that all these problems would have been easily resolved by simply downloading the mobile signal by the base station of the currently active telecommunication operator. Thus, complete telecommunication traffic through mobile networks would have been realized and there would have been no downtime.

Most notably the fact is that, during floods, a mobile base station at the location of Mislodin was set up and put into operation by VIP mobile operator, which greatly improved mobile signal coverage on the most of the territory of Obrenovac, solely thanks to efficient work and full commitment of all relevant state authorities, particularly the Ministry of Interior. Given that the base stations had power supply problems due to a power failure, together with the aggregates they were transported by the boats of the Ministry of Interior to safe locations and put into operation.

Conclusion

Mobile communication networks and services have become an integral part of everyday life. People are now more and more reliant on their mobile phone and expect to be connected anywhere at any time.

The *importance of national roaming* in mobile telecommunications has already been recognized. Therefore, implemented solutions or experiences of neighboring countries, including European and international framework in this area are crucial for understanding what benefits are offered by this solution.

Previously presented facts and their comparisons and comparative analysis led to an unambiguous conclusion that during floods in the abovementioned cities each telecommunication operator obviously had problems in the functioning of its respective base stations (interruption in electricity supply and connection failures) and in providing necessary services to users of mobile telephony services. The question arises whether it is possible, on the basis of the past experience and comprehensive analysis of the events during the emergencies in the Republic of Serbia, to find an adequate and final solution to this problem so that similar things would not happen again in the future. The answer is definitely positive and the solution is relatively simple, highly useful and economic. And that is **national roaming**.

By adopting adequate legislation in this field and signing national roaming agreements between mobile telecommunication operators in the Republic of Serbia, as well as by developing technical conditions for their implementation

and by adopting policies and regulations on activating national roaming, then by defining the temporal and spatial frame (depending on whether it governs only a part or the whole territory of the Republic of Serbia), etc., all these problems which we have dealt with in this paper will remain behind us and will be seen as a page in history.

The solution that emerged from previous experiences suggests that in future every town should have at least one base station (of one or more operators) with alternative power source in the form of battery or aggregate which will work 20, 30 or more days in continuity without traditional power supply, and that solution should be regulated by law, i.e. the operator will be obliged to apply it.

We truly believe that this paper will stimulate the relevant national authorities to take this issue into consideration, open a mutual constructive dialogue that will break the deadlock, contribute to the problem solution in the future, which is of crucial interest of the state as well.

References

1. 3GPP Organisational Partners, 3rd Generation Partnership Project: Technical Specification Group Core Network Terminals; Non-Access-Stratum (NAS) functions related to Mobile Station (MS) in idle mode (release 9), 2009.
2. E. Sutherland, *The regulation of national roaming*, International Telecommunications Society, Budapest, 18-21 September 2011.
3. R. Mattioli, M. Dekker, *National Roaming for Resilience*, European Union Agency for Network and Information Security (ENISA), November 2013.
4. European Parliament, *Technical Issues on Roaming: Transparency, Technical Aspects and Data – Overview related to the proposed regulation on Roaming*, Brussels, 2006.
5. Official statistical reports provided by mobile telecommunications operators in the Republic of Serbia, written reports on demand, 8-23 May 2014.
6. Official data of the *Department of Telecommunications and Encryption* of the Ministry of Interior of the Republic of Serbia, <http://arhiva.mup.gov.rs/>, 2014.

ZNAČAJ I ULOGA „NACIONALNOG ROMINGA“ U VANREDNIM SITUACIJAMA

Milan Gligorijević

Kriminalističko-policjska akademija, Beograd

Milica Bošković

Fakultet bezbednosti Univerziteta u Beogradu

Aleksandar Maksimović

Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije, CERT

Sažetak: Posle analiziranja nedavnih katastrofalnih događaja koje su u Republici Srbiji izazvale velike poplave, na prvi pogled se činilo da je borba s poplavama izgubljena. Ipak, čuvena srpska upornost ili jednostavna borba za život građana, koji su u takvim teškim trenucima pokazali izuzetnu društvenu solidarnost, bile su još jednom od krucijalnog značaja. Jedinstvo je bilo izraženo na mnogo načina: pružanjem pomoći najranjivijim ljudima u evakuaciji poplavljenih područja i dostavljanjem osnovnih prehrambenih proizvoda i medicinske pomoći, kao i u oblasti telekomunikacija, čije je polje delovanja bilo veoma važano, ali javno nevidljivo u takvim kritičnim momentima. Bez takvog „ključnog čvorista“ koje je povezalo sve relevantne državne faktore u celinu, pružajući im konstantnost i kontinuitet u komunikacijama, sve bi bilo besmisleno. Ovaj događaj, bez obzira koliko je težak i monoton, otvorio je naknadnu analizu mnogih pitanja i pokrenuo neke sjajne ideje. Jedna od njih je zakonska obaveza uvođenja „nacionalnog rominga“ kod svih telekomunikacionih operatora u našoj zemlji, o čemu se takođe govori u ovom radu.

Ključne reči: nacionalni roming, telekomunikacioni operateri, umrežavanje korisnika, zakonsko regulisanje rominga.

Pregledni rad

Primljen: 30. 8. 2016.

Revidirana verzija: 28. 10. 2016.

Prihvaćen: 24. 1. 2017.

UDK: 364.2::316.37

doi: 10.5937/nabepo22-11652

INDIVIDUALNA BEZBEDNOST U AKADEMSKOM DISKURSU

Marija Popović Mančević

Maja Ružić

Kriminalističko-polička akademija, Beograd

Sažetak: Savremene studije bezbednosti otvorile su polje za mnoštvo novih termina i koncepata. Obogaćivanje jezika savremenih studija bezbednosti logična je posledica širenja njihovog istraživačkog polja, koje nastaje kao odgovor akademske zajednice na novonastale bezbednosne izazove i pretnje, kao i nove subjekte i objekte studija i prakse bezbednosti. Posthладnoratovski period u studijama bezbednosti obeležen je i preispitivanjem dominantnog državocentričnog shvatanja pojma bezbednosti koje je rezultiralo produbljivanjem pojma i njegovom širenju ka individualnom nivou analize. Pored termina državna i nacionalna bezbednost, u diskursu savremenih studija bezbednosti javljaju se termini kao što su individualna bezbednost, lična bezbednost, bezbednost pojedinca i ljudska bezbednost. Međutim, u literaturi su ovi termini često nejasno određeni, pa se u akademskom diskursu koriste na različite načine. Nedoslednost u definisanju pojmoveva kao što su ljudska bezbednost, individualna bezbednost i lična (personalna) bezbednost kod domaćih i stranih autora neminovno ukazuje na njihovu fluidnu prirodu i nedovoljnu preciznost. Ona je posledica složenosti ovih novonastalih pojmoveva, ali i slobode u interpretaciji njihovih značenja koja sprečava da se sadržaj ovih pojmoveva učvrsti i postane deo zajedničkog, ustaljenog akademskog diskurса. Stoga, cilj rada je da ukaže na pravilnosti u upotrebi navedenih

pojmova i poveže ih sa dominantnim, preovlađujućim značenjem za koje se u akademskoj upotrebi najčešće vezuju. Kako bi se dao odgovor na pitanje da li se radi o različitim pojmovima ili multiplikaciji istog pojma, u radu će se najprije izložiti sama upotreba termina individualna bezbednost, kao nivoa analize u studijama bezbednosti, a potom njegova upotreba kao dela jednog šireg političkog koncepta kakva je ljudska bezbednost.

Ključne reči: savremene studije bezbednosti, nivo analize, individualna bezbednost, lična bezbednost, ljudska bezbednost.

Uvod

Uprkos nastojanjima brojnih teoretičara, pre svega pripadnika strateških studija bezbednosti, da istaknu kako kraj Hladnog rata nije doneo bitnije promene u razumevanju koncepta bezbednosti, sama posthладnorativska bezbednosna agenda takvu tvrdnju dovodi u pitanje. Naime, pored države i vojske, kao dominantnih referenci u tradicionalnom razumevanju koncepta bezbednosti, u bezbednosnim agendama s kraja dvadesetog veka pojavljuju se i odrednice kao što su unutardržavni konflikti, identitet, migracije, organizovani kriminal, životna sredina, epidemije zaraznih bolesti, održivi razvoj, te dostupnost hrane i prirodnih resursa. Reagujući na novonastale okolnosti u praksi, grupe teoretičara u okviru međunarodnih studija bezbednosti zastupaju stav da tradicionalni koncept bezbednosti treba redefinisati kako bi bio primeren analizi dinamike postojećih bezbednosnih procesa u teoriji. Mogu se izdvojiti dva ključna pravca u kojima proces redefinisanja treba da se kreće. Kao prvo, koncept bezbednosti treba proširiti tako da pored pretnji vojne i političke prirode uključi i pretnje koje dolaze iz ekonomskog, socijalnog i ekološkog sektora.¹ Drugi pravac redefinisanja tradicionalnog razumevanja koncepta bezbednosti zahteva njegovo produbljenje, odnosno odstupanje od uskog izdvajanja države kao jedinog referentnog objekta bezbednosti. Pored države, kao ravnopravni objekt bezbednosti (ono što treba da se štiti) navode se pojedinac, društvo i region, ali i globalni poredak. Navedeni pravci redefinisanja se međusobno prepliću i nadopunjaju, o čemu najbolje govori ideja o sektorskom pristupu bezbednosti², kako bi stvorili prostor za definiciju pojma bezbednosti koja bi na adekvatan način poslužila analizi posthладnoratovskih bezbednosnih procesa.

1 Videti: B. Buzan; O. Wæver; J. de Wilde, *Security: A New Framework for Analysis*, London, 1998.

2 B. Buzan, *People, States and Fear: An Agenda for International Security in the Post-cold War Era*, New York, London, 1991.

Navedene inicijative za proširenje i produbljavanje koncepta bezbednosti došle su iz različitih naučnih disciplina. Neke od kritika tradicionalnog razumevanja koncepta bezbednosti dolazile su od strane teoretičara mirovnih studija, međunarodnih studija i feminizma. Međutim, poseban doprinos kritičkih studija bezbednosti, poststrukturalizma i ljudske bezbednosti. Kao rezultat kritike tradicionalnog razumevanja bezbednosti, ali i inicijative za proširenje i produbljenje koncepta bezbednosti, u okviru međunarodnih studija bezbednosti izdvojile su se dve ključne debate. Prva se odnosi na potrebu redefinisanja tradicionalnog koncepta bezbednosti, dok se druga vodi oko granica samog produbljenja i proširenja koncepta. Zahvaljujući upravo ovim debatama međunarodne studije bezbednosti postaju jedno od najdinamičnijih posthjadnoratovskih naučno-istraživačkih polja.

Jedna od najeksplicitnijih kritika tradicionalnog razumevanja bezbednosti došla je od strane teoretičara ljudske bezbednosti koji su izričito zahtevali radikalno širenje bezbednosne istraživačke agende na pitanja poput održivog razvoja, socijalne dobrobiti, ekonomije i životne sredine. Kao razlog za takav stav teoretičari navode tezu da država više nije nužno jedini garant i provajder bezbednosti pojedinca, te da je ona u nekim slučajevima čak i izvor nebezbednosti. Shodno tome, po njima, u studijama bezbednosti i sam referentni objekt bezbednosti treba da se prebaci sa države na pojedinca.³

Najpoznatija i najprihvaćenija definicija ljudske bezbednosti zapravo je političko-praktična po svom karakteru i data je u Izveštaju Programa za razvoj Ujedinjenih nacija (UNDP) iz 1994. godine. U tom izveštaju ljudska bezbednost se određuje kao „zaštićenost od hroničnih pretnji kao što su glad, bolest i represija, kao i zaštićenost od iznenadnih i štetnih poremećaja u obrascima svakodnevnog života, kod kuće, na poslu, u zajednicama.“⁴ Izveštaj dalje nastoji da operacionalizuje ovako široko postavljeno određenje ljudske bezbednosti, te navodi da ljudska bezbednost predstavlja zaštićenost od brojnih, heterogenih i savremenih pretnji kojima su ljudi izloženi, a koje se mogu uopšteno svrstati u sedam kategorija čije okvire izveštaj takođe definiše kao: ekomska bezbednost, bezbednost hrane, zdravstvena bezbednost, bezbednost životne sredine, lična bezbednost, bezbednost zajednice i politička bezbednost.⁵ Navedene dimenzije ljudske bezbednosti ukazuju na segmente društvenog života od kojih zavisi i na osnovu kojih se određuje sama ljudska bezbednost. Naročito važna za svakog pojedinca svakako je lična bezbednost, koja je u duhu ovog izveštaja određena kao zaštita od različitih formi fizičkog nasilja koje može

3 K. Booth, Security and Emancipation, *Review of International Studies*, Vol. 17, 1991, str. 313–326.

4 *Human Development Report*, UNDP, New York, Oxford, 1994, str. 23.

5 *Ibidem*, str. 24–25.

doći od sopstvene države, drugih država, drugih društvenih grupa, kriminalnih klanova itd.⁶

Uprkos svojoj inovativnosti i aktuelnosti na posthladnorativskoj bezbednosnoj agendi, ljudska bezbednost je jedan od savremenih koncepta unutar studija bezbednosti koji je, našavši se u središtu debate o granicama širenja samog koncepta bezbednosti, često kritikovan i osporavan. Ne zanemarujući pozitivne promene i procese koje je primena ovog pojma donela u praksi međunarodnih odnosa, poput šire i aktivnije podrške održivom razvoju, kao ni doprinos koji je sam diskurs ljudske bezbednosti imao po otvaranje jedne humanitarne dimenzije u odnosima među državama, u teoriji veliki broj istraživača dovodi u pitanje samu analitičku vrednost ovog koncepta. Argumenti protiv ljudske bezbednosti kao ravnopravnog koncepta u studijama bezbednosti uglavnom se mogu grupisati oko sledećeg stava: ljudska bezbednost, za razliku od ekomske, ekološke i socijetalne bezbednosti kao posebnih sektora bezbednosti, nije uspela na adekvatan način da uslovi promene u okviru samog koncepta bezbednosti da bi se tretirala kao poseban oblik ispoljavanja bezbednosti. Razlog za to je to što ljudska bezbednost nije uspela da dâ precizne odgovore na šest pitanja Dejvida Boldvina (David Baldwin) koja definišu dimenzije koncept bezbednosti: bezbednost za koga, bezbednost za koje vrednosti, koliko bezbednosti, od kojih pretnji, kojim sredstvima, po koju cenu?⁷ Međutim, uprkos kritikama da se radi o osporavanom konceptu, ljudska bezbednost nastavila je svoj put razvoja negde između teorijskog i praktičnog koncepta, koji i dalje inspiriše istraživanja kako njegove teorijske, tako i njegove praktične dimenzije.

Teoretičari ljudske bezbednosti vrlo često se dele na zastupnike šireg i zastupnike užeg shvatanja ljudske bezbednosti. Ljudska bezbednost shvaćena u užem smislu može se svesti na ličnu bezbednost. Međutim, činjenica je da je upotreba samog pojma lične bezbednosti u studijama bezbednosti i međunarodnoj politici danas dosta raznolika. Takođe, naučni i istraživački radovi koji se bave ljudskom i individualnom bezbednošću ukazuju na heterogenost kada je u pitanju određenje pojma individualne (lične) bezbednosti. Na jednoj strani se nalaze oni koji individualnu bezbednost tretiraju kao samostalan koncept, a na drugoj oni koji je određuju kao sadržinski element pojma ljudske bezbednosti. Uzveši u obzir navedeno, ovaj rad ima za cilj da istraži razlike u načinima upotrebe pojmova individualna i lična bezbednost, koje su u svakodnevnom govoru koriste kao sinonimi, ali i da utvrdi kako se ovi pojmovi koriste u kontekstu ljudske bezbednosti.

6 *Ibidem*, str. 30.

7 Videti: D. Baldwin, The concept of security, *Review Of International Studies*, No. 23, British International Studies Association, 1997, str. 13–16.

1. Individualna bezbednost kao najniži nivo analize studija bezbednosti

Beri Buzan (Berry Buzan) među prvima je ukazao na individualnu bezbednost kao nivo analize naspram tradicionalnog, državocentričnog shvatanja bezbednosti, ističući da rast državne moći takođe može postati i pretnja po pojedinca. U knjizi „*People, States & Fear*“ on navodi da „relevantnost individualne bezbednosti leži u mrežama veza i kontradikcija između personalne (lične) bezbednosti i bezbednosti države“.⁸ Prema Buzanu, razlika između pojmove individualna i personalna, odnosno, lična bezbednost nije uočljiva, jer je reč o sinonimima koji se koriste da označe novi nivo analize u odnosu na do tada dominantni nivo analize – državu. Buzan, ipak, ne predstavlja individualni nivo analize kao zamenu za državni, tj. međunarodni nivo. Analiza bezbednosti na nivou individue je i dalje podređena analizi na nivou države, dok individualna bezbednost po Buzanu ima samo ulogu činioца koji može pozitivno ili negativno uticati na državu, i obratno. Razlozi za nedostatak kapaciteta i značaja individualnog nivoa analize bezbednosti da u potpunosti preuzme dominantni položaj državnog nivoa u studijama bezbednosti mogu se naći u Buzanoj tezi da se ideja bezbednosti lakše primenjuje na stvari i objekte, nego direktno na ljude.⁹ Naime, otežavajuća okolnost kod definisanja individua kao dominantnih referentnih objekata jeste to što se pored objektivne bezbednosti, definisane kao odsustvo opasnosti, mora obezbediti i subjektivna bezbednost, koja se odnosi na lični osećaj sigurnosti i odsustvo sumnje. Upravo iz tih razloga je individualnu bezbednost vrlo teško definisati.¹⁰ Buzan, stoga, i o konceptu ljudske bezbednosti ima, kako i sam ističe, skeptičan stav. Ljudska bezbednost je pre svega političko-praktični konceptu koji u analitičkom smislu vodi „reduktionističkom shvatanju međunarodne bezbednosti“.¹¹

Međutim, može se primetiti da se u studijama bezbednosti pojам individualna bezbednost koristi i u nešto užem značenju od onog koji je ponudio Buzan. Tako Dankan, Webster i Svitki (Duncan, Webster i Switky), govoreći o individualnom nivou analize, govore isključivo o individuama kao akterima međunarodne politike. Da budemo precizniji, trojica autora istražuju isključivo ulogu koju ljudska bića kao individue, odnosno kao zvanični predstavnici država i nevladinih organizacija, igraju na međunarodnoj sceni.¹² U njih-

8 B. Buzan, *People, States & Fear*, Boulder, 1991, str. 35.

9 *Ibidem*.

10 *Ibidem*, str. 35–36.

11 B. Buzan, A Reductionist, Idealistic Notion That Adds Little Analytical Value, *Security Dialogue*, Vol. 35, No. 3, 2004, str. 369.

12 R. Duncan, B. Jancar-Webster, B. Switky, *World Politics in the 21st Century*, Pearson and Longman, 2004, str. 68–72. Buzan ulogu lidera posmatra kao jednu od implikacija individualne bezbednosti na nacionalnu bezbednost (B. Buzan, *People, States & Fear*, Boulder, 1991, str. 52–54).

vom istraživanju fokus je na dominantnoj ulozi političkih lidera, ali i drugih ličnosti iz javnog života, koji utiču na ishode određenih međunarodnih i lokalnih političkih procesa, a koji uživaju poštovanje i divljenje javnosti. Takvi međunarodni akteri raspolažu ili monopolima fizičke sile, ili određenim socijalnim ili ekonomskim kapitalom i predstavljaju značajne činioce kada je reč o tokovima regionalne i svetske politike. U praksi su brojni primeri ličnosti sa takvim socijalnim kapitalom. Među njima se danas ističu predsednik Sjedinjenih Američkih Država Barak Obama, predsednik Ruske Federacije Vladimir Putin, nemачka kancelarka Angela Merkel, ali i individue iz sveta krupnog kapitala i multinacionalnih korporacija koji često i nemaju izgrađen javni imidž, što svakako ne smanjuje njihov faktički uticaj. Ipak, ograničen analitički kapacitet ovakvog pristupa je lako uočljiv. Naime, kada govorimo o individualnom nivou analize, ličnost, odnosno individua, ne može biti svedena na nivo analize u konkretnom smislu, kao što je to slučaj kada se govori o liderima, već je više reč o apstraktnom razumevanju individue kao jedinke, odnosno ljudskog bića. Pored toga, navedeni pristup ne razmatra nezavistan i neinstitucionalan uticaj koji pojedinc može da ima na državu i međunarodno okruženje, već se bavi pojedincima koji i dalje predstavljaju državu, regionalnu organizaciju, multinacionalnu korporaciju i druge međunarodne entitete. Takvi pojedinci preduzimaju određene aktivnosti u ime tih međunarodnih entiteta, a ponašaju se u skladu sa pravilima, društvenim normama, društvenim ubeđenjima, utvrđenim pravnim sistemom unutar države, koji su im omogućili izbor i poziciju, što ih, s druge strane, na neki način čini organizacijom u malom, a ne pojedincima u pravom smislu te reči.

Brojni su primeri iz prakse da se pojmovi individualna i lična bezbednost u svakodnevnom govoru, kao i u studijama bezbednosti, koriste kao sinonimi, ali da im se pridaje i različito značenje. Obično teoretičari bezbednosti individualnu i ličnu bezbednost upotrebljavaju kao adekvatne termine za određenje najnižeg objekta bezbednosti, mada ima i autora koji značenje individualne bezbednosti često poistovećuju sa značenjem ljudske bezbednosti. Tako u domaćoj literaturi, u kontekstu nivoa analize, Filip Ejodus ljudsku bezbednost navodi kao najniži nivo analize, dok termin individualna bezbednost izostavlja, što može da implicira da autor pomenute termine koristi kao sinonime.¹³ Za razliku od njega, Saša Mijalković kao najniži nivo analize u studijama bezbednosti navodi čoveka, ističući da se ljudska bezbednost može sagledati sa više nivoa: kao bezbednost pojedinca, društvenih kolektiva i čovečanstva.¹⁴ Mijalković bezbednost pojedinca određuje kao „stanje ličnog (fizičkog, mentalnog i zdravstvenog) integriteta i materijalno-egzistencijalnog (imovinskog, ekonomskog i socijalnog) statusa pojedinca i njegove porodice. Može se posmatrati na najmanje dva nivoa, i to kao odsustvo straha od ugroženosti, od-

13 Videti: F. Ejodus, *Međunarodna bezbednost: Teorije, sektori i nivoi*, Beograd, 2012.

14 S. Mijalković, *Nacionalna bezbednost*, Beograd, 2011, str. 52.

nosno kao odsustvo prirodnih, društvenih ili tehničko-tehnoloških opasnosti.¹⁵ Na sličan način, kada govori o širenju istraživačkog polja bezbednosti, Bajagić predstavlja ljudsku bezbednost kao nov istraživački pristup koji se bavi istraživanjem uticaja savremenih pretnji bezbednosti na „socijetalnu, grupnu i pojedinačnu bezbednost“.¹⁶

Na tragu kritičke teorije bezbednosti, Fen Osler Hampson (Fen Osler Hampson) ukazuje da je pojedinac, a ne država, referentna tačka, odnosno predmet bezbednosti, te da u skladu sa takvim vrednosnim zaokretom u studijama bezbednosti treba da usledi faza personalizacije bezbednosti, u kojoj se prepoznaje da su interesi pojedinačnih ljudskih bića različiti od državnih interesa, pa čak i međusobno sukobljeni.¹⁷ Međutim, kada se govori o nižem nivou analize od države, koji nakon Hladnog rata postaje deo studija bezbednosti upravo zahvaljujući kritičkoj školi, vrlo je nejasno šta se definiše kao individualna, šta kao ljudska, a šta kao lična bezbednost. Na nižem nivou analize od države nalaze se ljudi, pojedinci, ali i grupe pojedinaca. Za razliku od države, čije se vrednosti lako mogu identifikovati, kod najnižeg nivoa analize je to znatno teže, pa je izvesno da se navedene tri terminološke distinkcije prave kako bi se ukazalo na orijentisanost autora ka određenim vrednosnim sistemima. Tako se, recimo, individualna bezbednost uobičajeno vezuje za individuu kao biološku jedinku i njen fizički opstanak, pa je i ideja koncepta individualne bezbednosti da se pažnja usmeri upravo na one vrste pretnji koje su direktno usmerene protiv fizičkog opstanka jedinke, kao date vrednosti takvog poimanja bezbednosti. Koncept individualne bezbednosti, na koji se i sama ljudska bezbednost u pokušajima sužavanja analitičkog okvira često svodi, generalno se realizuje mehanizmima zaštite individue od fizičkog i drugih oblika nasilja.

Lična (personalna) bezbednost, s druge strane, odnosi se na individuu koja je postala deo određenog socijalnog konteksta. Kako se ističe, za svakog pojedinačnog čoveka se može reći da je individua, pojedinačni predstavnik ljudske vrste, dok je ličnost „ona individua koja u interakciji sa drugim individuama i društvom razvija određene osobine po kojima se razlikuje od drugih pojedinaca“.¹⁸ U socijalnom kontekstu, fizički opstanak je jezgro, osnovna pretpostavka i uslov čovekovog prisustva u društvu, a shodno tome i pretpostavka za njegovu nadogradnju i ostvarenje svih ostalih vrednosti koje su za čoveka kao društveno biće značajne. Upravo je lična bezbednost put od individualne bezbednosti ka ljudskoj bezbednosti. Drugim rečima, lična bezbednost predstavlja koncept koji teži da tradicionalno razumevanje pojma bezbednosti kao

15 *Ibidem*.

16 M. Bajagić, Razumevanje bezbednosti od antičkih vremena do savremenih prostupa, *Nauka, bezbednost, policija*, br. 2/2011, Beograd, str. 47.

17 F. O. Hampson, Više značnost pojma ljudske bezbednosti, objavljeno u: *Ljudska bezbednost, zbornik tekstova 1*, Fond za otvoreno društvo, Beograd, str. 53.

18 D. Marković, *Opšta sociologija*, Beograd, 2003, str. 196.

zaštite od pretnje, transformiše i usmeri ka emancipaciji kao putu ka oslobođenju ljudi od pretnji njihovom socijalnom, ekonomskom, političkom i prirodnom okruženju.

2. Individualna bezbednost kao osnovna dimenzija i jezgro ljudske bezbednosti

Kao što se iz prikazanog pregleda literature moglo primetiti, individualna bezbednost, iako ponekad poistovećena sa konceptom ljudske bezbednosti, kod najvećeg broja autora definiše se kao njegov sastavni deo, a moglo bi se reći i kao njegova srž, odnosno jezgro. Tako, Sabina Elkir (Sabine Elkir) određuje to vitalno jezgro kao „minimalan ili osnovni ili suštinski skup postignuća koja se odnose na opstanak, sredstva za život i dostojanstvo“.¹⁹ Iako je u određenim interpretacijama ljudska bezbednost svedena na individualnu bezbednost i odsustvo pretnji po fizički opstanak individue, najveći broj autora, ali i sam Izveštaj UNDP, ljudsku bezbednost najčešće interpretira kao širi koncept koji podrazumeva fokusiranost na čoveka i njegov telesni i mentalni integritet, ali i njegovu interakciju sa socijalnim okruženjem, jer upravo takve interakcije mogu da proizvedu negativne posledice po vrednosti čoveka. Kao primer, Beri Buzan navodi stav da većina pretnji po pojedince proističe iz činjenice da su ljudi „srasli sa svojim društvenim okruženjem koje generiše neizbežne socijalne, ekonomske i političke pritiske“.²⁰ Dalje, Mijalković ističe da je bezbednost pojedinca uslovljena bezbednošću države, grupe kojoj pripada, bezbednošću međunarodne zajednice, a uz to i pravnim poretkom, vladavinom prava i funkcijom bezbednosti, a dostiže je i sam pojedinac kroz samozaštitnu funkciju.²¹ Stoga, da bi se postiglo željeno stanje ljudske bezbednosti, pored zaštite individue od nasilja, neophodno je stvoriti sve druge društvene uslove za dostizanje sveobuhvatne bezbednosti, koja kao svoj krajnji ishod podrazumeva emancipaciju. Ken But (Ken Booth) tvrdi da upravo emancipacija, kao oslobođanje ljudi od ograničenja koja ih sprečavaju da slobodno rade ono što bi inače radili, a ne moć ili poredak, stvara bezbednost, te je ona, teoretski i praktično, bezbednost.²²

Doprinos individualne bezbednosti je i prebacivanje percepcije primarnog objekta bezbednosti sa države na pojedinca. Pozivajući se na Kantovu ideju

19 S. Elkir, Konceptualni okvir za ljudsku bezbednost, objavljeno u: *Ljudska bezbednost, zbornik tekstova 1*, Fond za otvoreno društvo, Beograd, str. 123.

20 B. Buzan, *People, States & Fear, Opus citatum*, str. 37.

21 S. Mijalković, *Opus citatum*, str. 54.

22 K. Booth, Security and Emancipation, *Review of International Studies*, Vol. 17, No. 4, 1991, str. 319.

da ljudi treba posmatrati kao cilj, a ne kao sredstvo, Ken But ističe da uloga sredstva za postizanje bezbednosti pripada državama, koje su danas heterogene, tj. „toliko različite po karakteru“ da se više ne mogu koristiti kao primarni referentni objekat i cilj bezbednosti, već isključivo kao sredstvo.²³ Da bi država, kao sredstvo za postizanje bezbednosti, postigla cilj, a to je bezbednost ljudi, ona najpre mora biti u stanju da osigura bezbednost individualnog integriteta, tj. fizički opstanak čoveka. Danas je uobičajeno da se lična bezbednost, kao zaštita fizičkog integriteta individue od nasilja, podrazumeva, jer su joj garant pored države i niz drugih regionalnih i međunarodnih entiteta, pa se ovaj pojam širi i na zaštitu pojedinca i od drugih oblika ugroženosti. Tako, Đorđević smatra da na stanje lične bezbednosti danas utiču i faktori poput „stanja međuetničkih odnosa, saobraćajne infrastrukture i saobraćajne kulture“²⁴ No uprkos navedenom, pojam individualne bezbednosti se u praksi gotovo retko upotrebljava. Razlog za to je činjenica da je individuu nemoguće otrgnuti iz opšteg socijalnog konteksta u kome deluje, pa se u studijama bezbednosti najčešće govori o ljudskoj bezbednosti, odnosno o ličnoj bezbednosti kao njenom nužnom, sastavnom delu.

Koncept ljudske bezbednosti formalno je uobličen devedesetih godina dvadesetog veka pod okriljem jednog od razvojnih programa Ujedinjenih nacija. Međutim, u praksi su ovom konceptu pripisivani različiti sadržaji, pa je i samu definiciju ljudske bezbednosti teško uniformisati, a još teže je dodeliti joj univerzalan sadržaj i značenje. Jedinstvenost i univerzalnost koncepta ljudske bezbednosti može se postići samo u apstraktном, vrednosnom smislu, a to je čovek. Time se ukazuje na novi, nedržavni vrednosni okvir koji odlikuje međunarodni sistem nakon Hladnog rata, dok se pri određenju sadržaja ovog okvira moraju uvažiti „specifičnosti određene države ili određenog regiona“.²⁵

S obzirom na širinu samog koncepta i njegovu vrednosnu dimenziju, vrlo često je nejasno po kojim se kriterijumima određene oblasti uzimaju kao relevantne za bezbednost ljudi. Izuvez zaštite fizičkog integriteta od različitih oblika nasilja, i dalje ostaje sporno koje su to sfere društvenog života koje mogu imati uticaj na bezbednost. Navodeći kritike koje su iz sveta praktične politike upućene konceptu ljudske bezbednosti, Tejlor Owen (Tailor Owen) iznosi i one koje se tiču sekuritizacije održivog razvoja i humanitarne pomoći.²⁶ Naročito se često kritikuje način na koji se sekuritizuju pitanja poput obrazovanja,

23 *Ibidem*, str. 319–320.

24 I. Đorđević, *Ljudska bezbednost – globalni kontekst i primena u Srbiji*, Beograd, 2013, str. 125.

25 M. Popović, Doprinos kritičke škole konceptualizaciji ljudske bezbednosti, *Kultura polisa*, god. XI, br. 23, str. 74.

26 T. Owen, Human Security – Conflict, Critique and Consensus: Colloquium Remarks and a Proposal for a Threshold-Based Definition, *Security Dialogue*, Vol. 35, No. 3, 2004, str. 379.

kod kojih je direktnu uzročno-posledičnu vezu sa ljudskom bezbednošću teško utvrditi. Pored toga, na primeru obrazovanja, Oven navodi i Krausovo retoričko pitanje o tome da li sekuritizacija obrazovanja olakšava efektivnije delovanje ili je pak dovela do militarističkog rešavanja problema socijalnog blagostanja.²⁷

Po Kingu i Mareju ključni indikatori ljudske bezbednosti jesu siromaštvo, zdravlje, obrazovanje, političke slobode i demokratija. Međutim, Ronald Inghart i Pipa Noris kritički su nastrojeni prema toj klasifikaciji. Autori ističu da su pomenuti indikatori navedeni bez jasno obrazloženih kriterijuma, predlažući da se indikatori sa makronivoa prebace na mikronivo. Za utvrđivanje pouzdanih indikatora ljudske bezbednosti od izuzetnog značaja je subjektivna dimenzija koncepta ljudske bezbednosti, odnosno što je to što čini da se ljudi u datom kontekstu osećaju bezbednim. Istraživanje Ronalda Ingharta (Ronald Ingehart) i Pipa Norisa (Pipe Norris) takođe ukazuje da ljudi prave razliku između poimanja i percepcije bezbednosti na nacionalnom nivou, nivou zajednice i ličnom nivou.²⁸ Navedena teza još jedan je pokazatelj da je upravo individua ključni činilac čak i pri kreiranju sadržaja koncepta ljudske bezbednosti u određenom društvenom kontekstu u kome deluje.

Kao što se može primetiti, pojam lične bezbednosti, sadržan u konceptu ljudske bezbednosti, ima status baze oko koje su koncentrisane sve ostale dimenzijske bezbednosti, koje u zavisnosti od konteksta mogu biti: ekonomija, ekologija, zdravstvo, hrana, obrazovanje itd. Navedena lista dimenzija ljudske bezbednosti nije konačna, naprotiv, fluidna je kao i sam pojam bezbednosti ljudi, a uslovljena je i vremenskim kontekstom pa je tako moguće napraviti razliku između prehladnoratovskog, hladnoratovskog i posthladnoratovskog perioda u razumevanju ljudske bezbednosti. Lična bezbednost i individualna bezbednost, koje su fokusirane na jedinku u društvenom i biološkom smislu, osnovna su prepostavka jednog novog posthladnoratovskog shvatanja bezbednosti sadržanog u konceptu ljudske bezbednosti. Takvo određenje bezbednosti ne ukazuje da države nisu važni akteri u svetskoj politici i da nisu činioци bezbednosti. Naprotiv, ideja ljudske bezbednosti predstavlja doprinos osnaživanju uloge i pozicije države u novonastalom međunarodnom kontekstu. Države, kao i drugi međuvladini i nevladini entiteti, regionalne i globalne organizacije, predstavljaju svojevrsne „advokate“ novonastalog koncepta ljudske bezbednosti. Pored uloge advokata, države imaju i jednu daleko važniju ulogu. One su instrumenti za sprovođenje novog vrednosnog zaokreta u svetskoj politici, zaokreta ka pojedincu, koji će uvažiti stavove onih koji se nalaze na najnižem nivou takve politike, a koji jedino mogu biti pravi referenci objekti bezbednosti.

27 *Ibidem*.

28 Videti: R. Inglehart; P. Norris, *The Four Horsemen of the Apocalypse: Understanding Human Security*, *Scandinavian Political Studies*, Vol. 35, No. 1, 2012, str. 71–96.

Zaključak

Koncept individualne bezbednosti javlja se nakon Hladnog rata kao reakcija različitih grupa teoretičara u okviru studija bezbednosti na potrebu da se u akademska istraživanja uključe i drugi nivoi analize, oni koji se nalaze ispod države, a sa kojima država ima izvesnu interakciju. Zahvaljujući takvim nastojanjima, kraj dvadesetog veka obeležio je koncept ljudske bezbednosti koji menja vrednosni predznak dotadašnjeg državocentričnog shvatanja bezbednosti. Pored akademskog doprinosa debatama unutar studija bezbednosti, koncept ljudske bezbednosti ima potencijal da preoblikuje i prakse različitih subjekata međunarodnih odnosa, ali i da sve druge nivoe analize stavi u funkciju zaštite i unapređenja vrednosti bitnih za ljude. U praksi, ljudska bezbednost se postiže kroz interakciju pojedinaca, grupe, države i međunarodnih, regionalnih i globalnih organizacija i institucija.

Oslanjajući se na predstavljene vrednosne trendove u studijama bezbednosti, na samom početku rada postavljen je cilj da se razjasni odnos pojmove lična bezbednost, individualna bezbednost i ljudska bezbednost, uvezvi u obzir njihovu upotrebu u akademskom diskursu koji se u najmanju ruku može okarakterisati kao prilično heterogen. Primećeno je da se individualna bezbednost i lična bezbednost vrlo često koriste kao sinonimi. Pojam individualna bezbednost, kako u praksi tako i u studijama bezbednosti, koristi se kako bi se ukazalo na najniži nivo analize, na čoveka kao jedinku koja je ravnopravan subjekat i objekt bezbednosti, pored države, međunarodnih organizacija i međunarodne zajednice kao celine. Individualna bezbednost je manje apstraktan pojam od lične bezbednosti, jer se odnosi na neposrednu zaštićenost čoveka od fizičkih pretnji sopstvenom telesnom integritetu. Lična bezbednost, s druge strane, ukazuje na zaštićenost individue kao socijalnog bića, kome je zaštita individualnog, fizičkog integriteta nužna, ali ne i dovoljna uslov za dostizanje stanja bezbednosti. Ona je ujedno i put ka sveobuhvatnom konceptu ljudske bezbednosti. Ljudska bezbednost je koncept koji ima različita značenja u različitim socijalnim konektima. Međutim, analizom prakse i teorije međunarodnih studija bezbednosti danas, moguće je napraviti razliku između šireg shvatanja ljudske bezbednosti koje podrazumeva bezbednost kao emancipaciju, i užeg shvatanja ljudske bezbednosti koje se odnosi na zaštićenost pojedinca od neposrednog fizičkog nasilja. Primetno je da uže određenje ljudsku bezbednost svodi na pojam lične bezbednosti, te je kao takvo vrlo često predmet brojnih kritika.

Literatura

1. Bajagić, M; Razumevanje bezbednosti od antičkih vremena do savremenih prostupa, *Nauka, bezbednost, policija*, br. 2/2011, Kriminalističko-policij-ska akademija, Beograd.
2. Baldwin, D; The concept of security, *Review Of International Studies*, No. 23/1997, British International Studies Association.
3. Booth K; Security and Emancipation, *Review of International Studies*, Vol. 17, No. 4/1991.
4. Buzan, B; A Reductionist, Idealistic Notion That Adds Little Analytical Value, *Security Dialogue*, Vol. 35, No. 3/2004.
5. Buzan, B; *People, States & Fear*, Lynne Rienner Publishers, Boulder, Colorado, 1991.
6. Buzan, B; Wæver, O; De Wilde, J; *Security: A New Framework for Analysis*, Lynne Rienner, London, 1998.
7. Duncan, R; Jancar-Webster, B; Switky, B; *World Politics in the 21st Century*, Pearson and Longman, New York, San Francisco, Boston, London, Toronto, Sydney, Tokyo, Singapore, Madrid, Mexico City, Munich, Paris, Cape Town, Hong Kong, Montreal, 2004.
8. Đorđević, I; *Ljudska bezbednost – globalni kontekst i primena u Srbiji*, Institut za uporedno pravi i Dosije studio, Beograd, 2013.
9. Ejdus, F; *Međunarodna bezbednost: Teorije, sektori i nivoi*, Službeni glasnik i Beogradski centar za bezbednosnu politiku, Beograd, 2012.
10. Elkir, S; Konceptualni okvir za ljudsku bezbednost, objavljeno u: *Ljudska bezbednost, zbornik tekstova 1*, Fond za otvoreno društvo, Beograd.
11. Hampson, F. O; Višezačnost pojma ljudske bezbednosti, objavljeno u: *Ljudska bezbednost, zbornik tekstova 1*, Fond za otvoreno društvo, Beograd.
12. *Human Development Report*, UNDP, Oxford University Press, New York, Oxford, 1994.
13. Inglehart, R; Norris, P; The Four Horsemen of the Apocalypse: Understanding Human Security, *Scandinavian Political Studies*, Vol. 35, No. 1/2012.
14. Marković, D; *Opšta sociologija*, Savremena administracija, Beograd, 2003.
15. Mijalković, S; *Nacionalna bezbednost*, Kriminalističko-poličijska akademija, Beograd, 2011.
16. Owen, T; Human Security – Conflict, Critique and Consensus: Colloquium Remarks and a Proposal for a Threshold-Based Definition, *Security Dialogue*, Vol. 35, No. 3, 2004.
17. Popović, M; Doprinos kritičke škole konceptualizaciji ljudske bezbednosti, *Kultura polisa*, god. XI, br. 23.

INDIVIDUAL SECURITY IN ACADEMIC DISCOURSE

Marija Popović Mančević

Maja Ružić

Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

Abstract: Contemporary security studies have opened the field for a multitude of new terms and concepts. Professional language enrichment of contemporary security studies has been a logical consequence of the expansion of their research fields, which occurs in response to emerging security threats and challenges, as well as to new subjects and objects of security studies and practices. The newly established post-Cold War era in security studies has been featured by calling in question the dominant state-centric understanding of the concept of security, which brings about the deepening of the concept to the individual level of analysis. In addition to the well-established terms as state security and national security, in contemporary security studies discourse there has been emerging terms that refer to the security dynamics that takes place on an individual level such as individual security, personal security and human security. However, in the academics' writings these terms and concepts are often vaguely defined, and used in academics' and public discourse in different ways, sometimes as synonyms, while in some cases the same terms are used with different meanings, which inevitably leads to a certain terminological imprecision. Variations in definition of terms and guidelines such as human security, individual security and personal security in domestic and foreign scholars' papers point to the lack of universality and their fluid nature. These variations are partly considered to be the consequence of the complexity of these new concepts, but they also may be caused by too much latitude in interpretation of their meaning. This deprives these concepts of the stable and common meaning and poses an obstacle for their use in common academic discourse. Therefore, the aim of this paper is to find some standards in the use of these concepts and to link them with the dominant and prevailing meanings that are attached to them in academic use. In order to give an answer to the question of whether are they different concepts or the multiplication of the same concept, the meanings of the term individual security will firstly be presented when considered as a level of

analysis in security studies, and then when it is considered as part of a broader political concept of human security.

Keywords: contemporary security studies, level of analysis, individual security, personal security, human security.

Pregledni rad

Primljen: 5. 11. 2016.

Revidirana verzija: 1. 2. 2017.

Prihvaćen: 17. 5. 2017.

UDK: 343.985

343.123.12

doi: 10.5937/nabepo22-12310

EFFECTIVE INVESTIGATIVE INTERVIEWING: TURNING INTERROGATIONS INTO CONVERSATIONS

Stephen Grossman¹

Sykes & Burrows, London, United Kingdom

Abstract: An interrogation is essentially combative and high pressure, and therefore most often a negatively charged monologue of an interrogator trying to work a confession out of a subject. In the following, there should be removed from any ethical, effective investigative interviewing practice: interrogation, combative, pressure, monologue and confession.

Effective, ethical investigative interviews should be conversational, non-combative and should not seek confessions as a primary objective. Pressuring subjects (including suspects, witnesses or victims) forces people to lie, go silent or to become uncooperative. Pressure and accusations trigger defensive responses. They also cause panic and fear which impacts a person's cognitive ability to remember and even to communicate. How often people in shock are left stuttering or unable to form coherent sentences or to remember a question asked seconds earlier?

Combine the intimidation of being questioned by police, the fear of going to jail and the humiliation of being judged badly by people in authority or by one's family and friends, as well as fear of reprisals for informing on other criminals, and one easily ends up with "no comment" interviews or flat out lies. Forcing subjects to admit a

¹ stephen.grossman@sykesandburrows.com

version of events in order to overcome “no comment” responses or flat out lies leads to poor conviction rates and wrongful convictions. The alternative, which has proven highly effective when practiced within a well-defined, controlled process, is a managed conversation that relaxes a subject and provides an environment and communication framework that inspires an exchange.

Keywords: investigation, interview, profiling, interrogation, negotiation

Introduction

An interrogation is essentially combative and high pressure, and therefore most often a negatively charged monologue of an interrogator trying to work a confession out of a subject. Of the words and concepts in the previous sentence, the following should be removed from any ethical, effective investigative interviewing practice: *interrogation, combative, pressure, monologue* and *confession*.

Effective, ethical investigative interviews should be conversational,² non-combative and should not seek confessions as a primary objective. Pressuring subjects (including suspects, witnesses or victims) forces people to lie, go silent or to become uncooperative. Pressure and accusations trigger defensive responses. They also cause panic and fear which impacts a person’s cognitive ability to remember and even to communicate. How often people in shock are left stuttering or unable to form coherent sentences or to remember a question asked seconds earlier?

Combine the intimidation of being questioned by police, the fear of going to jail and the humiliation of being judged badly by people in authority or by one’s family and friends, as well as fear of reprisals for informing on other criminals, and one easily ends up with “no comment” interviews or flat out lies. Forcing subjects to admit a version of events in order to overcome “no comment” responses³ or flat out lies leads to poor conviction rates and wrongful convictions.

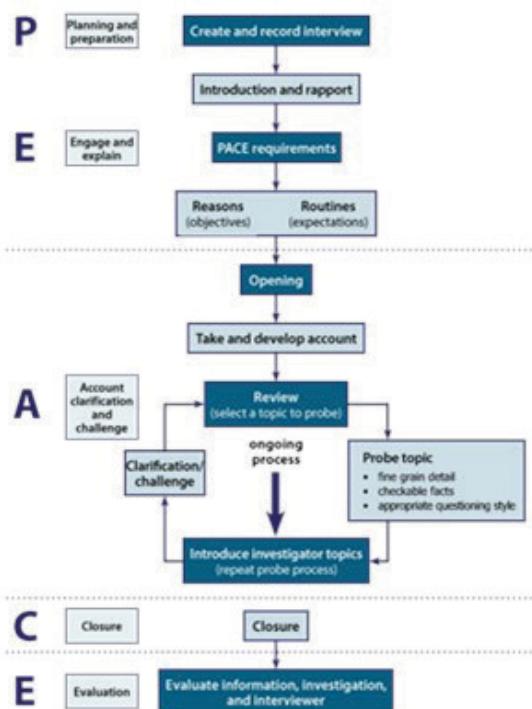
The alternative, which has proven highly effective when practiced within a well-defined, controlled process, is a managed conversation that relaxes a subject and provides an environment and communication framework that inspires an exchange.

² Shepherd E. Griffiths, A. Investigative Interviewing: The Conversation (2nd Edition, 2013), *Oxford University Press*

³ Walsh D. Bull, R. How Do Interviewers Attempt to Overcome Suspects’ Denials, *Psychiatry, Psychology & Law*, 5

EFFECTIVE INVESTIGATIVE INTERVIEWING

The best and most comprehensive approach to this form of conversation management is the PEACE model developed in the United Kingdom. PEACE stands for Planning & Preparation, Engage & Explain, Account, Clarification & Challenge, Closure, and Evaluation. The interview method, first developed in the UK in the early 1990s as a means of repairing the damage created by decades of miscarriages of justice, is now the standard bearer in effective, ethical investigative interviewing.

(Source: <http://www.app.college.police.uk/app-content/investigations/investigative-interviewing>, October 23, 2013)

By establishing rapport, explaining the interview process carefully to a suspect or witness, asking open-ended questions, allowing subjects the opportunity to provide alternate explanations of events, and applying SUE (Strategic Use of Evidence), interviewers can improve results of various types of interviews. Witness memory, for instance, can recover and be more accurate when conducting free recall interviews based on PEACE that stimulate memory by relaxation and free association of the senses to a narrative timeline, similar to a Cognitive Interview. Suspect interviews can yield actionable intelligence or new lines of enquiry by allowing subjects to establish their own version of

events that can be questioned further or challenged by strategic use of evidence; and provided the challenges are not presented in a manner that breaks down rapport, the suspect's response to the challenge often reveals new information, confirms suspicions, disproves a working theory and/or provides additionally valuable insight into the suspect's motivations or emotions relevant to the event or to the people involved.

This approach requires police interviewers to prepare for the interview, to conduct active listening, to apply behavioural communication methods, to have strong emotional intelligence in order to establish rapport and to be able to "read" the subject accurately, to detect deception, and to exercise control whether when managing a "no comment" interview or when reaching a breakthrough when a suspect inadvertently indicts himself.

1. Preparing for the interview

Once a proper timeline or workable preliminary timeline of events is established and all currently available physical evidence is gathered, a working theory of the events can be established. This working theory should take into account plausible explanations both for prosecution and for defence. This will allow room for the investigation team and the subject to establish or to present new theories, new leads and adjustments to the timetable.

A key piece of evidence often overlooked or, worse, never considered is a Self-Administered Statement ("SAS") produced by the subject himself/herself. The SAS comes with a simple, carefully worded set of instructions that do not frame the subject's answers in terms of time frames, sequence of events, presumptions of guilt, etc. The instructions simply state that the subject should tell what happened (with no reference to a start or stop date of the event in question) in their own words, using a pen and crossing out any mistakes or corrections without concern, and to use as much blank paper as needed.

The SAS should be analysed prior to conducting any formal interview with the subject. The SAS is a map that can lead investigators to new understanding of events, provide insight into the subject,⁴ indicate new viable lines of enquiry and uncover new evidence.

All the evidence available at the time, including the SAS, should be sorted in terms of a place within the constantly developing timeline and in a sequence that best supports the planned strategy for the interview.

⁴ Picornell, I. Analysing Deception in Written Witness Statements, *Linguistic Evidence in Security, Law & Intelligence*, Vol. 1 (No. 1) 2013

Interview strategies are shaped with a consideration for the profile of the subject being interviewed and with thought as to whether the subject is a suspect, witness or victim. A criminal with form who knows police procedures and/or one who is part of an organised criminal group is not likely to cooperate willingly in the interview and would be expected to provide a consistent “no comment” interview. This type of subject requires a different approach, a different sequence and presentation of the case than a first time offender who shows no sign of psychopathy or sociopathy and who is capable to feel remorse or regret for his/her actions.

The key is to structure the lines of questions and the available evidence in a way that supports a narrative best told or confirmed by the subject. Evidence to be introduced in the interview should be selected carefully - building from more circumstantial and general or vague pieces of evidence to more indisputable, i.e. from witness statements or blurry CCTV footage to copies of receipts and high resolution close ups from CCTV, etc. This allows a subject to be honest and tell his/her story from the start but exposes their lies unquestionably should the subject choose to lie to the interviewer. The effect of getting caught in a lie is much more powerful, far more ethical and has greater forensic value in court than accusing a subject and getting him/her to sign a statement of fact written by a police officer.

2. Rapport building

As the aim of the investigative interview is conversation and not interrogation, building a genuine rapport with the subject is crucial. That mysterious form of connection and strange kind of trust that is rapport. The *je ne sais quoi* of effective interviewing is an essential ingredient that cannot be ignored or replaced with a false substitute in the recipe.

Rapport requires empathy. If an interviewer cannot put himself/herself in the shoes of the subject, it will be impossible to establish the kind of understanding and non-judgemental environment necessary for an effective conversation to take place.⁵

The interviewer must not only have empathy but must be able to display that empathy honestly. Any form of insincerity, deception or lies on the part of the interviewer and any bond that may have been established will be broken and the interview will collapse into standard policing Q&A or an interrogation.

⁵ Holmberga U. Madsena, K. Rapport Operationalized as a Humanitarian Interview in Investigative Interview Settings, *Psychiatry, Psychology & Law*, 2, 2014

3. Open-ended questions

Closed questions, like “Were you driving the car last Saturday?” are interrogative. They also limit an answer to a “yes” or “no”. They do not elicit a response or compel a person to explain. Closed questions are more of a statement, essentially, than a question. Closed questions are the cornerstone of the traditional interrogation method - establish an accusation and continue to pound the subject down with closed questions that primarily serve to reinforce the accusation of guilt, as if repetition of a single line of questioning were a means of establishing fact. The primary goals of this method of interviewing is to achieve a confession.

In Dr. Karl Roberts 2012 article in the *Internet Journal of Criminology*, “Police Interviewing of Criminal Suspects: A Historical Perspective”, he sites research conducted by Moston and Engelberg in 1993, who examined 118 taped police interviews. “They found the most common interviewing style was confrontational and confession-seeking. Here interviewers often directly accused the suspect of having committed the crime and then asked the suspect to confirm this. If the suspect remained silent, showed resistance or denied the allegation interviewers frequently moved on to persistent repetitive questioning, ignored the suspect or closed down the interview,” Roberts states.

Closed questions, along with accusatory statements and authoritarian posturing from interviewers, stimulates avoidant behaviour in subjects. In his presentation of his 2009 study involving Swedish Customs Police, and based on previous research of the psychology of guilt and innocence, Prof. Pär-Anders Granhag states that: “Guilty suspects’ decision control is assumed to be influenced by aversion, which will result in avoidant strategies. Chief among avoidant strategies, and the most common and frustrating for interviewers, is a “no comment” interview or simply remaining silent and looking down at the ground or at the interview table.

A guilty person’s decision control can be positively affected or minimally neutralised through the use of the PEACE interview framework. It is not only the tone of the interview and the approach to holding a discussion with a subject that is transformative with the PEACE model. A well trained interviewer must understand human behaviour and emotions and how behaviour and emotions affect communication and subsequent behaviour.

So within an effective PEACE interview, open questions should be used to establish rapport and to elicit free recall from a subject. But they should be used in careful conjunction with specific closed questions, avoiding forced questions or complex, multiple choice questions that can confuse a subject and unethically trap a subject into a limited options response.

EFFECTIVE INVESTIGATIVE INTERVIEWING

According to the UK College of Policing,⁶ “some types of questions are useful, helping the interviewer to extract information from the interviewee, e.g. open-ended. Others are not and may actually confuse the interviewee or prevent them from giving a full and accurate account, e.g. multiple questions.”

Open-ended questions, unlike closed questions and not related to “closed specific questions” that provide controlled direction for the interviewer, require an explanation or multiple explanations from the subject. These are free-style narrative responses which can be challenged at any time during the interview or during follow-up interviews when facts can be checked. They elicit a version of events in the subject’s own words. It may be then the subject’s own words which come back to haunt them later. But as the narrative came from the subject himself/herself, there was no coercion, making the interview more ethical.

Open-ended questions, like “Tell me what happened the other day”, also serve to establish or re-inforce rapport. They engage the subject and display a genuine interest in his/her version of events. The key is for the interviewer to let the subject speak, not to interrupt or to corrupt the narrative with input from the interviewer.

But there are times to use specific closed questions or targeted closed questions. After a subject has responded to an open question, the interview may follow with a specific closed question. If the interviewer is in any doubt of the veracity of the previous statement made by the subject, he should follow with a question designed to challenge the previous statement. However, that follow on challenging closed question must be put to the subject with the same conversational, non-confrontational approach as in all the interview.

Example:

A suspect has been arrested on suspicion of car theft. The owner of the vehicle reported it stolen at 11:30 a.m. on the 3rd of October. The driver, now under arrest, was pulled over by police driving the alleged stolen vehicle.

Police have the victim’s statement and recordings of his call to police about the theft of his vehicle. Police have CCTV footage from a public parking lot of the suspect entering the driver’s side of the vehicle and pulling out of the parking area in the vehicle.

Police take a free recall statement, written by the suspect, of his version of events. According to that statement, the suspect’s friend lent him the vehicle.

Police conduct a PEACE interview. After establishing the suspect’s version by use of open questions, they begin introducing evidence into the conversation. So when the suspect states that his friend gave him the keys to the car and

⁶ <http://www.app.college.police.uk/app-content/investigations/investigative-interviewing>, October 23, 2013

told him where it was parked, the interviewer produces still images from the CCTV corroborating that the suspect used the vehicle's keys to enter the car and did not, indeed, break into it. The interview follows by asking how it was, did the suspect think, that his friend later reported it stolen. The questions have gone from open and general to specific and targeted, always asking if there was an innocent explanation for why or how something happened.

This kind of "funnel" approach of starting general and open in the line of questioning and the structure of the questions themselves, when properly executed, can ease a subject into having to or being willing to explain greater and greater details.

In the scenario above, the subject tells police that his friend called him from the road and they ended up getting into a fight over the fact that the suspect was now dating the vehicle owner's previous girlfriend. Some 30 minutes after they had hang up the phone, the suspect says, the police pulled him over and arrested him.

A search of the suspect's phone reveals he was telling the truth about the call and the timing.

The combination of establishing rapport, putting the suspect in the right, non-confrontational emotional state (stimulating cooperation rather than psychological avoidance), asking open questions, presenting evidence strategically in a non-accusatory manner and following with targeted closed questions ultimately revealed the truth of the case.

4. Overcoming bias

One of the greatest challenges to interviewers, often blocking them from establishing rapport or from allowing a subject free recall or allowing alternative theories to emerge, is bias.

Biases are natural and are common. Biases are like blinders placed on racing horses. As they help the horse to focus on what is in front, on the finish line, and not to get overly distracted by a neighbouring horse racing on either side, biases make for quicker decision-making, they help people feel justified and certain of choices, and they play a role in helping people identify with and assimilate into a particular social group, which helps them with a human need to belong and to be accepted.

But bias handicaps the interviewer. Bias forbids rapport with anyone who falls on the wrong side of one's bias for acceptance. Bias forces judgements on people and facts that may not be justified. Bias blinds and makes deaf the

interviewer, causing important information or actionable intelligence to be missed or ignored. Under bias, a person sees what he/she wants to see.

Bias can be based on many things, including race, gender, religion, physicality, morality, etc. Any form of bias is destructive for the interviewer.

And the most common form of bias for police interviewers around the world, due to performance pressure, is confirmation bias. The desire to see a certain subject as “good for it” or as someone likely to commit a certain type of crime, coupled with time pressure and political pressure from one’s superiors, and the trigger for confirmation bias is set in motion. Soon the investigation team and interviewers are fitting facts, statements and physical evidence to support the bias. This leads to miscarriages of justice.⁷

5. Active listening

Truly hearing what a subject is saying or is trying to say and incorporating ideas, emotions or phrases a subject uses resets one’s more commonly passive listening mode to active listening mode. Active listening, a fundamental component of authentic conversations, enhances rapport and aides in capturing information and nuances.

For the interviewer, it is important to concentrate on word choice, body language, syntax, colloquial expressions, coded language, and a whole host of other linguistic clues that might reveal important information or details about the subject and the event. The interviewer, having established rapport and by applying active listening properly, can and should use the subject’s own words to challenge statements of “fact” presented by the subject at various times during the interview and the investigative process.

A subject will always provide signals as to areas of sensitivity, hidden emotions triggered by words or through words that trigger memories that connect to a variety of emotions. Listening carefully, and observing body language, will provide the interviewer with tools for how best to speak to the subject. Adapting one’s manner of speaking and word selection can make all the difference whether a subject cooperates or not.

In a fraud investigation, for example, when I used at the start of the interview words such as “fraud” or “embezzlement” or “theft”, the subject became defensive and uncooperative. When I shifted to allowing and motivating the subject to tell his version of the story, the reasons for his negative reaction and resistance to words like “fraud” became clear. He left a vital clue as to his personality and emotional need. He revealed the cognitive dissonance he wrestled

⁷ Roberts, K. Police Interviewing of Criminal Suspects: A Historical Perspective, Internet Journal of Criminology, 2012, 5

with between committing a crime and wanting himself and others to believe he was a good man who did what he did for a good reason.

According to the subject, he was merely trying to get shareholders' attention to the problems of the company so that he could save the company. When all his efforts to get them to put more money into the business failed, he explained, he took the money that was in the bank account in order to force the shareholders "to pay attention". I asked him if the money he stole was "attention money". He smiled, sat up straight and proud and confident and said "yes, it was attention money". Once we referred to the fraud and theft of funds as "attention money", he confessed to everything and proudly explained exactly how he committed the crime and where the money was.

6. Engage and explain

One of the best ways to begin the interview is to explain to the subject the reason for the interview. And by combining the framing of expectations of the why and how of the interview with a genuine display of interest in the interviewee, the likelihood of calming the subject down, establishing rapport and creating some positive emotions to neutralise fear and aggression increases.

Regardless of a country's legal framework, a suspect should be entitled to be presented the case before him/her. The facts and circumstances surrounding the case should be explained carefully to be sure there is no misunderstanding or lack of understanding. There should be no room for a defence to later claim an unfair process.

From an interviewer's point of view, establishing the facts of the case and explaining them carefully and systematically to a suspect provides tremendous opportunity to observe the subject's response to certain pieces of evidence, to certain accusations or claims, to introductions of certain people, etc.

Subjects should be given opportunities throughout the interview to respond and to provide their version of events, particularly during the orchestrated presentation of evidence, piece by carefully selected piece.

This method of explaining and asking pertinent questions and questioning the answers by asking for further clarification, when timed right and sequenced optimally, also has the benefit of creating cognitive load for the subject. Every detail (dates, times, names of individuals, justifications, etc.) will be challenged. Accurate recall is difficult enough for a person recalling an actual event. Maintaining fabricated memories is that much harder. The mind must work many functions to create, store and recall the lie.

The heavier the cognitive load, the more lies a person must create to protect an initial lie, the more one must remember details and timing, the more difficult it is for a person to maintain the lie.

7. Review & analyse (statements, body language, facts, theories, etc.)

It is vital to step back from each interview segment and review what was said and how it was said. Explanations must be checked against previous known facts. New versions presented by the subject must be investigated, fact-checked, verified.

And the subject behaviour throughout the interview should be analysed as well. How did the person react to certain topics or names or pieces of evidence? What non-verbal communication messages were transmitted? What new information was imparted and why? What is the person's motivation to say certain things a certain way?

There are dozens of pertinent questions that can and should be asked of the investigative team after each interview segment. The analysis should lead to a refined approach in subsequent interviews. Or it may lead to focus on a single aspect of the case. Or the analysis may lead to no longer considering a certain subject valuable to the case.

8. Statement Analysis

Statements made by suspects, witnesses and victims should be treated with the same forensic care and attention to detail as DNA, fingerprint, ballistic or computer hard disc analysis. Forensic linguistic analysis of statements, or Statement Analysis, should be a primary investigative tool, as it aides in case establishment, theory development, investigative interviewing strategy & tactics planning, forensic evidence gathering, veracity testing, suspect-witness-victim profiling, etc.

The process requires training in at least basic aspects of psycholinguistics, linguistics and psychology, particularly around the principles of behavioural communications. The analysis combs for indicators of deception (deception leakage) or sensitivity to certain topics, which might be flagged by shifts in verb tense, by the use of "we" instead of "I", by the frequent use of possessive

pronouns like “my” and “mine”,⁸ repetition of certain words, crossing out of certain words, passive voice instead of active voice, etc.

The use of language can also yield a lot of information about a subject’s personality or state of mind or emotions at the time of writing the statement, or it may reveal valuable insights into the author’s feelings towards a victim or towards a perpetrator.

In one murder investigation in which my team and I provided Statement Analysis and psycholinguistic profiling, the suspect, who had stabbed another man to death more than 11 times, was arrested on first degree murder charges. The suspect claimed self-defence, which, if convicted, would bring a sentence of less than 10 years in prison compared to a life sentence for murder in the first degree. The suspect described coming into possession of the knife three different ways within the same police interview. At one point, he said he “discovered the knife,” at another time he said the victim “produced the knife” and on a third occasion he said he “noticed the knife”. His varying versions of the event represented a lack of conviction in his statement. Collectively, they indicated his genuine belief, despite intense pressure from police to confess to the murder, that he did not willingly or actively take a knife into his hand and stab the victim.

The suspect’s statement analysis, coupled with our analysis of the statements of several witnesses, proved the witnesses had been pressured by police and had therefore lied in their statements and it proved that the suspect was in fact defending his life from a forceful and determined attack by the victim.

9. Re-interview

Time pressure and the ever-present push to close cases and secure convictions often leave police attempting to get all they can out of a subject in one interview. But exhausting a subject and keeping them trapped in an interview room leads to false confessions (a person will say anything to make the interview stop or to earn a chance to sleep or to have a smoke or to go to the bathroom). And exhausted investigators also make mistakes in interviews.

There is a great deal to be gained by re-interviewing a subject. Giving a person time to think about what they said, about what questions were put to him/her and why certain questions were asked, can yield either greater, more complicated lies which will ultimately weaken a suspect’s defence or can cause the subject to rethink the wisdom of lying. Either outcome is gold for an interviewer.

⁸ Adams, S. H. Statement Analysis: What Do Suspects’ Words Really Reveal?, *FBI Publications*, Oct 1996

Follow up interviews also provide investigators time to gather new evidence, speak to new witnesses, develop altogether new lines of enquiry, develop new leads and to re-sequence or refine the timeline. All of this further strengthens the case and weakens lame excuses provided by a lying or “no comment” suspect or an uncooperative witness.

Conclusion

The more relaxed and open the interview style, the stronger the rapport established, the better the presentation of evidence, the more conversational the interview, the better the results. A well-managed, fluid interview increases the likelihood of more truth emerging in the case, increases the chance of gaining actionable intelligence and creates less need in a subject to lie or to display avoidant behaviour during the interview.

A person’s recall improves during a relaxed state. This aides in witness interviews but also aides in eliciting details that can emerge from a suspect interview as well. At the same time, a well-trained interviewer can both elicit a free recall narrative from a subject and challenge the version without breaking rapport or emotionally driving the subject to retreat into avoidant behaviour, which includes silence and “no comment” replies. This is where the art of conversation, the strategic use of evidence (SUE) and deployment of psychological techniques like increasing cognitive load must merge into a fluid, non-confrontational dance between interviewer and interviewee.

Through active listening and careful note-taking (and by reviewing of audio and video recordings of the interview), an interviewer can effectively challenge a subject’s version of events. And by doing so methodically and with the right pace, together with the use of open-ended questions and closed-targeted questions designed for clarification or challenging a version of events, a skilled interviewer can increase the cognitive load of the subject, making the maintenance of a lie increasingly difficult.

Most lies are structured in advance in the narrator’s mind. And most liars prepare only a certain segment of a narrative and only certain details he/she thinks will cover him/her and will satisfy investigators. Recalling something that never happened is impossible. It requires imagination and quick thinking. Delivering the lie requires performance, the illusion of rationality, conviction and logic. It requires brain power and a lot of it.

The more details an interviewer can challenge, the more a lying subject must invent, and therefore the more details he/she must remember down the road at later stages in the interview. Logic becomes fuzzy. And when one is

asked to justify his/her own fuzzy logic, to account several times in several different ways what happened during gaps in dates and times, to explain inconsistencies in his/her narrative, to clear up contradictions, the harder the subject must work mentally. The brain has a certain capacity to process all the processes it is responsible for. At one point, when enough cognitive load has been placed on a subject, the brain must decide between breathing and maintaining gravitational balance or continuing to use all its reserves to maintain the lie.

When given an opportunity to find an exit from a dilemma, when helped to get things off one's chest, when being heard and listened to or when being taken seriously or shown respect, when given a chance to lessen a punishment is presented in the right manner, many people will respond favourably eventually. This includes suspects, witnesses and victims. A properly run interview can be therapeutic in a way for subjects. It provides a comfortable environment and structured conversation to discuss and open up about uncomfortable things.

Effective interviewing should aim to seek truth or actionable intelligence. Its goal should never be to achieve a confession or to simply run through the motions as a means of closing a case as quickly as possible.

The interview is an integral part of the investigation. It can be used to develop new leads, to secure additional evidence or better evidence, and to build solid material for convictions of the guilty or exonerations of the innocent.

References

1. Dave Walsh & Ray Bull, How Do Interviewers Attempt to Overcome Suspects' Denials, *Psychiatry, Psychology & Law*, 5
2. Dr. Eric Shepherd & Andrew Griffiths, *Investigative Interviewing: The Conversation* (2nd Edition, 2013), *Oxford University Press*
3. Dr. Karl Roberts, Police Interviewing of Criminal Suspects: A Historical Perspective, *Internet Journal of Criminology*, 2012, 5
4. <http://www.app.college.police.uk/app-content/investigations/investigative-interviewing>, October 23, 2013
5. Isabel Picornell, Analysing Deception in Written Witness Statements, *Linguistic Evidence in Security, Law & Intelligence*, Vol. 1 (No. 1) 2013
6. Susan H. Adams, Statement Analysis: What Do Suspects' Words Really Reveal?, *FBI Publications*, Oct 1996
7. Ulf Holmberga & Kent Madsena, Rapport Operationalized as a Humanitarian Interview in Investigative Interview Settings, *Psychiatry, Psychology & Law*, 2, 2014

EFIKASNO ISTRAŽNO INTERVJUISANJE: KAKO PRETVORITI ISLEDIVANJE U RAZGOVOR

Stiven Grosman

Sykes & Burrows, London, Velika Britanija

Sažetak: Ispitivanje je u osnovi borbeni monolog pod visokim pritiskom, pa stoga najčešće i negativno nabijen, kojim ispitivač pokušava da dobije priznanje od nekog lica. U tom smislu, iz svake etičke, efikasne prakse istražnog intervjuisanja trebalo bi uklo-niti sledeće: borbeni pritisak, monolog i priznanje.

Efikasno, etičko istražno intervjuisanje trebalo bi da ima odlike konverzacije, da bude neborbeno i ne bi trebalo da teži izvlačenju priznanja kao primarnom cilju. Pritisak na lica (bilo da je reč o osumnjičenima, svedocima ili žrtvama) prisiljava ljude da lažu, da prestanu da govore ili da odbijaju saradnju. Pritisak i optužbe izazivaju odbrambene odgovore. Isto tako, oni izazivaju paniku i strah koji utiču na kognitivnu sposobnost osobe da se seti, pa čak i da komunicira. Koliko često ljudi u šoku zamuckuju, ili čak nisu u stanju da sastave koherentnu rečenicu ili da se sete pitanja koje im je postavljeno nekoliko sekundi pre toga?

Ako kombinujemo zastrašenost od ispitivanja od strane policije, strah od odlaska u zatvor i poniženje što će nadležni organi ili sopstvena porodica i prijatelji doneti loš sud o njima, vrlo je lako da neko završi tako što će prilikom intervjuisanja doći u stanje „bez komentara“ ili izgovoriti čiste laži. Prisiljavanje lica da prizna određenu verziju događaja kako bi se prevazišlo stanje odgovora „bez komentara“ ili čistih laži dovodi do niskih stopa osuda i pogrešnih osuda.

Alternativa koja se pokazala kao visoko efikasna kada se sprovodi u okviru dobro definisanog i kontrolisanog procesa, jeste konver-zacija kojom se upravlja, a koja opušta lice i stvara sredinu i okvir komunikacije koji inspirišu razmenu.

Ključne reči: istraga, intervju, profilisanje, isledivanje, pregova-ranje.

Prikaz

Primljen: 10. 7. 2017.

Revidirana verzija: 23. 10. 2017.

Prihvaćen: 23. 10. 2017.

Dragoslava Mićović

*Žene policajci kroz jezik srpske
policijске periodike (1910–2016)*
Zadužbina Andrejević, 2017, 107 str.

Monografija dr Dragoslave Mićović *Žene policajci kroz jezik srpske policij-ske periodike (1910–2016)* sastoji se od 104 strane, tj. 12 celina.

U uvodnom poglavlju autorka predstavlja temu monografije odgovarajući na pitanje zašto je važno sagledati položaj žena u policiji preko razumevanja jezika odnosno diskursa u policijskoj periodici. Jezik je mehanizam putem koga se stvaraju i menjaju društveni odnosi i društvena svest i zato je izuzetno značajan za njihovu dekonstrukciju. Autorka naglašava značaj interdisciplinarnog pristupa izučavanju društvenih problema usled kompleksnosti koja nadilazi isključivo jedan pristup, jednu naučnu disciplinu, tako da u objašnjanju položaja žena u policiji ukršta sociološki i lingvistički aspekt.

Takođe, koristi komparativnu metodu tako što upoređuje periodiku na srpskom i engleskom jeziku o ulasku žena u policijsku profesiju, i na taj način utvrđuje sličnosti i razlike o posmatranoj pojavi.

Za pregled članaka na srpskom autorka je odabrala brojeve časopisa „Policija“, „Narodna milicija“ i „Bezbednost“, a za engleski jezik članke koje su analizirale autorke Dženifer Braun (Jennifer Brown) i Frensis Hajdenson (Frances Heidensohn) u delu pod naslovom „Rod i policija“ (str. 13).

U poglavlju pod nazivom „Žene u policiji uopšte“, autorka daje pregled položaja žena u policiji u SAD, Kanadi, Velikoj Britaniji, Australiji, Srbiji i ostalim zemljama. U ovom delu teksta vidimo kako je istorijski tekaо prijem žena u policiju, vidimo da je u stranim zemljama taj proces imao nešto brži i efektniji tok i dao konkretnе rezultate u vidu ulaska žena u policiju, dok je u Srbiji sam ulazak žena u profesiju išao dosta otežano usled velikog otpora patrijarhalne sredine, ratova i onemogućavanja školovanja žena uopšte.

Poglavlje „Pregled policijske periodike na engleskom i srpskom jeziku“ centralni je deo monografije, podeljen na dve jasno izdvojene celine: Policijska periodika na engleskom jeziku i Policijska periodika na srpskom jeziku. Autorka je kroz bogatu arhivsku građu prikazala kako su žene otežano prihvaćene u policijskoj profesiji koju su muškarci štitili na svaki mogući način kao isključivo maskulinu, između ostalog i preko diskursa karakterističnog za tadašnji policijski i društveni establišment, u kojem su žene okarakterisane kao fizički slabije, one kojima je mesto u kući, pored muževa i dece, kojima nije mesto u javnoj sferi, naročito ne u jednoj tipično i tradicionalno muškoj profesiji kao što je policija.

Lingvističkom i sociološkom analizom tekstova iz perioda sa početka 20. veka do danas, autorka vešto uočava da su žene sporo ali sigurno, uz ogromno ograničavanje, institucionalno i diskurzivno, formalno i neformalno, probijale sebi put ka policijskoj profesiji. Takođe, uočava se sličnost posmatranog problema bez obzira na geografsko područje i kulturne matrice pojedinih zemalja. Najjači argument protiv uključivanja žena u policiju „nalazi se u pojmu neprirodnog predloga u prihvaćenom obrascu rodne uloge i odnosa moći (defeminizaciji) i nepodobnosti žena u policijskoj profesiji (deprofesionalizaciji)“ (str. 36, 37).

Na početku procesa profesionalizacije, ženama u policiji dodeljivane su ograničene dužnosti koje su u skladu sa „ženskom prirodnom“. Retorika kojom su zastupani ovakvi stavovi išla je od toga da je žena u policiji samo „eksperiment“ do toga da je policijska profesija u suprotnosti sa emocionalnošću žena (str. 39).

„Pedesetih godina 20. veka počinju kakve-takve promene u zapošljavanju žena u policiji (...) Menja se imidž koji žene imaju o sebi u društvu. Iako se ovaj trend nastavlja i narednih godina, i dalje postoji podrivajući otpor prema ženama policajcima. Taj otpor je iskazan na simpozijumu ‘Policijske federacije’ 1974. godine, zasnovan na stereotipima (verovanju u fizičku inferiornost i psihološku nestabilnost žena) itd.“ (str. 41).

Dalja demokratizacija i liberalizacija društva dovele su do usvajanja raznih zakona o jednakim mogućnostima, ali su uprkos zakonskoj regulativi odnosa, žene u policiji morale da se uklope u maskulinu kulturu. Iz položaja dominacije, muškarci su nastojali da žene smeste na određene policijske poslove za koje su smatrali da im odgovaraju, a na kojima bi bile ograničene na „tipične“ ženske uloge odgajanja i brige o nekome (str. 47).

Na stranama od 48. do 85. autorka problem bogato dokumentuje policijskom periodikom u Srbiji, prikazujući centralni diskurs u policiji prema ženama policajcima, njihov profesionalni položaj i pokretljivost u policijskim službama, i to u periodu od početka 20. veka do aktuelnog stanja. Za srpsku policijsku periodiku u odnosu na englesko područje karakteristično je da se jezik korišćen u člancima odlikovao formalnošću, nepristrasnošću i odsustvom rodnog senzibiliteta.

U zaključku autorka navodi: „Retorika nije ista: članci na engleskom pokazuju mnogo otvorenog neprijateljstva i otpora prema uvođenju žena u policiju. Članci na srpskom su daleko uzdržaniji i u većini slučajeva bi se mogli okarakterisati kao pozitivnije nastrojeni. S druge strane, broj članaka na engleskom jeziku daleko je veći nego broj članaka na srpskom jeziku.“ (str. 87).

Autorka postavlja logično pitanje, koje bi moglo da bude tema nekog daljeg istraživanja: da li je ovo, kao i smanjenje broja članaka o ženama u policijskoj periodici u poslednjih tridesetak godina, rezultat veće ravnopravnosti žena u policiji u Srbiji, ili se o ovom problemu namerno ne govori?

dr Marta Tomić
Naučno-istraživački centar
Kriminalističko-policijske akademije u Beogradu

SUMMARIZED INSTRUCTIONS TO AUTHORS¹

The journal publishes original and so far unpublished papers (either partially or as a whole), from 30,000 to 45,000 characters with spaces. The text of the paper, prepared by Microsoft Word text processor, Times New Roman, in Serbian or English language and with the corresponding Latin script, is submitted electronically to the following e-mail address: caspis@kpa.edu.rs.

The content of the papers should be structured so as to include: the title, name and surname of the (co-)author(s), abstract with key words, introduction, the main part, conclusions, the reference list and appendices, if necessary.

The title of the paper is typed in capital letters, centered, 12 pt normal, bold. **The name and surname** of the (co-)author(s) without the author's title but with the affiliation are written below the title of the paper with single spacing, centered, 11 pt italic. If there are several authors, they are listed one below another. **Subtitle: Abstract** not longer than 100 to 150 words is written below the information related to the author(s), centered, 10 pt bold, and the contents of the abstract in Serbian (for the contributions in Serbian) or English (for the papers in English) language are written below the word **Abstract**, justified, single spacing, one extra spacing, 10 pt normal. **Subtitle: Key words** are written after the body of abstract, without spacing, at the beginning of the line, 10 pt italic, and key words (4 to 6) are listed in the same line, 10 pt normal.

Subtitles: Introduction, Conclusions and References are written without numbers, while the **subtitles** of the main body of the paper (at least two) are numbered, all 12 pt bold. The body of the paper (passages) are written as justified (12 pt normal), with single spacing and one extra spacing above and below the subtitles and between passages, with 2.5 cm margins. The beginning of a passage is written from the beginning of the line. The words are divided with one space, and with one space after the punctuation marks. The reference list is followed by the **summary (expanded abstract)** which should include: the title, the information about the author/co-author(s) and the body, it should not exceed 400 to 500 words according to the rules for writing a summary in English if the paper is written in Serbian, and vice versa.

Footnotes are written below the text at the corresponding page with continuous numbering. The references are quoted in footnotes according to the following examples:

- **Books:** S. Bejatović, *Krivično procesno pravo*, Beograd, 2010, str. 22–24.
- **Journals:** N. Jovančević, *Položaj glavnih procesnih subjekata u novom ZKP iz 2011*, *Crimen*, br. 2/2012, Beograd, str. 191.
- **Collected papers:** Z. Stojanović, Krivično delo nezakonitog bogaćenja – razlozi za i protiv uvođenja, objavljeno u: *Aktuelna pitanja krivičnog zakonodavstva (normativni i praktični aspekti)*, Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu i Intermex, Beograd, 2012, str. 343.
- **Laws and regulations:** *Sl. glasnik RS*, br. 101/2005, 63/2009 – odluka US i 92/2011, čl. 5, st. 2, tač. 7.
- **Web pages:** <http://www.environment-agency.gov.uk/business/sectors/37063.aspx> (19. 9. 2011).

The contributions which are not prepared according to these instructions will not be considered for publishing by the editorial board.

¹ The integral text of the technical instructions can be found at the following address: <http://www.kpa.edu.rs/cms/data/akademija/nbp/en-uputstvo-2014.pdf>

IZVOD IZ UPUTSTVA ZA AUTORE¹

U časopisu se objavljaju originalni i do sada (u celosti i delimično) neobjavljeni radovi, obima od 30.000 do 45.000 karaktera sa razmacima. Tekst rada, pripremljen pomoću programa za obradu teksta Microsoft Word, u fontu Times New Roman, na srpskom jeziku ili engleskom jeziku, odgovarajućim **latiničnim** pismom, dostavlja se u elektronskoj verziji na E-mail adresu **casopis@kpa.edu.rs**.

Sadržaj rada treba strukturirati tako da sadrži: naslov, ime i prezime (ko)autora, sažetak (apstrakt) sa ključnim rečima, uvod, glavni deo rada, zaključke, popis korišćene literature i po potrebi.

Naslov rada se piše velikim slovima, centrirano, u fontu 12 pt normal,bold. **Ime I prezime** (ko)autora bez titule, sa nazivom ustanove, pišu se ispod naslova rada sa razmakom od jednog reda, centrirano, u fontu 11 pt italic. Nekoliko autora, upisuju se jedan ispod drugog. Podnalov: **Sažetak (apstrakt)** u obimu od 100 do 150 reči, piše se ispod podataka o autorima centrirano, u fontu 10 pt bold, a sadržaj apstrakta na srpskom (za radove na srpskom) ili na engleskom (za radove na engleskom) jeziku piše se ispod reči **Sažetak (apstrakt)** sa potpunim ravnjanjem , jednostrukim proredom, sa razmakom od jednog reda, u fontu 10 pt normal. **Podnalov: Ključne reči** piše se iza teksta apstrakta, bez razmaka, na početku reda, u fontu 10 pt italic, a u produžetku istog reda navode se ključne reči (4-6), u fontu 10 pt normal.

Podnaslovi: Uvod, Zaključak i Literatura pišu se bez numeracija, a **podnaslovi** glavnog dela rada (najmanje dva) sa numeracijom, sve u fontu 12 pt. bold. **Tekst rada** (pasusi) piše se obostranim ravnjanjem redova (12 pt normal), jednostrukim proredom sa jednim redom razmaka iznad i ispod podnaslova i između pasusa, sa marginama od 2.5 cm. Početak pasusa se piše od početka reda. Nakon popisa literature, dodaje se **rezime (prošireni sažetak)** koji sadrži: naziv rada, podatke o (ko) autorima i sadržaj rezimea, sve u obimu od 400 do 500 reči, po pravilima za pisanje sažetka, na engleskom jeziku - ukoliko je rad napisan na srpskom jeziku, i obrnuto.

Fusnote se pišu ispod teksta na odgovarajućoj stranici, sa kontinuiranom numeracijom. Sadržaji se citiraju u fusnotama prema sledećim primerima:

- **Knjige:** S. Bejatović, *Krivično procesno pravo*, Beograd, 2010, str. 22-24.
- **Časopisi:** N. Jovančević, Položaj glavnih procesnih subjekata u novom ZKP iz 2011, *Crimen*, br.2/2012, Beograd, str.191.
- **Zbornici:** Z. Stojanović, Krivično delo nezakonitog bogaćenja – razlozi za i protiv uvođenja, objavljeno u : *Aktuelna pitanja krivičnog zakonodavstva (normativni i praktični aspekti)*, Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksi i Intermex, Beograd, 2012, str. 343.
- **Propisi:** Sl. *glasnik RS*, br. 101/2005, 63/2009 - odluka US i 92/2011, čl. 5, st. 2, tač. 7.
- **web stranice:** <http://www.environment-agency.gov.uk/business/sectors/37063.aspx> (19.09.2011.)

Radove koji nisu pripremljeni prema tehničkom uputstvu uređivački odbor neće uzeti u razmatranje za objavljivanje u časopisu.

¹ Celovit tekst Tehnickog uputstva autori mogu pronaći na adresi: <http://www.kpa.edu.rs/cms/data/akademija/nbp/sr-uputstvo-2014v3.pdf>

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

343.98

NBP : Nauka-Bezbednost-Policija : journal of
criminalistics and law = јурнал за криминалистичку и праву
/ editor-in-chief Biljana Simeunović-Patić. - Vol. 1, no. 1
(1996)- . - Belgrade : Academy of Criminalistic and
Police Studies, 1996- (Čačak : Univerzal). - 24 cm

Tri puta godišnje.
ISSN 0354-8872 = НБП. Наука, безбедност, полиција
COBISS.SR-ID 125217799

